4520

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౧౮. { శుక్లనామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు. } సంచిక ౨.

18 2

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచే బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా { పోస్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3. } { విడిసంచిక రు ౦-౮-౦

1929

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీ రాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహాద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజావారు, పరిషద్వార్షికాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు.

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీ రాణీ వత్సవాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతిబహద్దరుగారు-కుని రాణీగారు.

కీ. శే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

దర్భా వేంకటశివరామరాజుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహాదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు

డాక్టరు వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి. PH D

(కోశాధ్యక్షులు)

శ్రీ త్రిపురాన వేంకటసూర్యప్రసాదరావు దొరగారు

కాశీభట్ల సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు

అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటసూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు.

అక్కి వేంకట్రామయ్యగారు.

కోటా వేంకటసుబ్బారావు నాయుడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిల్లారిశెట్టి రంగబ్రహ్మారావు నాయుడుగారు.

సవరణలు.

ఈసంవత్సరప్రథమసంచికలో ౨౬ వ పుటలో మొదటిబంతిలో

౧. "వాడు అనుచోట" అనుటకు బదులుగా "వాండు అనుచోట" అని యుండవలయును.

౨. ఆపుటలోని ౪ వ బంతిలో "వాడు, వాడు, వాండు" అనుటకు బదులుగా "వాఁడు, వాండు, వాండు" అని యుండవలయును.

3. ఆపుటలోని ౨౧ వ బంతిలో "దీని లుచ్చ్వాస్తు" అనుటకు బదులు "దీని బచ్చ్వాస్జు" అని యుండవలయును.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగుదేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొకపత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంవత్సరికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్యపట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందు ప్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; ప్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్నికార్యములను జేయుట

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక.

సంపుటము ౧౮. { శుక్ల నామసంవత్సరము జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు. } సంచిక ౨.

హర్షవర్ధనుని చరిత్రము.

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకట రమణాచార్యులుగారు—విజయనగరము.

నవనీతాపజిహీర్షఁ గుంభమున విన్యస్తాత్తహస్తాబ్జుఁ డా
నవలోకించి సుధామ మొుదు గొని రోషావిష్టయై వచ్చు మా
తవెసం జూచి చలత్పదుం డగుచుఁ దద్ధామంబున న్నిల్వఁగా
నవలం బాఱఁగలేక కంపయుతు మాయాచోరుని న్గొల్చెదన్.

మనసంస్కృతవాఙ్మయములో నున్నపురాణములు, కావ్యములు, ఇతర గ్రంథములు మాహాత్మ్యపరము లైనవర్ణనలు, ఉత్ప్రేక్షలు, అతిశయోక్తులు అత్యుక్తులు మొదలగువానిచే నిండియున్నవి గాని వాస్తవచరిత్రమును దెలియఁజేయునవి కావు. వాస్తవచరిత్రమును జెప్పుగ్రంథము లతివిరళముగా నున్నవి. కల్హణుని రాజతరంగిణి- ఇది కాశ్మీరదేశము నేలినరాజులచరిత్రము. బిల్హణుని విక్రమాంకదేవచరిత్రము- ఇది చాళుక్యవంశపురాజులచరిత్రము. హర్షచరిత్రము- బాణకవివిరచితము. ఇది సప్తమశతకమం దుత్తరహిందూస్థానము నేలిన హర్షవర్ధనునిచరిత్రము. దీనికి గద్యకావ్యములలో నాఖ్యాయిక యనిపేరు. బాణుని రెండవగ్రంథ మయినకాదంబరికిఁ గథయని పేరు.

'కర్తృవంశప్రశంసాస్యాత్ యత్ర గద్యేనవిస్తరాత్
కన్యాహరణసంగ్రామవిప్రలంభవిపత్తయః
భవంతియత్రదీప్తాశ్చ రీతివృత్తిప్రవృత్తయః

ఉచ్ఛ్వాసైశ్చ పరిచ్ఛేదో యత్ర యా చూర్ణకోత్తరా
"వక్త్రం వా పరవక్త్రం వా యత్ర సాఖ్యాయికా స్మృతా"

అని యాఖ్యాయికాలక్షణము.

శ్లోకై స్స్వవంశం సంక్షేపా త్కవి ర్యత్ర ప్రశంసతి
ముఖ్యస్యార్థావతారాయ భవేద్యత్ర కథాంతరమ్
పరిచ్ఛేదో నయత్రస్యా ద్భవే ద్వాలంబకైః క్వచిత్
సా కథానామ తద్గర్భే నిబధ్నీయా చ్చతుష్పదీమ్.

ఆఱవశతాబ్దమం దున్నసుబంధునివాసవదత్తను జూచి యాశైలి ననుసరించి తనప్రతిభావిశేషముచే విపులముగా, కాదంబరీహర్షచరిత్రములను రచించెను. మఱికొంతకాలమున కీగ్రంథముల ననుకరించి వాదీభసింహుఁడు గద్యచింతామణిని ధనపాలుఁడు తిలకమంజరిని వ్రాసిరి. కాని యవి బాణునిప్రబంధములవలె నంతరసవంతములై యుండలేదు.

హర్షచరిత్రము గ్రంథకర్తను గుఱించి గ్రంథనాయకుఁడైన హర్షవర్ధనుగుఱించి కొంతసత్యమైనవృత్తాంతమును దెలుపుచున్నది. మొదటిమూఁడుచ్ఛ్వాసములయందు బాణుఁడు స్వీయచరిత్రను యథార్థముగా వ్రాసెను. మిగిలినయుచ్ఛ్వాసపంచకమందుఁ దనకుఁ బ్రభువు పోషకుఁడు నైనహర్షవర్ధనుని వంశోత్పత్తి, వంశచరిత్రము, అతని జననము, పట్టాభిషేకము, దండయాత్రలు రాజ్యపరిపాలనక్రమము, అతనియేలుబడిలో భరతఖండముయొక్క యుచ్ఛస్థితి మతము, విద్య, సంఘస్థితి మొదలగుననేకవిషయములను బ్రతిపాదించెను. బాణుఁడు హర్షచరిత్రలో వ్రాసినహర్షునివృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికులగు హుయాన్‌ధసాంగు, యువన్‌చంగ్, ఇత్సింగు మొదలగువా రాకాలమం దీదేశమునకుఁ గష్టములకోర్చి వచ్చిచూచి చైనాభాషలో వ్రాసిన వృత్తాంతముతో సంవదించుచున్నది. ఈగ్రంథము పూర్వకాలమందు భరతఖండము నేలిన మహారాజులలో ముఖ్యతముఁ డగునీహర్షునిచరిత్రమును వ్రాసిన చరిత్రకారులకమితసహాయము నొనరించెను.

ఈకవి తనవంశమున కుత్కర్షము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధనివేదక మగునొకకథను గల్పించి గ్రంథాదియందుంచెను. అదియెట్లనఁగా:—

ఒకకాలమందు బ్రహ్మ సత్యలోకమందు సరస్వతీసమేతుఁడై దేవతలు

గాఁ బేరోలగంబున నుండె. అప్పుడు సభలోనున్నవా రనేకవిధములఁ బరమేష్ఠిని నుతించిరి. వారిలో నతికోపశీలుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరముఁ దప్పెను. అది విని సరస్వతి పక్కున నవ్వెను. అందుపై దుర్వాసుఁడు కుపితుఁడై మర్త్యలోకమునకుఁ బొమ్మని సరస్వతిని శపించెను. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు సరస్వతి యొకపుత్రుఁడు లభించువఱకు భూలోకమం దుండవలయు ననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావచ్చు ననియు నాదుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి మర్త్యలోకమును బ్రవేశించి శోణనదీతీరమం దున్నయరణ్యములో నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యచట నివసించియుండెను. ఇట్లుండగా నొక దినమందు ప్రాతఃకాలమున నశ్వహేషాధ్వని వినఁబడెను. ఇట్టివిజనారణ్యమందు గుఱ్ఱపుసకిలింత వినవచ్చుటకుఁ గారణం బేమి యని విచికిత్స గలదియై సరస్వతి విపినమధ్యంబునఁ గొంతద వ్వరిగి చూడఁగా నాశ్వికబృందానుయాతుం డున్నతహయారూఢుండు రూపజితమారుండు నగునొకఋషికుమారకుని, వాని వెనుకఁ జనుదెంచుచున్న యొకవృద్ధుని గాంచెను. వారుభయులు సావిత్రీసరస్వతులను జూడవచ్చిరి. వారిరువురికి వనవాసోచితమగు నతిథిసత్కారమును జలిపి సేమం బరసి యావృద్ధు నుద్దేశించి సావిత్రి "అన్నా! ఇక్కుమారుఁడెవ్వఁడు? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నా" రని యడుగ నాస్థవిరుండు "ఇతఁడు చ్యవనఋషికి శర్యాతిమహారాజపుత్రిక యగుసుకన్యయందు జనించిన సుపుత్రుఁడు. ఇతనిపేరు దధీచి. పుట్టినది మొదలుకొని యీచిన్నవాఁడు మాతామహునియింటనే యుండెను. సకలవిద్యాపారంగతుఁడై యౌవనవయస్సులోనున్న వీనిఁ జూడవలె నని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృసదనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. నేనాతని కానుయాత్రికుఁడను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కాసన్నమే యని పలికెను. కొంతసేపుండి దధీచి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రులయభ్యనుజ్ఞ వడసి యథాభిలషితదేశంబునకుఁ బోయిరి. అంత సరస్వతి దధీచి రూపలావణ్యాదులను వీక్షించి యాతనియం దనురక్తచిత్తయయ్యె. దధీచియు సరస్వతీసక్తమానసుం డయ్యె. ఇట్లు వారిద్దఱు సంజాతపరస్పరానురాగులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగా నుండిరి. సరస్వతిగర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సార[illegible] దనప్రభావముచేఁ జతుర్దశవిద్యావిశారదుని

జేసి దధీచి కొప్పగించి సావిత్రి బ్రహ్మలోకంబునకుం జనియె. దధీచియు సరస్వతీవియోగసంతప్తహృదయుండై తనకుమారుని తమ్ముని భార్య యయిన అక్షమాలయను దాని కొప్పగించి తపశ్చర్యారతుండై యరణ్యంబున కేగె. అక్షమాలయు నా సారస్వతుని జన్మదివసమందే యొకసుతుని గనెను. వానిపేరు వత్సుండు. కొంతవయస్సు వచ్చినతరువాత సారస్వతుండు తనసోదరుండైన వత్సునికి సమస్తవాఙ్మయము సంక్రమింపఁజేసి తపస్సొనరించుబుద్ధితోఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సుని వలన నొకపరిశుద్ధబ్రాహ్మణవంశ ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్రమమున నావంశమందు కుబేరుఁ డనునొకద్విజశ్రేష్ఠుండు పుట్టెను. వాని కచ్యుతుఁడు, ఈశానుఁడు, హరుఁడు, పశుపతి కొడుకులు. వారిలో పశుపతికి అర్థపతి యనువాఁడు తనయుఁడు. ఆయర్థపతికి భృగువు, హంసుఁడు, శుచి, కవి, మహీదత్తుఁడు, ధర్ముఁడు, జాతవేదుఁడు, చిత్రభానుఁడు, త్ర్యక్షుఁడు, అహిదత్తుఁడు, విశ్వరూపుఁడునని పదునొకండ్రు తనయులు కలిగిరి. వారిలోఁ జిత్రభానుఁ డనువానికి రాజదేవి యను బ్రాహ్మణియందు బాణుఁ డుదయించెను. ఇతని శైశవమందే తల్లి మృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితనిని సంరక్షించి వార్ధకము రాకమున్నె యతఁడును గాలధర్మము నొందెను. బాణుఁడు బాల్యమందు వేదములను శాస్త్రములను జదివి మహావిద్వాంసుఁడై యున్నను యౌవనదశలో స్వైరవిహారము గలవాఁడై మిత్త్రులఁ గొందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని దేశాటనముఁ జేయ నారంభించెను. హర్షచక్రవర్తి సోదరుఁడైన కృష్ణరాజతనికి రాజదర్శనము కొఱకు రమ్మని వార్తనంపఁగా వెళ్ళి చక్రవర్తిని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచె. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్త్రులుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు, మఱికొందఱు గాయకులు, నర్తకులు, ఇంద్రజాలికులు, చిత్రకారులు. వీరితో నెల్లపుడుఁ గలిసియుండెను.

ఒకనాఁ డీతనిమిత్త్రులలో నొకఁడైన సుదృష్టి యనువాఁడు రక్తకంఠముతో వాయుపురాణమును జదువుచుండఁగాఁ దక్షిణవా రందఱుఁ గుతూహలముతో వినుచుండిరి. అపుడు సూచీబాణుఁ డనువంది-

“తదపి మునిగీత మతిపృథు తదపి జగద్వ్యాపి పావనం చరితమ్

అని యొకశ్లోకమును జదివెను.

అది విని బాణుని మిత్రు లందఱు హర్షుని చరిత్రమును దమకుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిరి. అంతుపై బాణుఁడు హర్షచరిత్ర మిట్లు వారికిఁ జెప్పఁ దొడంగె.

స్థాణ్వీశ్వర మనునొక దేశవిశేషము కలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను జనపద మొకభాగము. దానిని పుష్పభూతి యనురాజు పాలించెను. అతఁడు బాల్యమునుండి పరమమాహేశ్వరుఁడు. అతనిమంత్రులు సచివులు భృత్యులే కాక యతనిదేశమందున్న ప్రజ లందఱు శివభక్తులు. ఆకాలమునందు భైరవాచార్యుఁ డనునొక ద్రవిడదేశపు సన్న్యాసి సకలశైవతంత్రవిశారదుఁడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతని ప్రసిద్ధి లోకమంతట వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడు గావున నాభైరవాచార్యుని జూచుటకుఁ గుతూహలము గలవాఁడై యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిమ్మట నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భూపతికి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను. రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొకసమయమున భైరవాచార్యుఁడు రాజుసన్నిధి కేతెంచి కొంతసేపు సంభాషించి మహారాజా తొల్లి నేను మహాకాళీహృదయ మనుమహామంత్రమును కృష్ణవస్త్రమాల్యానులేపనధరుండనై శ్మశానమందుఁ గల్పోక్తవిధిగాఁ గోటిజపముచే నుపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచేఁ గాని జపసిద్ధి లభింపదు. అసహాయు లగువారు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు. ఈపనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱిముగ్గురు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగామికృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రికి మీరాయుధద్వితీయులై శ్మశానమునకుఁ దప్పక రావలయు నని ప్రార్థించెను. రా జయ్యకొనెను. యథాప్రతిజ్ఞాతముగా నాఁటిరాత్రి భూకాంతుఁడు శ్మశానమునకుఁ బోయి కర్మచేయుచున్న భైరవాచార్యుని గలిసికొనెను. తక్కినముగ్గురు కూడవచ్చిరి. వీరిసహాయముచే భైరవాచార్యుఁ డతిభీమమగు బహుకర్మాచరించుచుండఁగా, కర్మవిఘ్నము సలుపుటకు వచ్చినభూతప్రేతపిశాచములు విఫలప్రయత్నములై తొలఁగి పోయెను. అంతలో రాత్రి యామమాత్రావశిష్టమై యుండఁగా నరపతియున్నదిక్కున భూరంధ్రమునుండి ఘోరరూపుఁ డైనయొక నాగుఁడు బయలువెడలి రాజువైపుఁజూచి ఓరీ నరాధముఁడా! ఈక్షేత్రాధిపతినైన నన్నుఁ బూజింపక యిట్టిపని చేయుచుంటివా? నాపేరు శ్రీకంఠుఁడు. ఈదేశము నాపేరుచేతనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిన న్నలక్ష్యముచేసి ... నాతోఁ బాహుయుద్ధముఁ జేసి

నేలఁగూల్చెను. ఇంతలో కమలగంధ మాఘ్రాణింపఁబడెను. నూపురధ్వని వినఁబడెను. మహాతేజస్సుతో నొకస్త్రీవ్యక్తి కానవచ్చెను అది గని రాజు ధైర్యముతో "అమ్మా నీవెవ్వతెవు ? ఈయపరరాత్రమున దీప్రేతభూమి కేల వచ్చితివి" అని యడుగఁగా "నేను విష్ణువక్షస్స్థలారూఢ నగుమహాలక్ష్మిని, నీపరాక్రమముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. నీకిష్టమైనవర మడుగు" మని పలికెను. రాజు స్వార్థనిరభిలాషుఁడై భైరవాచార్యునికి గ్రహసిద్ధి నొసంగు మని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి "రాజా నీవు చంద్రసూర్య వంశములతో సమానమగుగొప్పప్రసిద్ధినొందిన రాజవంశమునకుఁ గర్తవు కాఁగల" వని వరమిచ్చి యంతర్ధానము నొందెను. శ్రీకంఠుఁడును వినీతుఁడై రాజునొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని తాను వచ్చినభూవివరమును జొచ్చెను.

ఇది యంతయు హర్షచరిత్ర మూఁడుచ్ఛ్వాసములలోని కథ. మూఁడవయుచ్ఛ్వాసము కొనను పుష్పభూతికి లక్ష్మి దర్శనమొసంగి నీవువంశకర్తవు కాఁగల వని చెప్పుట గ్రంథనాయకుని వంశమునకు గొప్పతనము నారోపించుటకు బాణుఁడు కల్పించెనని నాయభిప్రాయము. బాణునిస్వీయచరిత్ర మంతయు వాస్తవముగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

పైనఁ జెప్పఁబడిన పుష్పభూతి యీహర్షవర్ధనుని వంశమునకు మూలపురుషుఁడు. వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగినగ్రంథప్రమాణము గాని శాసనములు గాని లేకపోవుటచే నాకాలపురాజులపేర్లు గాని చరిత్రలు గాని మన కేమియుఁ దెలియవు. రాధాకుముదముఖర్జీయను పండితుఁడు వ్రాసిన (Rulers of India Series) హర్షచరిత్రలో నుదాహరించిన మధువనశాసనము హర్షునితండ్రిని, తాతను, ముత్తాతను, వానితండ్రిని జెప్పుచున్నది.

నరవర్ధన—వజ్రిణీదేవి.
|
రాజ్యవర్ధన—అప్సరోదేవి.
|
ఆదిత్యవర్ధన—మహాసేనగుప్తాదేవి.
|
ప్రభాకరవర్ధన—యశోమతి. (మాళవరాజైన యశోధర్ముని కూఁతురు.)

— హర్షునిజననము —

ఆ పుష్పభూతివంశమునందు ప్రతాపశీలుఁ డనునపరనామము గల ప్ర

రాజజ్వరము, గూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిప గంధద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చరుఁడు. మాళవలక్ష్మీలతాపరశువు నని ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ప్రభాకరవర్ధనుఁడు సంతానప్రాప్తికొఱకుఁ జిరకాలము సూర్యోపాసన చేయఁగా సూర్యుని ప్రసాదమువలన నిద్దఱుపుత్రులు నొకపుత్రిక కలిగిరి. పెద్ద కుమారునిపేరు రాజ్యవర్ధనుఁడు, చిన్నకొడుకుపేరు హర్షవర్ధనుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 590 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జనించెను. రాజ్యశ్రీ యనునది పుత్రిక. యశోవతీసోదరుఁడు భండియనుపేరుగల తనకుమారుని రాజపుత్రులకు సేవకునిగాఁ జేసెను.

ఈరాజపుత్రులిరువురికి వయస్సువచ్చినతరువాత మాళవదేశాధీశ్వరుఁడు మాధవగుప్త కుమారగుప్తు లనుతనకొమాళ్ల ననుచరులఁగా నొసఁగెను.

ఇట్లు కొంతకాలము నడచినతరువాత ప్రభాకరవర్ధనుని చతురంగసైన్యమును సహాయమిచ్చి హూణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్రకుఁ బోవుచున్న వానివెంబడి హర్షుఁడును గొంతదూరము వెళ్ళి కైలాసప్రాంతమున నున్నయరణ్యములో మృగయావినోదము సలుపుచుఁ గొన్నిదినంబులుండెను. అచ్చట వేఁటాడుచున్న దినములలో నొకనాఁటిరాత్రి వేకువజామున మహాసింహ మొకటి ఘోరదావాగ్నిజ్వాలలచే దహింపఁబడినట్లును, పిల్లలను విడిచిపెట్టి యాఁడుసింహము కూడ నామంటలో దుమికినట్లును స్వప్నమందుఁ జూచెను. తెలివివచ్చినది మొదలుకొని తనకుటుంబములో నేమియనర్థము సంభవించునో యని శంకించుచుండె. అనేకదుర్నిమిత్తములనుజూచెను. ఇంతలో కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁడొకఁడు విషణ్ణవదనుఁడై వచ్చి దేవా మహారాజు ఘోరమైన దాహజ్వరముచేఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. మీరు శీఘ్రముగా రావలె నని చెప్పెను. అపుడు హర్షుఁడు తీవ్రశోకావిష్టుఁడై పరివారమును వెనుకనుండి రమ్మని చెప్పి హయారూఢుఁడై యాహారనిద్రలు లేకుండ మూఁడుదినములు ప్రయాణముచేసి రాజధానిని జేరెను. అభ్యంతరమునకు బోయి మరణవేదనతో బాధపడుచున్న తండ్రినిజూచి ధైర్యమును గోల్పోయెను. భావిభర్తృమరణదుఃఖమును భరింపఁజాలక హర్షునితల్లి సరస్వతీతీరమందు దగ్నిలోఁ బడి దేహమును బరిత్యజించెను. మఱిరెండుదినములకు హర్షునికిఁ జెప్పవలసినబుద్ధులను జెప్పి మహారాజుకూడఁ గాలధర్మము నొందెను.

హర్షుఁడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా నింతలో రాజ్యవర్ధనుఁ

డు యుద్ధమందు హూణులను జయించి నిజపురంబుఁ బ్రవేశించెను. పితృనిధన దుఃఖోద్విగ్నమానసుండై తనకు రాజ్యమక్కఱలే దనియు విరక్తుఁడనై కాషాయము గట్టుకొని తపశ్చర్య కరణ్యంబునకుఁ బోయెద ననియు నిశ్చయించెను. అంత హర్షుఁడు సోదరుని బతిమాలి దుఃఖోపశామకము లగుమాటలఁ జెప్పి యెట్టకేల కతికష్టముతో రాజ్యమేలుటకు సమ్మతింపఁ జేసెను.

ఆసమయమందు హర్షునిసోదరి యయిన రాజ్యశ్రీయొక్క భర్తను గ్రహవర్మను మాళవదేశపురాజు శిలాదిత్యుఁడు వధించెననియు, రాజ్యశ్రీ కాన్యకుబ్జమందు జెఱసాలలోఁ బెట్టఁబడె ననియు రాజ్యశ్రీ భృత్యులలో ముఖ్యతముఁడైన సంవాదకుఁ డనువాఁడు వచ్చి హర్ష రాజ్యవర్ధనులకుఁ దెలియఁజేసెను. ఆదుర్వార్త విని రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుఁడై భండిని వెంటఁబెట్టుకొని తానొక్కఁడె మాళవరాజు నెదిరింపఁబోవుదు నని నిశ్చయించి హర్షుని రాజధానిలో నుండి పొమ్మని నిర్బంధించి మాళవదేశముపైకి దండెత్తి వెళ్ళెను. కొన్ని దినములు గతించినతరువాత నొకనాఁ డాకస్మికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్యంతప్రియుఁడైన కుంతలుఁ డనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి "మీయన్న రాజ్యవర్ధనుఁడు మొదట మహాపరాక్రమముతోఁ బోరాడి మాళవరాజసైన్యము నోడించి విజయమునుగొన్నవాఁడై యుండఁగా నానాఁటిరాత్రి రహస్యముగా నాతని జంపె నని చెప్పెను.

అందుపైని హర్షుఁడు కోపోద్దీపితుఁడై తొల్లి పరశురాముఁడు పితృవధామర్షచేఁ గార్తవీర్యకుటుంబమునే గాక లోకములోనుండు సకలక్షత్రియజాతిని నిర్మూలముచేసి నట్లు తనసోదరుని జంపిన గౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నున్నరాజుల నందఱిని వధించి తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుదు ననియు, కారాగృహనిబద్ధ యైన సోదరిని విడిపించెద ననియుఁ బ్రతిజ్ఞం బూని యొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థమై బయలుదేఱెను. హర్షునికి బితృసఖుఁడైనసి హనాదుఁ డను సేనాధిపతి యీపనికిఁ బురికొల్పెను.

ఇట్లు హర్షుఁడు చతురంగసైన్యసమేతుఁడై బయలుదేఱి మొదట సరస్వతీనదీతీరమందు విడిసెను. ఆస్థలమందు కామరూప (Assam) దేశాధీశ్వరుఁడగు భాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువుల నుపాయనముగాఁ బంపి యుద్ధమందు హర్షునికి సహాయ మొనర్చెద నని వాగ్దానము చేసెను. హర్షుఁ డా కానుకల నతివినయముతోఁ బరిగ్రహించి మొదట [illegible]

బద్ధదీక్షుఁడై పోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవరాజు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్న భండి మధ్యమార్గమందు హర్షునికిఁ గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనుని రహస్యవధప్రకార మంతయును జెప్పెను. రాజ్యశ్రీవృత్తాంత మే మయ్యె నని యడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజ రాజ్యమును గుప్తుఁడనువాఁడు వశకఱచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము నుండి తప్పించుకొని తనపరివారముతో వింధ్యారణ్యమును జొచ్చె నని పలికెను. అపుడు హర్షుఁడును గుఱ్ఱమునెక్కి వింధ్యాటవికిఁ బోయి వెదకి యందొక చోట నగ్నిప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్న సోదరిని మరణమునుండి తప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తన సోదరుని భగినీభర్తను జంపిన రాజులను ఘోరసంగ్రామమందు సంహరించి వారిరాజ్యములను స్వాధీనపఱచికొనెను అంతతో విరమింపక వలభిరాజును జయించి వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసి కొని వానిరాజ్యమును వానికి విడిచి పెట్టెను. ఆనందపురము, కచ్, సౌరాష్ట్రము మొదలగుదేశముల నాక్రమించె నని యువన్‌చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు.

హర్షుఁ డిట్లవ్యాహతపరాక్రమముచే నానాదేశములను జయించి స్వరాజ్యమును బెంచుచుండఁగా నాకాలమందు మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన రెండవపులకేశి యితనికి లొంగలేదు. 634 సం॥న నీ పులకేశి యాస్థానమం దున్నమహాకవి రవికీర్తి వ్రాసిన అహిహోల్‌శాసనమందు పులకేశిచే హర్షుఁడు పరాభూతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడియున్నది. పారశీకదేశపురాజు రెండవకస్రు అనువాఁ డితనితో సంధిఁజేసికొనెను. సంయుక్తరాష్ట్రము (United Provinces) బీహార్, బంగాళాదేశము, రాజపుత్రస్థానము, ఒరిసా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, పశ్చిమహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగు దేశములు హర్షునియేలుబడిలో నుండెను. ఇతనిరాజ్యము దక్షిణమందు రేవానదివఱకు వ్యాపించినది. దక్షిణహిందూస్థానపు శాసనములలో హర్షుఁ డుత్తరాపథమునంతను నేలె నని చెప్పఁబడియున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము.

హర్షునిరాజ్యపరిపాలనపద్ధతిని బాగుగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవో యేప్రదేశమం దీతిబాధలు కలవో దానినంతయుఁ

గనుంగొనుట రాజ్యపాలకునికి ముఖ్యమైన కర్తవ్యము. ఈవిషయములో హర్షుని మించిన రాజు లెవ్వరును లేరు ఏదో యొకమిష కల్పించుకొని తఱచుగా నీతఁడు స్వరాష్ట్రమందు సంచారము చేయువాఁడు. ఇతనిరాజ్యమందు భుక్తి యని, విషయ మని, గ్రామమని మూఁడువిభాగము లుండెను. గవర్నరు-గోప్త, భోజకుఁడు, భోగపతి యనియు, వైస్‌రాయ్ (Viceroy) రాజస్థానీయుఁడని యు నవ్యోగస్థులు నియుక్తు లని యు, మహాసామంతు లని యు, మహారాజులనియు దౌస్సాధనికు లని యు, విషయపతు లని యు, ఉపరికు లని యు వ్యవహరింపఁబడిరి.

పట్టణముల కధిష్ఠానము లనిపేరు.

పుస్తపాలుఁడు=Record Keeper

అక్షపటలము=Record office

కరణములు=Documents

కరణికుఁడు=Registrar

అధ్యక్షమహామాత్యుఁడు=Superintendent of the inner apartment

సేనాపతి, మహాసేనాపతి, బలాధికృతుఁడు- సేనాధిపతికిఁ బేళ్ళు.

భటస్వపతి=పదాతిసైన్యముల కధిపతి

బృహదశ్వవారపతి=గుఱ్ఱపుదండున కధిపతి

మహాదండనాయక=Chief Justice

దండపాశిక=Police man

యామచేటిక=రాత్రిఁ గావలియుండు స్త్రీ=Woman watcher of the night.

మతము, విద్య.

హర్షుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాధనాభివృద్ధులను గుఱించి యువాన్‌చాంగు తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది ఈచీనాయాత్రికుఁ డుదరపోషణము కొఱకు దేశాటనముచేయు సన్యాసులవంటివాఁడు కాఁడు. ప్రపంచకములో నున్న దేశము లన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశ మగుటచే నట్టి దివ్యజ్ఞానమును సంపాదించుట కొఱకే యీదేశమునకు వచ్చెను. క్రిస్తుశకాలము మొదలుకొని వంగదేశపు రాజైన

పువిద్యార్థు లాకాలమందు భరతఖండములో నున్ననలాందా మొదలగు ప్రసిద్ధవిద్యాలయములలోఁ గొంతకాలముండి విద్యల నభ్యసించి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయిన ట్లనేకగ్రంథనిదర్శనము లున్నవి.

అట్టివిద్యార్థులలో ఫాహియన్ (Fa-hien) యువన్‌చంగ్- (Yuan-chewang) ఇత్సింగు (It- sing) అనువారు ముఖ్యులు. ఆకాలమందు బౌద్ధమే గాక వైదికమతముగూడఁ బ్రబలముగా నుండెను అన్నివర్ణములలోను పరిశుద్ధతములైన బ్రాహ్మణులచే భరతఖండ మంతయు నిండియుండె ననియుఁ బండితులైన బ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషనే వ్యవహరించుచుండి రనియు బౌద్ధమతగురువులు కూడఁ దమమతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసి రనియు, యువన్‌చాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతభాష పరిశుద్ధమై మృదుమధురమై యుండెను. దానికిఁ బైగానున్న దేశములందు వాడఁబడు భాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమైయుండెను. కృష్ణుని గొల్చెడువారు, కాణాద, వైశేషికమతస్థులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులు కూడ నాకాలమం దుండి రని బాణుఁడు వ్రాసెను.

హర్షవర్ధనుఁడు మతభక్తుఁ డనియే కాక విద్వత్కవిపోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వాంసుఁడుఁ గవియు ననియుఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచెను. అతని యాస్థానమం దున్నకవి గావున బాణుఁడు హర్షుని కవితాచాతుర్యము వర్ణింపశక్యముగా దని వ్రాసెను పోషకు నిట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యము కాదు, గాని, యీయంశమును సమర్థించుటకు మఱియొక సాక్ష్యము కలదు. హర్షుని మరణానంతరము (క్రీ- శ- 679- 687) సంవత్సరములలో నిండియాకు వచ్చిన ఇత్సింగు హర్షుఁడు మహాకవి యనియు నతని యాస్థానమం దున్నకవు లనువదల కావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతి యిచ్చి రనియు నివి యన్నియు బుద్ధచరిత్రమును దెలుపునవి యనియు వ్రాసెను. ఇట్లు రచింపఁబడిన కావ్యములలో నార్యసూరుఁడు రచించిన జాతకమాల యొకటి.

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృషిచేసిరి. ప్రథమపాఠపుస్తకమునకు "సిద్ధిరస్తు" అని పేరు. వర్ణసమామ్నాయమునకు నలువదితొమ్మిది యక్షరములు. విద్యార్థులకు వ్యాకరణప్రవేశమును గలిగించుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. క్రమముగా వారిజ్ఞానము

లను, పిదప శబ్దవిద్య, శిల్పస్థానవిద్య, చికిత్సవిద్య, హేతువిద్య, ఆధ్యాత్మవిద్య యను నయిదువిద్యల నభ్యసింపఁజేయువారు. నలాందాపాఠశాలలోఁ జదువు చున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించిన సుహృల్లేఖయను కావ్యము, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రము, జాతకమాల మొదలగునవి విద్యార్థులు చదువు సాహిత్యగ్రంథములు. వైదికవిద్యార్థులు బౌద్ధవిద్యార్థులుకూడఁ బూర్వోక్త మైన విద్యాపంచకమును జదివినపిదప వారివారిమతగ్రంథములను జదువవలె నని యేర్పాటు. ప్రతివాఁడును ప్రత్యేకముగా నేదో యొకశాస్త్రమందు విశే షజ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకు వ్యాకరణశాస్త్రమందు చూర్ణి యనునామాంతరముగల పతంజలిమహాభాష్యము, వాక్యపదీయము, చదువవలసినగ్రంథములు- యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసంగుని యెనిమిదిగ్రంథములు తర్కశాస్త్రమందు జినుని యెనిమిదిగ్రంథములు ధర్మశాస్త్రమందుపట్నాది- ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము- చదువవలెను.

సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రతో సంబంధించిన కొందఱుగ్రంథకర్తలు హర్షునికాలమం దుండిరి. జయాదిత్యవామనులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందాపాఠశాలాధ్యక్షుఁడు శీలభద్రుఁడు, సుబంధుని వాసవదత్తకోను, సర్వదర్శనసంగ్రహమందుఁ బేర్కొనఁబడిన ధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి విహారాధిపతి, రత్నకూటసూత్రప్రణేతయునగు రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలలో నుపాధ్యాయులైన జినప్రభువు, జ్ఞానచంద్రుఁడు, మహాపండితుఁడు మహాకవియు నగు బాణభట్టుఁడు. భారవి, జానకీహరణమును రచించిన కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁడు, బాణునికంటెఁ గొంచెము ముందువాఁడైన సుబంధువు- హర్షునికిఁ బ్రతిపక్షుఁడైన రెండవపులకేశియాస్థానకవి యగురవికీర్తి, సూర్యశతకమును వ్రాసిన మయూరుఁడు మాతంగదివాకరుఁడు మొదలగువారు

హర్షుని యవసానము.

చైనాదేశపుశకమైన (Yung Hui) యుంగ్‌హూయిశకాంతమం దనఁగా క్రీ. శ. 655 సం॥లో హర్షుఁడు స్వర్గస్థుఁడాయెను. 648 సం॥ మని మఱికొందఱు చరిత్రకారులు నిశ్చయించిరి.

"సోయం సుజన్మా సుగృహీతనామా తేజసాంరాశిః, చతురుదధికేదార

పరమేశ్వరో హర్షః, ఏతేన ఖలు రాజన్వతీ పృథ్వీ- చిత్ర మిద మత్యమరం రాజత్వమ్. అపిచాస్య త్యాగస్య అర్థినః ప్రజ్ఞాయాశ్శాస్త్రాణి, కవిత్వస్య వాచః సత్త్వస్య సాహసస్థానాని, ఉత్సాహస్యవ్యాపారాః కీర్తేర్దిఙ్ముఖాని, అనురాగస్య లోకహృదయాని, గుణగణస్య సంఖ్యా, కౌశలస్యకళాః, నపర్యాప్తో విషయః." అని యీతని చరిత్ర కారుఁడైన బాణుఁ డీతని ప్రభావమును వర్ణించి యున్నాఁడు.

నానావిధమైన శక్తు లతనియందు విచిత్రముగాఁ గలిసియుండెను. మహాపండితుఁడును, పరమైశ్వర్యసంపన్నుఁడై యున్నను దీనులయందుఁ బరమ కారుణికుఁడు, సార్వభౌముఁడైన నతినమ్రుఁడు, మొదట తనసోదరుని బావమఱదిని జంపిన రాజులపై పగఁదీర్చుకొనుట కౌద్ధత్యమును, ప్రతాపమును జూపించినను గొనకతిప్రశాంతుఁడై బౌద్ధధర్మముల నవలంబించి స్వసిద్ధాంతమును స్వకృతి యగునాగానందమందు దాను కల్పించిన నాయకుఁ డగు జీమూతవాహనునిద్వారా ప్రకటించెను.

శ్లో॥ "స్వశరీర మపి పరార్థే యః ఖలు దద్యాదయాచితః కృపయా
రాజ్యస్యకృతే సకథం ప్రాణివధక్రౌర్య మనుమన్యే"

1 నాదాంకిం విధ్వనతి నియతం యచ్చ పశ్చాన్నకించి
న్నద్యేఽకస్మాత్స్వపదిపుటయా యత్క్షితౌస్థాద్యనోధమ్
నిశ్శ్రీర్షాంఘ్రి ర్నట ఇవ ముహుః కోపిజంతు ర్నటిత్వా
నోజానీమో భవయవనికాంతర్హితః క్వప్రయాతి.

2. కోన్యఃకాల మతిక్రాంతుం నేతుఁప్రత్యక్షతాంక్షమః,
కవిప్రజాపతీం త్యక్త్వా రమ్యనిర్మాణ శీలినమ్.

విరూపాక్షరాయ లెవ్వరు?

వఝ్ఝుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు —విజయనగరము.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ప్రజాపాలనము చేసిన సంగమవంశపుఁ గిరీటధారిచక్రవర్తులలో విరూపాక్షరాయలు తుదివాఁడు. ఈయన ప్రౌఢదేవరాయలపుత్త్రుఁ డని కొందఱును పౌత్త్రుఁడని కొందఱును నభిప్రాయపడియున్నారు. ఈవిషయమును విమర్శించుటకు ముఖ్యముగా రెండుశాసనము లాధారము లయి యున్నవి. అం దొకటి విజయనగరచరిత్రాధారము లనెడి (Sources of Vijayanagar History) గ్రంథములోని డెబ్బదవ పుటయందలి శ్రీరంగముప్లేటు లనెడిశాసనము. వేఱొకటి, ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటికా III వాల్యము మళవల్లితాలూకా 121 నంబరు శాసనము. శాసనవిమర్శకులకు వీనిలో రెండవది మొదట లభించియుండెను. అద్దానిలోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

"..............విజయభూపతేః । సత్యనారాయణీ దేవ్యాః । ప్రాదురాసీ ద్యశోధనః । ప్రౌఢప్రతాపవిభవ । ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః । గుణైరనేకై రవనీతలేస్మిన్ । విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్రాప్తమనాదిరాజ్య । సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః । తస్యసింహళదేవీతి । భార్యాసర్వగుణాశ్రయా..............తస్యాం శివః ప్రాదురభూ ద్గుణాఢ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।...............నిజప్రతాపా దధిగత్య రాజ్యమ్...... ......దివ్యం సింహాసనం ప్రాప్య పాలయన్ ధరణీ మిమామ్ ।.............. శాలివాహననిర్ణీత శకవర్షక్రమాగతే । ఋతురంధ్రగుణైర్యుక్తే । విధునాయుతవత్సరే (1396), *విజయాఖ్యే ('సజయాఖ్యే' అని యుండవలెను.) సంక్రాంత్యాం మకరాఖ్యాతే ।..............."(ఎపిగ్రాఫియాకర్ణాటికా III వాల్యము. మళవల్లితాలూకా. 121 నంబరు.)

ఈశాసనములో నున్న ప్రమాదములనేమియుఁ బరిగణింపకయే రైసు

---

* "1396" అను శాలివాహన శకసంఖ్యచే గణింపఁబడు వత్సరము జయ యగును గాన 'స, జయాఖ్యే' అని శాసనపాఠ ముండియుండును. శాలివాహనశకమున గతాబ్దసంఖ్యతో నే యాయావత్సరములను గణించుట జ్యోతిషగ్రంథములందే గాక శాసనములందును సంప్రదాయమయి

దొరగారు యథాశ్రుతముగా నందలి "అగ్రజా" అనుశబ్దమును జూచి ప్రతాప రాయలు జ్యేష్ఠభగిని (Elder Sister) నుండి ప్రాప్తమయిన యనాదిరాజ్య మనఁగా విజయనగరరాజ్యము గలవాఁడని యర్థముచేసి యాప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలే యనుకొని చక్రవర్తి యగువిరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవ రాయలకుమారుఁ డని వ్రాసిరి.

"విజయనగరరాజులకుఁ బురుషసంతతిలోనె వరుసగా రాజ్యము వచ్చి యుండుటచేతను, ప్రౌఢదేవరాయలకుఁ దనజ్యేష్ఠసోదరి నుండి రాజ్యము వచ్చె ననునది నిరాధారమగుటచేతను, బయిరీతి నర్థముచేయుట యసంగతము. అచట "నిజాగ్రజాత్" అని శాసనపాఠమై యుండును; కాఁగాఁ బ్రౌఢ దేవరాయ లును బ్రతాపదేవరాయలును సహోదరు లగుటచే నచట నర్థము కుదురును. విరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవరాయపుత్రుఁ డగుమల్లికార్జునదేవరాయల కుమారుఁడు" అని యిట్లు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినట్లు విజయ నగరచరిత్రపుఁ జిన్నభాగము" (A Little known chaper of Vijayana_ gar History) అను గ్రంథమున వ్రాయుచు డాక్టరు, యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగా రద్దాని నీక్రిందిరీతి నిరసించిరి.

"శాసనపాఠమును సవరించుట సాహసము. మఱియు నట్లు దిద్దవలసిన యావశ్యకతయు లేదు. అట్లు దిద్దినను బ్రతాపరాయలకు రాజ్యప్రాప్తియే లే కుండుటం జేసి యాతనికిఁ దనయన్న యగుప్రౌఢదేవరాయలనుండి యనాది యగురాజ్యము వచ్చిన దను లభించెడునర్థము కేవలము నసంగతమె యగును. మఱియు నట్లు దిద్ది యావాక్యమును బ్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁ డగు ప్రతాపరా యలపరముగా నన్వయించునపుడు తర్వాత నున్న "తస్య సింహళదేవీతి భార్యా ...." అనుభాగముచే సింహళదేవి ప్రతాపరాయలకు భార్యయనియు విరూపాక్షరాయ లాదంపతులకుఁ బుత్రుఁ డనియు నర్థము లభించును గాన నది విరూపాక్షరాయలు మల్లికార్జునరాయలకుఁ బుత్రుఁ డని వాదించెడి కృష్ణశా స్త్రిగారి వాదమునకు సంగతము కానేరదు." అని యిట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి వా దమును డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు నిరసించిరే గని యెట్టియ ర్థము చెప్పుట కయినను బయిశాసనము సమన్వితమె యయియుండ లే దనియు నాశాసనపుఁ బ్రతిబింబము తీయుటలోఁ గొన్నిచోట్ల బ్రమాదములు పడినవని యు గ్రహింపక రైస్ దొరగారి క్లిష్టి యందు సవరణము చేయుట సాహసమనికూడ

వాక్షేపించిరి. అట్టి పయిశాసనమునం దేమియు నవరింపనపు డందలి "సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః" అనుదాని కేమియర్థము గల దని శాసనవిమర్శకు లనుకొనిరో తెలియకున్నది. మఱియు "ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః" అనుదానికి విశేషణము లయియున్న "విరాజమానః సుకృతాత్తకీర్తిః" అనువానికిఁ దరువాతను, "సాధీకృతార్థివ్రజపారిజాతః" అనుదానికి ముందును గల "నిజాగ్రజాప్రాప్తమ్" అనుద్వితీయాంతమునకును "అనాదిరాజ్య" అను ప్రాతిపదికమునకును నన్వయ మెట్లు లభించు ననుకొనిరో తెలియరాకున్నది. పయిరీతి ననర్థకమును ననన్వితమును నైయున్న శాసనభాగమును బట్టికొని యొక్కొక్కరొక్కొక్కవిధముగ నద్దాని నన్వయింపఁబూను టెల్ల గగనారవిందసౌరభ్యమును బరిశీలించునట్లు పరిహాసనీయమై యున్న దని సంస్కృతభాషాజ్ఞానము గలవిమర్శకులకుఁ దోఁచకమానదు గదా !

తుది కదృష్టవశమునఁ బయిశాసనమునకు మూలమై యుండఁదగు శ్రీరంగము ప్లేటు లను శాసనము లభించుటచే వెనుకటిశాసనమునందలి ప్రమాదముల రూపుమాపుట కవకాశము గల్గినది. కాన నిట శ్రీరంగముప్లేటు లనెడి శాసనములోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

".........విజయభూపతిః । తస్యనారాయణీ దేవ్యా ముత్పన్న శ్శుభలక్షణః । ప్రతాపరాయ ఇత్యాఖ్యా మగమ త్పార్థివోత్తమః । గుణై రనై రవనీతలే స్మిన్ విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాత్ప్రాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః । సాధీ ("సార్థీ" అని యుండియుండును) కృతార్థో జనపారిజాతః । తస్యసిద్ధలదేవీతి భార్యా లక్షణసంయుతా । ....తస్యాం శివః ప్రాదురభూ ద్గుణాఢ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।.........నిజప్రతాపాదధిగత్య రాజ్యమ్.........పిత్ర్యం సింహాసనం ప్రాప్య । పాలయన్ ధరణీమిమామ్ ।.........*వస్వష్టగుణభూయుక్తే (1388) పార్థివాఖ్యేచ వత్సరే ।

* '1888' అను శాలివాహశకసంఖ్యచే గుఱితింపఁబడు వత్సరము పార్థివ కానేరదు. కాన పార్థివకు సరిపడునట్లుగ శాసనమున "మన్వష్ట" అని గాని "మున్యష్ట" అని గాని పాఠ ముండియుండునని గ్రహింపవలెను. (మనుశబ్దము వైవస్వతమనువాచకముగాన సప్తసంఖ్యను బోధించును) పై శాసనమం దిట్టిసవరణము చేయ నగునని యే ఆనరబుల్ దివాన్ బహదూరు యల్. డి. స్వామికన్నుపిళ్ళగారు కూడఁ దలంచినట్లు డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారి యాక్రిందివ్రాఁతవలన విశదమగుచున్నది.

"I am obiliged to the Hon'ble Diwan Bahadur L D. Swamy kannu Pillai for the equivalent Christian date which is Friday 8th

శార్తికాఖ్యేచ మాసే........" (విజయనగర చరిత్రాధారములు శ్రీరంగము ప్లేటులు_70 పుట)

ఈశాసనమును, వెనుకటిశాసనమును, సరిచూచువారి కీశాసనములోని శ్లోకములే చాలవఱకు వెనుకటిశాసనములోఁ జొనుపఁబడిన వని తోఁచక పోదు. అక్కారణమునఁ జాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నదీనినిబట్టి వెనుకటి శాసనములోని పాఠప్రమాదములను సవరించుట సాహసము కానేరదు. కాఁగా వెనుకటిశాసనములో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు దిద్దినదిద్దుపాటే గాక మఱి కొన్నిసవరణములు సైతము కర్తవ్యములే యనియు నట్లు సవరించుట డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు చెప్పినట్లు సాహసకార్యము కా దనియు నీ శాసనము శాసించుచున్నది.

చాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నయీ శ్రీరంగపుశాసనము లభించినను డాక్టరు క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారు వెనుకటిశాసనపరిశీలనమువలనఁ గల్గినసంస్కారమును వీడఁజాలక యిందలి ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలే యనియు విరూపాక్షరాయలు ప్రౌఢదేవరాయల రెండవకుమారుఁ డనఁగా మల్లికార్జున రాయలతమ్ముఁ డనియు వీరు తలంచిరి. వీరు తమయీయభిప్రాయమునకు శాసనములోని "నిజాగ్రజా త్ప్రాప్తఘనాద్రిరాజ్యః" అనువాక్యము సందర్భపడుటకయి "ప్రౌఢదేవరాయల కెవరో పేరులేని యన్నగా రుండి రనియు నాతఁడు ఘనాద్రి యనఁగాఁ బెనుగొండరాజ్యమును జయించి చక్రవర్తియుఁ దమ్ముఁడును నగుప్రౌఢదేవరాయల కొసంగె ననియు నావాక్యమున కర్థము చేసికొనిరి. కాని ప్రౌఢదేవరాయలకు జ్యేష్ఠసోదరుఁడు గలఁ డనుటకు శాసనాధార మెచ్చటను లేదు. శాసనాధారమె యననేల? ఏయాధారమును లేదు. ఇఁకఁ బ్రౌఢదేవరాయల కన్నగారె యుండునపు డాయనకుఁ బిత్ర్య మగువిజయనగరరాజ్యము సంక్రమింపక తమ్ముఁడగు ప్రౌఢదేవరాయలకు వచ్చుటెట్లు? అట్టి జ్యేష్ఠసోదరుఁ డనామకుఁడై రూపుమాయు టెట్లు? మీఁదుమిక్కిలి యట్టియనామకుఁడు చక్రవర్తికి సాధ్యముగాని పెనుగొండరాజ్యమును జయించి తనరాజ్యము నాక్రమించిన తమ్మునకుఁ బ్రసాదించుటెట్లు? అట్టియన్నగారి రాజ్యము నాక్రమించిన ప్రౌఢదేవరాయలు నాపెనుగొండరాజ్యమును జయింప నేరమియెట్లు? ఇట్టి నిరాధారవిరుద్ధాంశములకు లోనయిన యర్థము విమర్శకాగ్రగణ్యులయియున్న డాక్టరు కిష్ణస్వామిఅయ్యంగారిచే నెట్లంగీకరింపఁబడెనో తెలియకున్నది.

ఈయిరీతిని కేవలము నసంగతమై యున్నయర్థమును విడిచి పైరెండుశా
సనములలోని ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁ డనియు, నాతఁ డన్న
గారివలనఁ బెనుగొండను జాగీరుగఁ బొందియుండె ననియు నట్టిప్రతాపరాయ
లకు సిద్ధలదేవి, లేకసింహాళదేవి యందు జన్మించిన యాతఁడే విరూపాక్షరా
యలనియు, నతఁడు ప్రౌఢదేవరాయలపుత్త్రుఁ డగుమల్లికార్జునదేవరాయలయనం
తరమున రాజ్యము నాక్రమించుకొని చక్రవర్తియయ్యెననియు మల్లికార్జునరా
యలసంతతినుండి రాజ్యము నాకర్షించుటచేతనే యాతని దానశాసనములుపై
రెండిటిలోను, మహాప్రసిద్ధుఁ డగుప్రౌఢదేవరాయలు సైతము పేర్కొనఁబడలే
దనియు నర్థముచేసికొనుట యెంతయు సమంజసముగ నుండునుగదా? ఈపక్ష
మునకు "నిజాగ్రజాత్ప్రాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః" అనుశాసనద్వయస్థవాక్యము
ప్రబలాధార మగుచుఁ జక్కఁగా సమన్వితమగుచున్నదిగదా। ప్రౌఢదేవరాయ
లకుఁ బ్రతాపదేవరాయ లనెడి తమ్ముఁడు గలఁ డనుట కీక్రింది శాసనసాక్ష్య
మగుపడుచున్నది. "వీరో విజయ భూపతిః। ...... దయాసిద్ధే రభూత్తస్య।
దేవీనారాయణాంబికా......పుత్రరూపం తయోశ్శ్లాఘ్యం। పూర్వజన్మతపః
ఫలం। దేవరాయమహీపాలో। దాతా విజయతే భువి। ...... ప్రతాపదేవ
రాయేణ। ప్రఖ్యాతేనానుజన్మనా। మహేంద్రస్యేవ యస్యశ్రీ। రుపేంద్రేణ
ప్రకాశతే......"
(ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, III వాల్యుము. సత్యమంగళముప్లేటులు. 35 పుట)

ఈయిసందర్భమును బట్టియు వెనుకటి శాసనద్వయములో నున్న "నిజా
గ్రజాత్ప్రాప్తఘనాద్రిరాజ్యః" అను వాక్యమును బట్టియుఁ, దచ్ఛాసనద్వికము
లోని ప్రతాపరాయలు ప్రౌఢదేవరాయల తమ్ముఁ డగు ప్రతాపదేవరాయలే
గాని ప్రతాపదేవరాయనామాంతరము గలప్రౌఢదేవరాయలు కాఁ డని సిద్ధాం
తిత మగుచున్నది. కాఁగాఁ గిరీటధారి యగువిజయనగరచక్రవర్తి విరూపాక్ష
రాయలు ప్రౌఢదేవరాయలతమ్ముఁ డగుప్రతాపదేవరాయలపుత్త్రుఁ డని నిశ్చిత
మగుచున్నది.

త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు.

-◆ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, రామతీర్థము ◆.

మనము నివసించుచున్న యీయాంధ్రదేశమునకును, వాడుకొనుచున్న భాషకును "ఆంధ్రము-త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు" అనువ్యవహారములు వాడుకలోను మాత్రమే గాక గ్రంథములయందును గన్పించుచున్నవి. ఈవ్యవహారములను విమర్శించుచుఁ జాలమంది విమర్శకులు తలకొకరీతి నభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అందు "త్రిలింగము-తెలుఁగు-తెనుఁగు" అనువ్యవహారముల యాథార్థ్యమును దెలియుపఱుచుటయే యీవ్యాసరచనమునకుఁ గల ముఖ్యాభిప్రాయము.

మూఁడుశివలింగములు మూఁడెడల సరిహద్దులు కలదగుట నీయాంధ్రదేశము త్రిలింగదేశమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియు, "తెలుఁగు, తెనుఁగు" లీత్రిలింగముయొక్క వైకృతములనియుఁ (అనఁగాఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుఁగుత్పన్నమైనదనియుఁ, దెనుఁగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమనియు) జాలమంది యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆమూఁడులింగములఁ దెలియఁజేయుచు శబ్దరత్నాకరకారులు "శ్రీశైలదాక్షారామకాళేశ్వరములనడుమఁ గలదేశమగుట నియ్యది త్రిలింగ" మని చెప్పుచు—

క. శ్రీక్షితిధరకాళేశ్వర, దాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడు నీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షితిని ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నికకెక్కున్.

అని త్రిలింగనిర్వచనము చేసినయప్పకవిని

"శ్రీశైలదాక్షారామకాళేశ్వరమధ్యవర్తిత్వే నాంధ్రదేశస్య త్రిలింగదేశ ఇతి ప్రసిద్ధిః" అని వివరించిన యహోబలపండితుని బ్రమాణభూతులనుగా నిచ్చియున్నాఁడు. సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్రయశోభూషణ మనునలంకారగ్రంథమును రచించిన విద్యానాథమహాపండితుఁడు కూడ-

యైర్దేశస్త్రిభిరేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా
తేషాం కాకతిరాజకీర్తివిభవైః కైలాసశైలాః కృతాః
తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వర
ద్రాక్షారామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛ్రేయసే జాగ్రతు.

(ప్రతాపరుద్రీయమ్-నాటకోదాహరణమ్. ౬ అంక ౨౩ శ్లోక)

అని వర్ణించి పై యభిప్రాయమునే సూచించియున్నాఁడు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారుఁడు పైరీతినే చెప్పుచు నీశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యను కూడ గ్రంథస్థము చేసియున్నారు. త్రిలింగమునుండి తెలుఁ గుత్పన్నమైన దనియు, దెనుఁగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతర మనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కూడ వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టలే దనియు ఉత్కలింగమునుండి యుత్కళము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దనిచెప్పుచున్నారు. కానిదానినివిశ్వసింపఁదగిన ప్రమాణములులేవు.

ఇందు శ్రీశైలద్రాక్షారామములు ప్రసిద్ధము లగుటచే వానివిషయమై వివాద మక్కఱ లేదనియుఁ, గాళేశ్వరమనఁ బెద్దతిరుపతిచేరువఁగల సుప్రసిద్ధ క్షేత్ర మగు కాళహస్తియా, లేక మఱివేఱుగ నున్నదా! యని సందేహము కలుగవచ్చు ననియు నెంచి, "నామైకదేశే నామగ్రహణ"మ్మను న్యాయంబునఁ గాళహస్తీశ్వరుఁడే కాళేశ్వరుఁ డనియు, గాళహస్తియే కాళేశ్వర మనియు శబ్దరత్నాకరకారులును, గుప్తార్థప్రకాశికాకారులును సిద్ధాంతీకరించిరి, కాని, నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలచాలభాగము తెలుఁగుదేశ మగుటచే దానిఁగూడఁ ద్రిలింగమునఁ జేర్చుట యుక్తమనియుఁ, ద్రిలింగవ్యవహారము దానింబట్టియే వచ్చిన దనియు నిశ్చయించి నిజాంరాష్ట్రమునందలి మంథెన సమీపమునఁ గలకాళేశ్వరమునే కొందఱు గ్రహించిరి.

"మీఁద జెప్పఁబడిన మూఁడులింగముల నడుమఁ గలదేశమే త్రిలింగ (తెలుఁగు) దేశ మనియు, నందు వాడుకొనుభాషయే తెలుఁగనియుఁ జెప్పినచో, నీయెల్లలలోఁ జేరనట్టియు, గోదావరిజిల్లాలోని కొంతభాగమును, విశాఖపట్టణముజిల్లాయును, గంజాముమండలములోని కొంతభాగమును, జెంగల్పట్టుజిల్లాయందలి కొంతభాగమును, అనంతపురముజిల్లా బళ్ళారిజిల్లాలలోని సగము భాగమును, ఇంక నిట్లే చిన్నచిన్న తెలుఁగుభాగములు పరిమితికలిగినట్టియుఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, భాగములు తెలుఁగుదేశమునఁ జేరకపోవచ్చును మఱియుఁ ద్రిలింగమనుపదము నన్నయభట్టారకాదిప్రాచీనులగ్రంథములలోఁ గనుపింపక కేవలము పదునాల్గవ శతాబ్దపువాఁడగు విద్యానాథుని గ్రంథముననే గన్పడుటచే నిదివిద్యానాథునికల్పితసంజ్ఞయే యని చెప్పనొప్పును. ఓరుగంటిరాజ్యమున మూఁడుదిక్కులయందు మూఁడులింగము లుండి యుండవచ్చును. దానింబట్టియే యానడుమఁ గలదేశము త్రిలింగమని విద్యా

నాథమహాకవి కల్పించి యుండవచ్చును. కావునఁ బై కారణములచేతఁ త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని చెప్పరాదు. మనయాంధ్రదేశమునకుఁ దెలుఁగు దేశమని తొలుతనుండియు వ్యవహారము కలదు. ఆవ్యవహారము సంస్కృతములోనికి వచ్చునరికి త్రిలింగమై సంస్కృతగ్రంథములలోని కెక్కినది. కాఁగా తెలుఁగునుండియే త్రిలింగము పుట్టినదని చెప్పవలె" నని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులును, చరిత్రకారులునగు, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారొకవ్యాసమును వ్రాసియుండిరి.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారిసిద్ధాంత మన్నివిధముల నూహకు సరిపడియున్నది. కాని విద్యానాథుఁడే త్రిలింగమనువ్యవహారమును గల్పించె ననుటకు మాత్రము ప్రబలప్రమాణము కానరాదు. నన్నపార్యాదులు కేవల వేంగీమండలాధీశ్వరులు మొదలగువారి యాస్థానములం దుండుటచే త్రిలింగము మొత్తము విషయమై వారు ప్రస్తావించి యుండకపోవచ్చును. నేఁటివఱకు వెలువడిన వాఙ్మయ మంతయు మనకు లభించియుండదు గదా! లభింపనిగ్రంథములలోఁ ద్రిలింగవ్యవహార ముండిన నుండవచ్చునుగదా! మఱియు విద్యానాథుఁడు "యైర్దేశస్త్రిభిరేష యాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా" అని త్రిలింగమను వ్యవహారము చాలదినములనుండి వచ్చుచున్నదిగా నిరూపించుటచే నావ్యవహారము విద్యానాథకల్పిత మనియే చెప్పవలనుపడదుగదా!

ఇంకను బ్రహ్మాండపురాణమునందలి

"శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।
తత్ప్రాలప్రభృతిక్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతమ్ "

అను శ్లోకముంబట్టి త్రిలింగవ్యవహారము చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. పురాణము లనేకము లగునసంగతములతోఁ గూడియుండుటచే వానిని బ్రమాణముగ గ్రహింపఁగూడ దనులక్ష్మణరావుగారును బ్రహ్మాండపురాణము A. D. 14 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీన మైనదని యొప్పుకోవలెను. పురాణము లన్నింటిలోను బ్రహ్మాండపురాణమే ప్రాచీనతమ మైనదని శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంతము కూడను. కావునఁ దెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశ మనువ్యవహారము విద్యానాథునికిఁ జాలపూర్వమునుండియు నుండిన దని చెప్పవలెను. కాఁగా "త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన" దనుటకొక యాధారము లభించినది.

ఇట్లు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగుపుట్టినదని యంగీకరించినను త్రిలింగము లనునవి మీఁదిరీతిని శ్రీశైల ద్రాక్షారామ కాళేశ్వరములే యైనచోఁ దక్షిణతెలుఁగుదేశపు టుపపత్తి యాలోచనీయమే యైయున్నది. కాన నాత్రిలింగము లనునవి యేవో ప్రకారాంతరమున నిర్ధారణ చేయవలెను. అట్లు నిర్ధారణ చేయుటలో మిక్కిలిగా నుపకరించు తెనుఁగును విమర్శించినచోఁ ద్రిలింగములయంశమును దేటపడును కావునఁ దొలుత దానిని విమర్శింతము.

త్రిలింగభవ మగుటవలనఁ దెలుఁగు దేశ మనుట సరియగును. కాని, విలక్షణముగఁ దెనుఁగను వ్యవహారము కనుపించుటచేఁ దెనుఁగునకుఁ గూడ నొకప్రకృతి యుండవలెను. త్రిలింగము తెలుఁగైనరీతిఁ ద్రినగము తెనుఁగగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మఱియుఁ ద్రిలింగభవ మగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమే తెనుఁగనుటకంటెఁ ద్రినగశబ్దభవమే తెనుఁగనిన లాఘవము కలదు. ఈరీతివాదము లిదివఱకున్నట్లు గుప్తార్థప్రకాశికాదిగ్రంథములంబట్టి తెలియుచున్నది.

తెలుఁగులో వలెనే తెనుఁగునందును బిందువు కనుపించుటచేతను, త్రినగములో లేని (ప్రకృతి) బిందువు వికృతిలోఁ గన్పించ నవకాశము లేకుండుటవలనను, త్రిలింగోత్పన్న మగు తెలుఁగు రూపాంతరమే తెనుఁగనుట పాడియే యగునని కొందఱు వాదింపవచ్చును. కాని యదియుక్తిదూరము. వికృతియందు బిందు వున్నచోఁ బ్రకృతియందును బిందు వుండవలె ననునియమము లేదు. అట్లు ప్రకృతిలో బిందువు వొందక, వికృతియందు బిందువును బొందు రూపము లనేకములు కనుపించుచున్నవి.

ప్రకృతి - నిరనుస్వారము.	వికృతి - సానుస్వారము.
పీఠము	పీఁట
పూగము	పోఁక.
వ్యాఘ్రము	వేఁగి.
వైశాఖము	వేసఁగి.

కావునఁ ద్రినగశబ్దమునుండియే తెనుఁగుపుట్టినదని చెప్పవచ్చును. ఇఁకఁ దెలుఁగు, తెనుఁగులు పరస్పరపర్యాయపదము లగుటచేఁ ద్రిలింగ, త్రినగములు రెండింటికిం గూడఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. అనఁగాఁ ద్రిలింగములుండుచోటఁ బ్రసిద్ధము లగుమూఁడుకొండలు కూడ నుండితీరవలె

ను. ఇదివఱకుఁ ద్రిలింగము లనివ్యవహరింపఁబడు వానిలో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పర్వత మేదియును లేకపోవుటచేఁ ద్రిలింగములలో నది యొక టనిచెప్పవీలుపడదు. ఇంకను ద్రాక్షారామమును సరిహద్దుగా నంగీకరించినచో గోదావరిలోసగము, విశాఖపట్టణము, గంజాములోనిసగము మండలములు తెలుఁగుదేశము కాకపోవచ్చును. కావున నీకారణముచేతం గూడ సరిహద్దును బొడిగింపకతప్పదు. అట్లు పొడిగింపనెంచిన మీఁద—

"శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।
తత్స్థాలప్రభృతిక్షేత్రంత్రిలింగమితివిశ్రుతమ్॥"(బ్రహ్మాండపురాణము)

అనువచనప్రామాణ్యమునఁ ద్రిలింగములలో గంజాముమండలము నను మఁగల మహేంద్రగిరియొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. మహేంద్రగిరికూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శివక్షేత్రము. శివరాత్రి మొదలగు గొప్పయుత్సవములకు వేన వేలు యాత్రికులు నింగినంటు నామహేంద్రగిరి నెక్కి దేవదేవుని దర్శింతురు. కాఁగా మహేంద్రగిరి త్రిలింగములలో నొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. కానఁ బ్రసిద్ధ మగుపర్వతమును, శివక్షేత్రమును గలచోటే త్రిలింగములలో లెక్కకు రావలెను. తక్కిన శ్రీశైల- కాళేశ్వరములు ప్రసిద్ధపర్వతములును, శివలింగములును గల వనుట నిర్వివాదాంశము.

ఆత్రిలింగములఁబట్టి తెలుఁగను వ్యవహారమును, త్రినగములంబట్టి తెనుఁగను వ్యవహారమును గలిగిన దని తుట్టతుదకుఁ దేలిన సారాంశము.

తారానాథుఁ డనుబౌద్ధగ్రంథకర్త తెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మను నామధేయము కలదనియుఁగళింగము దానిలో (తెలుఁగు) నొకభాగ మనియుఁ జెప్పియుండుటచేఁ గళింగము తెలుఁగులోఁ జేర్చుట దోస మని భ్రమింప రాదు. కాళేశ్వర మనఁగా నిజాంరాష్ట్రమునందలి దనియే చెప్పవలెను. కావున నిజాంరాష్ట్రమునందలి తెలుఁగుదేశము త్రిలింగములోఁజేరఁగలదు. కర్నూలుజిల్లాలోని శ్రీశైలమును గ్రహించుటచే నించుమించుగ నదితెలుఁగు దేశమున కొకచివర యని చెప్పవచ్చును. హద్దుదాఁటినపిదపఁ గొంచెముతెలుఁగు దేశముండవచ్చును. హద్దనఁగా నించుమించుగా హద్దనియే తాత్పర్యము. కావున బళ్లారిలో సగముభాగముకూడఁ దెలుఁగులోఁ జేరవచ్చును. ఇంచుమించుగా హద్దని గ్రహించుటచేతనే గంజాముమండలములోని ఛత్రపురపర్వతము తెలుఁగుదేశమే యని గ్రహింపవలయును.

ఇఁక విద్యానాథకవిసార్వభౌముని యుక్తిని విమర్శింపవలెను. శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు మూఁడునైపులఁగల క్షేత్రములను హద్దులుగా నిర్ణయించుకొనెను, గాని, యుపపత్తి నాలోచించి కాదు. అతనిమతమే నిశ్చయ మని యంగీకరించినచో నం దంతర్భవింపని తెలుఁగుదేశము తెలుఁగుదేశమే కాకపోవలసివచ్చును.

కావున నీపైకారణములవలనఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుఁగు, త్రినగమునుండి తెనుఁగు పుట్టినవనియుఁ, ద్రిలింగత్రినగములకు సంయోగసంబంధము కలదనియుఁ, లింగ, నగము లొకచోట ప్రసిద్ధము లగునవి యుండుస్థలములే త్రిలింగదేశపుటెల్లలను నిశ్చయింప నుపయోగించు ననియు నాయాశయమును దెలియఁజేయుచున్నాను.

జయాశీర్వాదము.

—♦ కావ్యకళానిధి శతావధానిచిదంబరశాస్త్రిగారు, పిఠాపురము ♦—

ఉ. సత్యమునందుఁ బల్చి నిజసత్త్వముఁ జూపఁ గొనంగఁ జేసి దా
ర్ఢ్యము రూపుమాపి మతిమంతుల శ్లాఘల కెల్లఁ బాత్రమై
నిత్యము ధర్మనిర్వహణనీతి నెసంగుచునుండు నాంధ్రసా
హిత్యసభాసతీమణికి నిత్యగుఁ డభ్యుదయం బొసంగుతన్.

సీ. గ్రాంథికభాషాపరంజ్యోతి నెలుఁగ నాంధ్రసంఘంబు బోధ మేర్పఱిచినావు
గ్రామ్యవాదకుభృన్నికాయంబు నడఁగింపఁ బత్త్రికాభిదుర మేర్పఱిచినావు
ప్రజ్ఞావిలోకనప్రాభవం బొదవ సద్గ్రంథాంజనంబు లేర్పఱిచినావు
విద్యాభిరుచిసుధావిర్భావ మెసఁగ నుపన్యాసవార్ధు లేర్పఱిచినావు
ఆంధ్రదేశక్షేమాభ్యుదయంబుకొఱకు, నిజకృపాసారమును గరుణించినావు
నీకుఁ బూర్ణాయు విడుఁగాత లోకసాక్షి, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదార్యామతల్లి.

సీ. ప్రాచీనధర్మసంరక్షణక్రమమందుఁ బూర్ణమైనవ్రతంబుఁ బూనినావు
భాషావిశేషానుపాలనంబునయందుఁ గంకణంబును గేలఁ గట్టినావు
ఆంధ్రదేశమహోదయాపాదనమునందు నెనలేని దీక్ష వహించినావు
గ్రామ్యభాషానిరాకరణకార్యమునందు దిట్టమైనప్రతిజ్ఞ పట్టినావు
ఆంధ్రమసరొండి వాఙ్మయమే యంతరించు, కాలమున నడ్డుకడి నిల్పఁ జాలినావు
నిత్యకల్యాణివై నీవు నెగడుమమ్మ, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదబ్జాయతాక్షి!

బేరిజుపద్యములు.

— విస్సాప్రగడ కామరాజకవి. —

ఉ. శ్రీ వెలయంగ హస్తమున జింక చెలంగ శిరంబుమీఁదఁ దా
రావిభుఁ డింపెసంగ నగరాజతనూభవ మై వెలుంగ రా
జీవభవాబ్జలోచనులు చెంగట మ్రొక్కులిడంగ నొప్పు న
ద్దేవుఁడు భక్తరక్షణుఁడు తెల్లనివేలుపు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. ౧

మ. కరపద్మంబునఁ బువ్వుబంతివలె శంఖం బుప్పతిల్లంగ నా
సిరి మాణిక్యమురీతి వక్షమున భాసిల్లంగఁ బైమీఁద బం
గరునిగ్గుల్ గలవల్వ కేలుకరణి గ్రాలంగ శోభిల్లుఁ దా
మరసాక్షుండు దయాసముద్రుఁ డగుచు న్మమ్ముం గటాక్షించుతన్. ౨

చ. అమరనుతప్రసంగునికి హంసతురంగునికి న్సరస్వతీ
కమలముఖీమణీహృదయకంజపతంగునికి న్మహోజ్జ్వల
ద్విమలదయాంతరంగునికి దివ్యశుభాంగునికి న్గరారవిం
దములు మొగిడ్చి మ్రొక్కెద ముదంబున ధాత్రిఁ జిరాయు వొందఁగన్. ౩

చ. కరకమలంబు లెత్తి యొడికంబుగ మ్రొక్కి నుతింతుఁ బార్వతీ
శ్వరులతనూజునిం గనకసన్నిభతేజునిఁ బద్మసంభవాం
బురుహనిభాక్షముఖ్యసురపూజితపాదపయోజు నుజ్జ్వల
త్పరమదయాకటాక్షపరిపాలితభక్తసమాజు నర్మిలిన్. ౪

చ. కవులకుఁ బాదభక్తులకుఁ గల్పమహీరుహవల్లి కేకిసైం
ధవునికిఁ గన్నతల్లి గిరిధన్వికిఁ బద్మముఖీమతల్లి కే
శవునివెలందికి న్నలువసారసగంధికి నల్లిబిల్లి యై
యువని వెలుంగు గౌరి యనయంబు మముం గృపఁజూచి ప్రోవుతన్. ౫

చ. విరివిలుకానియమ్మ యరవిందదళాక్షునిముద్దుగుమ్మ క
ర్బురగిరికార్ముకాంబురుహభూతపయోధరవాహముఖ్యని
ర్జరులను బ్రోచుకొమ్మ బహుసంపద లిచ్చు పసిండిబొమ్మ స
త్కరుణవహించి మాభవనకంజమునందు వసించుఁ గావుతన్. ౬

చ. అతికరుణాలసన్మతికి హాటకశైలధనుర్ధరాది దై
వతనుతసద్గుణోన్నతికి వారిజపుస్తకవల్లకీకళా

రతికి సరస్వతీసతికి రాజపటీరతుషారహారగౌ
రతితరుసన్నిభాకృతికి భారతి కంజలి చేసి మ్రొక్కెదన్. ౭

క. రాముసశిష్యుం డగు నా, రాముని కథ లుర్వి మీఁద రంజిల శ్రీమ
ద్రామాయణంబు చెప్పిన, యాముని వల్మీకభవుని నాత్మఁ దలంతున్. ౮

ఉ. దాంతతర ప్రభావిభవశక్రమణిం గలువ ప్రభంజన
క్రూరఫణిన్ సుపర్వమునికుంజర నేత్రచకోరపూర్ణనీ
హారఘృణిం బరాశరసమాఖ్యమునీంద్రతనూభవాగ్రణిం
గూరిమితోడ నాహృదయకోకనదంబున నిల్పి మ్రొక్కెదన్. ౯

ఉ. భాసురకీర్తిశాలి యగుభారవికిన్ భవభూతికాళికా
దాసమయూరచోరులకు దండికి బాణునకిం బ్రియంబున
వ్యాసిగ నామనోజ్ఞమున వందనముల్ పదివేలొనర్చి నేఁ
జేసితిఁ బద్యముల్ రసికజిహ్వాలయందు నటింపుచుండఁగన్. ౧౦

క. ము న్సన్నుతిఁ బడినకవులకు, నన్నయ్యకు శంభుదాసునకుఁ దిక్కనకుం
జెన్నొందు భాస్కరునకు, సన్నించి నమస్కరింతు మత్కృతి వెలయన్. ౧౧

ఉ. కొన్ని తెనుంగుఁగబ్బములు గూర్చినవారల కల్లసాని పె
ద్దన్నకు సింగసానినరసన్నకుఁ బిల్లలమఱ్ఱి చిన్నవీ
రన్నకు నందితిమ్మనకు హర్షమెలర్పఁగఁ గూచిమంచి తి
మ్మన్నకు జగ్గనార్యునకు హస్తసరోజము లెత్తి మ్రొక్కెదన్. ౧౨

ఉ. మన్ననచేసి మ్రొక్కి పలుమాఱు మదిం బ్రణుతింతు భాగ్యసం
పన్నుని వీరరాఘవునిపట్టి యశోజితపూర్ణచంద్రు వి
ద్వన్నుతశీలు దుగ్గురు నుదారగుణాఢ్యుని జేటరాతి ల
క్ష్మన్నను రాజపూజితుని నాంధ్రకవిత్వకళాధురీణునిన్. ౧౩

సీ. మున్ను జమీందారితోఁగలాయిపాకుల యందంబు లెఱిఁగి ప్రాయంగ నేర్చి
పాగడోందు(పట్టి)యా భూసురోత్తములకు నాగవరపువేంకటాహ్వయునకు
వినుతశీలుఁడు కంచి వేఁకటరామన్న కలరావికంటిజగ్గప్పమణికి
భాసిల్లు తుమ్మలపల్లియంతన్నకు శ్రీకోటిభానయ్యశేఖరునకు
ధీసమున్నతకూరాడతిరుపతయ్యకుఁ, జిత్తమునహస్తకమలంబు లెత్తి మ్రొక్కి
[illegible] గౌతుకఁ బునఁ బసుతింతు, వారికృపచేత నాకవిత్వము [illegible]

చ. బకములు హంసను ల్లగనభాగమున న్విహరించుచుక్రైవడిం
గుకవులు సత్కవీశ్వరులు గూడుచురా సభలందు గావునం
గుకవులకుం గవీంద్రులకు గూరిమిగోడ నమస్కరించెద
న్నకలజనాభిరమ్యముగ జల్పనమక్తృతి విస్తరిల్లగన్. ౧౫

గీ. మీదగలజీడిదీసి మామిడిఫలంబు, రసముగ్రోలెడుచందాన రసికజనులు
తప్పువిడళించి నాకవిత్వమునగల్గు, సుగుణసముదాయమెంతురుచోద్యమలర

వ. అని యిష్టదేవతానికరంబునకు గవిజననికరంబునకు దండంబున వందనంబు
గావించి శ్రీయుదీయమందిరంబున స్వేచ్ఛావిలాసంబుల విహరించుచున్న
నొక్కనాడు రాత్రి సంధ్యాకాలంబున బాదప్రక్షాళనంబు చేసి ధౌతవరి
ధానం బవలంబించి పద్మాసనంబునం బ్రాఙ్ముఖుండనై యాచమనంబొనరిం
చి సంధ్యావందనంబు దీర్చి నామనఃపద్మంబున గొంతసేపు మహేశ్వర
ధ్యానంబు గావించి మృష్టాన్నంబులు భుజియించి యంతట లేచి హస్తా
బ్జంబు నీరార్చి గండూషంబు లొనర్చి శుద్ధాచమనంబు గావించి యంతః
పురంబున కేగి కాన్పనమాలికాతల్పంబున నత్తమిల్లి కర్పూరతాంబూల
భాసురవదనారవిందుండనగుచు సుఖగోష్ఠిం గొంతప్రొద్దుపుచ్చి యుస్మీలిత
లోచనుండనై యిందుక నిద్రించుసమయంబున, ౧౬

సీ. వజ్రపునరిఫేషువలె మస్తకంబున గలువలపామసపాకళ వెలుంగ
సొంపైనకుంకుమచుక్క తెలుంగున సొక్కుడు మునుటిపై శోభిలంగ
బలభేదనీలంబుపగిది గంఠమునందు దంబైనగరళకూటంబెనంగ
విరిసినమల్లెక్రొవ్విరిదండకైవడి ఫణిరాజు బొజ్జపై భాసిలంగ
మించువెలియాలరాతేజి మీదనెక్కి, సకలకల్మషహరుండు శంకరుండు
శ్రీశిలగ్రామపుత్రీసమేతు డగుచు, నవ్వుచునువచ్చినాస్వప్నమూల నివ్వటిల్లెగఁ

క. మనుసికదార యివ్విధమున, గనుపట్టిన గేలుదమ్మిగవ మకుళింప
న్నను జూచి యానతిచ్చెను, మనమున గౌతూహలంబు మతిమింపొంతన్.

గీ. సుజనహితుడగు మాతండ్రిజోగిరాజు, పూజగావించెమత్పదాంభోజయుగళి
చేడియలుమెచ్చమీతల్లిచెల్లయాంబ, పార్వతీపూజగావించె బ్రతిదినంబు.

క. మీయన్న యొప్పుమల్లి, మాయందున భక్తిగలిగి మానసపూజల్
చేయుచును వేడిపుషులు, చేయించెను భక్తజనులు నేవానసగన్. ౨౧

క. కావున నను హిమాంశుధర, దేవుఁగా మదిఁ దలంచి ధీయుతు లెన్న
న్నీవొనరించెడుకబ్బము, గావింపుము కాన్క నేఁడు గైకొందుఁగృపన్. ౨౨
క. తలిరువలె సువ్వుక్రొవ్విరి, వలె నవనీతంబువలె దవనమార్దవమై
విలసిల్లు నీకవిత్వము, చెలువము మాకర్ణనంబు సేయుకుమారా. ౨౩
చ. అన విని మేలుకాంచి హృదయాబ్జము నందు నమస్కరించి స
జ్జనులకు నిత్తెఱంగు రభసంబునఁ దెల్ప దయాంతరంగుఁడై
నినుఁ గరుణింపవచ్చు నలనీలగళుం డని వారు వల్కినన్
మనమున సంతసిల్లి కృతినాథుఁ జేసితి విశ్వనాథునిన్. ౨౪
వ. అనంతరంబ మదీయ వంశావతారం బభివర్ణించెద. ౨౫
క. వనజభవసముఁడు కశ్యపు, మునికులమునఁ బుట్టెఁ బాలమున్నీటను గ్రొ
న్ననవిల్తుమామ కైవడి, జనమాన్యుఁడు జోగిరాజు సద్గుణమణియై. ౨౬
చ. సకలనృపాలపూజితుఁడు చంద్రసమానయశోధనుండు పా
వకరవిసన్నిభప్రభుఁడు వైరివరోజగజేంద్రుఁ డబ్జసా
యకరిపుపాదపంకజసమర్పితకోమలచిత్తశుద్ధుఁడై
సుకవులు మెచ్చ రంజిలెను జోగయమంత్రిపురందరుం డిలన్. ౨౭
సీ. తెలివేల్పుసన్నిధి దీపము ల్వెలిఁగించుఁ గుటిలచిత్తులమీఁదఁ గోపగించుఁ
బెద్దలపట్లఁ జెప్పినమాట జరిగించు బీదవారలలేమి పెల్లగించు
సరవి బంధువులింట సంపద లలిగించు శివకథల్ హరికథల్ చిత్తగించుఁ
గడువేడ్క బహురాజకార్యము ల్పొసఁగించుఁ బగరైననృపులపైఁ బంతగించు
నరులు గొనివచ్చి తనచేవి కప్పగించు, నర్థి కాపదరాకుండ నడ్డగించు
భూసురులనెల్ల నేప్రొద్దుఁ బుజ్జగించు, సుజను లెన్నంగ వెలుఁగొందు జోగిరాజు.
క. రసికుఁడగు జోగిమంత్రికి, బిసరుహరిపుబింబవక్త్ర పేరాంబికకుం
గుసుమశర సన్నిభాంగుఁడు, బసవామాత్యుండు గలిగె భాగ్యాన్వితుఁడై
చ. శుభచరితుండు నిర్మలయశోజితచంద్రుఁడు సూర్యసన్నిభ
ప్రభుఁడు సుధీమరుద్గురుఁడు బంధుచకోరవిధుండు సత్కళా
విభవచతుర్ముఖుండు పృథివీవరకార్యధురంధరుండు నై
యభినవలీల నొప్పె బసవాహ్వయమంత్రిసురేంద్రుఁ డిమ్మహిన్. ౩౦
సీ. కనకరంబున సుపాకన్యాధిపునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
క్షితి శూరతఁ బరీక్షిన్నరేంద్రునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

అసమానధృతికి నవ్వసుస్వపాలునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
నలువొందు తేజంబునకు యుధిష్ఠిరుతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
భూరిగాంభీర్యమునకు సద్బుధునితాత, బుద్ధికలితకు జాంబవత్పుత్రితాత
కడుమహాభోగములకు నంగదునితాత, పరిఘవిల్లెడి మాతాత బసవరాజు.

క. బసవామాత్యశిఖామణి, యసమానగుణాన్వితాత్మ నన్నమ్మను బెం
పెసఁగఁ గరగ్రహణాఢ్యై, వసుధాధిపు లెన్న వెలసె వడిగలవాఁడై. ౩౨

సీ సోమశేఖరునైదుమోములతెఱఁగునఁ గల్పభూరుహపంచకము విధమున
నబ్జముఖీరత్నమగు నన్నమాంబకు శ్రీబసవామాత్యశేఖరునకుఁ
గూర్మినందను లైదుగురు జనించిరి వధూపంకజాతశరుండు శంకరుండు
సుగుణవారిధిరాజు జోగిరాజు విభావరాజితగ్రహరాజు రామరాజు
పృథువచోజితఫణిరాజు పేరరాజు, కలితధీరత్వగిరిరాజు గంగరాజు
సుజనమిత్రులు వారిలో జోగిరాజు, రాజుచేనిమ్మపం డనఁ దేజరిల్లు. ౩౩

చ మతికిఁ జతుర్ముఖుం డనఁగ మాటలకున్ ఫణిరాజనంగ ధీ
రతకు గిరిప్రభుం డనఁగ రమ్యతరాకృతికిన్ హరిప్రియా
సుతుఁ డనఁగన్ గభీరతకుఁ జక్కలపేరిగురుం డనంగ భూ
పతులసభాంతరాళముల భాసిలు జోగయ మంత్రిరత్నమై. ౩౪

సీ ఏసుందరాంగి ధాత్రీసురాంగనలకు నొసలఁ గుంకుమబొట్టు లొసంగుచుండు
నేపద్మగంధి గౌరీపదాబ్జములకుఁ జిత్తాబ్జమునఁ బూజ సేయుచుండు
నేమీనలోచన యొలమి నోములు నోఁచి విప్రుల కన్నంబు వెట్టుచుండు
నేబాల చేడియల్ చేజాసనంగను గాటంపు పతిభక్తి గలిగి యుండు
నేజలజపాణి శ్రీభావ (మెసఁగ) నరవ, రాజమంత్రికిఁ బుత్త్రియై తేజరిల్లు
నట్టిశుకవాణి జోగయ్యయనుఁగురాణి, చెలఁగు సద్గుణనికురుంబ చెల్లమాంబ

సీ. ఉదయాద్రి రవిచంద్రు లుదయించు కైవడి జలజాతునకు సరోజాతభవుఁడుఁ
గమ్మవిలుతుఁడును గలుగువిధమ్మున రాజమాన్యుఁడు జోగిరాజునకును
మానవతీలలామము చెల్లమాంబకు భ్రాజితగ్రహరాజు బసవరాజు
కామరా జనుపేరు గలవాఁడ నగు నేను బురవైరిపదభక్తిపుంగవులము
చారుసద్గుణమాణిక్యసాగరులము, సుజనహితులము సత్కళాశోభితులము
శ్రీసమన్వితరాజపూజితుల మగుచుఁ, గలిగితిమి తల్లికన్నుల కఱవుదీఱ.

క. రాజశ్రీ బిరుదాంకుఁడు, రాజీవనిభాననుండు రజతాద్రిమరు
ద్భూజకవినమనమాఖ్యుఁడు, రాజిలు మాయన్న బసవరాజాహ్వయుఁడై.

ఉ. అందమొలంగ పాకటిఁగి యందఱ కింపొనరించుకల్పనల్
పొందుగ లెక్కవ్రాయుఁగలపూజ్యుఁ డితం డని మేదిని న్సము
ద్బృందముచే మహీవరుల బృందముచే నుతికెక్కి మించె న
న్నందరధీయుఁడుౕ బసవమమ్మంత్రి శిఖామణి యివ్వసుంధరౕ. ౩౮

సీ. సోయగంబునకు నచ్యుతుతలోదరి యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
సత్యంబునకు నభస్వత్సుమారుని యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
నలువొందువిభవంబునకుఁ గుబేరునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
కలితసత్కళలకుఁ గార్తికేయునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
ప్రబలబుద్ధికి నలవీరభద్రునన్న, మహితదాతృత్వమునకు ధర్మజునియన్న
ధీరతకు శూలిపట్టపుదేవి యన్న, పరిఢవిలుచున్న మాయన్న బసవరాజు.

క. శివపాదకమలభక్తుఁడ, నవనీరజముఖుఁడఁ జంద్రనగధీరుఁడ నేఁ
గవివిద్వద్వదనాంబుజ, రవి విస్సాప్రెగడ కామరాజాహ్వయుఁడన్. ౪౦

—♦ షష్ఠ్యంతములు ♦—

ఉ. రాజకళావతంసునికి రమ్యయశోజిత కౌముదీమరు
ద్భూజఫణీంద్రహంసునికి భూరికృపారసదృష్టిపాలిత
భ్రాజితభక్తవర్గునికి భర్గునికిన్ ముఖరాజితాబ్జపుం
కేజునికిౕ నతాజునికిఁ గిల్బిషహర్తకు లోకహర్తకున్. ౪౧

చ. వరకరుణాంతరంగునికి వార్ధినిషంగునికిం దరస్వికృ
త్పరభుజగర్వభంగునికి భూరిసితాంగునికిౕ నమస్తని
ర్జరనుతపుణ్యనాగునికిఁ జారుపదాబ్జనమచ్ఛతాష్టది
క్పరివృఢచిత్తభృంగునికి గపర్దికిన్. ౪౨

ఉ. ఈశునికి న్సమస్తభువనేశునికిౕ శతకోటిసూర్యసం
కాశునికిన్ గిరీశునికిఁ గర్వవినాశునికిం గచీకృతా
కాశునికి న్సుకేశునికి గ్రావనివేశునికిం గృతాంతకీ
నాశునికిన్ హితప్రమదనాగకలాశునికిం ద్రిశూలికిన్ ౪౩

చ. వనజదళాక్షుమిత్త్రునికి వారిజనేత్త్రునికిన్ సుభద్రప
త్త్రునికి నదీశశత్త్రునికి దుర్భరదోష వనోగ్రవీతిహో

త్రునికి నసంగశత్రునికిఁ దోయజసంభవముఖ్య దేవతా
వినుతలసచ్చరిత్రునికి విస్మయగాత్రునకిం బురారికిన్. ౪3

చ. హరునకుఁ ద్రి భిదాదినిలింపచిత్రమం
దిరునకు దివ్యకాంతిజిత దేవనదీకుముదాబ్జభాగ్గవీ
గురునకు శ్రీమహేశ్వరునకున్ మునిపుంగవలోచనాబ్జభా
స్కరునకు వేడ్కనర్పణము సల్పెద మత్కృతి తేజరిల్లఁగన్. ౪౪

చ సురుచిరశోభనాకృతికి సూనృతవాక్తతికి స్మనోజ్ఞపు
ష్కరనయనాంఘ్రిజారతికిఁ జారులసద్ధృతికి స్మహేశపీ
శ్వరనుత సద్గుణోన్నతికి శత్రుపయోజగజేంద్ర కాశికా
పురపతి విశ్వనాథునికి భూతసనాథునికిన్ హితంబుగన్ ౪౫

చ. సలలితమైన కాగితము సాకుతెలుంగు లెఱింగి వ్రాయఁగా
వలయునటంచు మీకడకు వచ్చితి మిర్వగమంచుఁ జిత్రగు
ప్తులుం వలుక స్వినాయకుఁడు భూరికృపారసదృష్టిఁజూచి వా
రల కెఱిఁగించె నవ్విధము రంజిలఁజేసెద నివ్వసుంధరన్ ౪౬

చ. వలగొని లెక్కపత్రములు వ్రాయుటకున్ బహుమార్గము ల్గహిం.
గల వనుమాట నేనెఱిఁగి కల్పన చేసితి నొక్కపద్ధతిన్
సులభముగా సుధీజనులు చూచి గ్రహింప ననేకమార్గముల్
గలుగఁగ జాతివా రిపుడు కాశికిఁ జేసినత్రోవకై వడిఁ. ౪౭

సీ. ముద్దుగుల్కెడు జంకె మునదరు బింతీలు నవ్యశాఖావితానములుగాఁగ
విరివిగా నచ్చోట విలసిల్లు తబిసీళ్ళు దట్టమై తనరిపత్రములు గాఁగ
విబుధు లెన్నం దగు విశదాక్షరంబులు వికసించునట్టి క్రొవ్విరులుగాఁగ
లక్షలకోలఁదిచెలంగును నెలబారు పరిపక్వఫలకదంబములుగాఁగ
ధరణిలోపల మందారతరువువోలెఁ, గాగితపులెక్కపత్రంబుసాకెఱిఁగి
వ్రాయఁగాఁదగు నదివ్రాయు వారికెల్ల,నీప్సితార్థంబుభోనగూర్చునిదిరజంబు.

సీ. దొరగారినామంబుతో నుల్లసిల్లంగ సంవత్సరంబుతో సంధిలంగఁ
దగుమాసతిథివారతతులతోఁ బొసగంగఁ దులలేని మద్దులతోఁ జెలంగ
గాముగానాలతోఁ గడు విరాజిల్లంగఁ దొడరి యాసామీలతో నెసంగఁ
దోరంపు తబిసీళ్ళతో నివ్వటిల్లంగ లావుచేరీజులతో వెలుంగ

సానఁగుపెనుకొండ్లగట్లతో శోభిలంగ
వ్రాయవలె లెక్కపత్త్రంబు వ్రాసిరేని
నృపులు గని మెత్తు రదియెంత నిఖిలసురలుఁ
జూచి మది నగ్గడింతురు సొంపుగులుక. ౪౯

చ. మనదరు మస్తకం బగుచు మద్దు కరాబ్జములై జిలేలుపెం
పెనఁగు దుచమ్మ కన్నులయి యింపెసలారు రకాన లంఘ్రులై
యసదృశ మైనబితి నడుమై తగు నంకెలు మంజులోక్తులై
పొనఁగును లెక్కపత్ర మనుపూర్ణసుధాకరసన్నిభాస్యకన్. ౫౦

చ. సిరులు లభించుఁ బుణ్యములు చెంతవసించు నృపాలకోటిస
త్కరుణఘటించు శత్రుజనదర్పము లెల్ల హరించు సౌఖ్యముల్
విరివిగ సంభవించుఁ గడు వేడ్క మనోరథము ల్ఫలించు నా
వరుసను లెక్కపత్త్రములు వ్రాయుసమర్థుల కివ్వసుంధరన్ ౫౧

సీ. సిరి యనుగల్వక్రొవ్విరికిఁ బున్నమనాఁటి పరిపూర్ణచంద్రబింబం బనంగఁ
దగుమనోరథమిళిందములకుఁ బాకశాసనభూజపుష్పగుచ్ఛం బనంగ
నిబిడదరిద్రతానీరేజపాళికి రాణించుమదకుంజరం బనంగ
వితతవిపత్తిదర్వీకరశ్రేణికిఁ గమలలోచనతురంగం బనంగఁ
దేజరిలు లెక్కపత్త్రంబు దీనిమహిమ, నలువ కైనను వర్ణింప నలవి గాదు
చెప్పఁబూనితినాకుఁ దోఁచినవిధంబు,రసికజనులారమీరాదయారసమునొంద

ఉ. ఎన్నికఁ జెందినట్టిఘను లెన్నితెలుంగు లెఱింగియుండినం
గొన్నితెలుంగు తేర్పఱిచి కొన్నితెలుంగులు దెల్పకున్న వా
రన్నితెలుంగులందు నసమర్థు లటన్నప్రసిద్ధివచ్చు నం
చున్నతెలుంగు లన్ని విభుధోత్తము లెన్నఁగ నేర్పరించెదన్. ౫౩

ఉ. కొందఱు పాకపద్ధతియుఁ గూర్చి నెఱుంగ రెఱింగిరేని వా
రంద మెఱింగి వ్రాయవలె నంచు నెఱుంగ రెఱింగిరేని మె
చ్చం దగినట్టి కల్పనలు సల్పనెఱుంగరు వానిపద్ధతుల్
పొందుగ నెల్లవారలకు బోధపడన్ రచియింతు నిమ్మహిన్. ౫౪

కం. అందము లెఱిఁగినకల్పన, చందము లెఱిఁగినను పాకసరణివిరామిన్
డెందమునబుద్ధిమంతులుముందుగపాకెఱుఁగవలయు మొదలిదిగనుకన్ ౫౫

సీ. సితమూఖు లున్న రంజిలుచున్న... మొగలాయి పాకులెంచఁగి
నిపుణులు వ్రాసిన నెలజమాఖర్చులు తెప్పించి వానిలోఁ దేజరిల్లు
బహుకల్పనలసొంపుఁ బరఁగుముద్దులయింపు బెనఁగొన్నతబిసీళ్ళపెంపుఁజూచి
కడుసంతసిలి యందుఁ గలిగి వెలుంగు చమత్కారములు కొన్నిమదిగ్రహించి
వన్నెమీఱంగఁ దమలెక్క వ్రాయుకొలకు
ముందుఁ బొగడొందు పాకులు చెందియున్న
యందములు కొన్ని గొని యిందుఁ బొందుపఱిచి
ఫారమను పాసుగల్పింపఁ బ్రబలమయ్యె. ౫౬

సీ ఫరదరబందనా బందులో సగమొప్పు బందనంగను రెండు ఫరదులనఁగ
నలువొందుతాబులో నాల్గవపాలొప్పుఁ దాబులోసగ మరతాబు రెండు
బందులనంగఁ జెన్నొందుచుండుతాబు దనరారు రెండరతాబులనఁగ
నాలుగు బందులనంగ భాసిలు మూఁడు బందులనంగ ముబ్బందులనఁగ
బందుతక్కువయగుతాబు పరిఢవిల్లుఁ
జాలఁ దబిసీళ్ళువచ్చిన సమయమందు
నందమైయుండుఁ దాబు ముబ్బందనంగ
(నీవిధంబును) మతిమంతులెఱుఁగ వలయు. ౫౭

సీ... బైనయరబందు చెన్నొందు ఫరమనా ఫరదులు రెండొక్కబందనంగ
భాసిల్లునవి రెండు బందులు జతగూర్ప నరతాబనంగ సొంపలరుచుండు
మూఁడుబందులుగూర్ప ముబ్బందనఁగనొప్పుఁ దగునాల్గుబందులుతాబనంగఁ
దాబులిర్వదినాల్గు దస్తాయనంగను దళుకొత్తుఁ బదిరెండు తాబులైనఁ
దనరు నరదస్తయని యాఱు తాబులైన, పావుదస్తాయనంగను బరిఢవిల్లు
నలువుమీఱంగ నొకబందు నాల్గుగదులు, చేయఁగాఁజెల్లునదిరకానాయనంగ.

సీ. దుగరకానాలు పొందుగ జితేయననొప్పు మూఁడురకానాలుముసదరనఁగఁ
జెలువొందు మొదటను జివరనున్నవిమాని నడుమనుండినరకానాలు రెండు
బింతియనంగను బెంపొందు బింతిలో నర నిమేబింతి నానందమొందు
ఖాసిల్లుమసదరులో సగంబేప్రొద్దు ముద్దుగుల్లును నిమేమసదరనఁగ
లోకులెన్నంగఁదగుఁజితేలో సగంబు, నవసిమీఁదనిమేజితే (యనఁగనెంచుఁ)
బరఢవిల్లురకావలో వలసగంబు, నాదమైన నిమేరకానాయనంగ. ౫౮

చ. పనివడితాబుదెచ్చి నలుబాదులుగా నొనరించి బందు వే
ర్థనుగొని నాల్గువైపులను గత్తెరచే సవరించి పొంకమై
తనరెడు బాదుపట్టు ప్రమదంబున నల్గుతు లేర్పడించి యిం
పొనరఁగ లెక్కవ్రాయుపలయుణ్ మతిమంతులు దానిమీఁదటన్. ౬౦

సీ. లేమఁలు కడకొత్తు లెక్కపత్రమువ్రాయు మున్నుతురుష్కులు వన్నెకెక్కు
కణపకలంబు యోగ్యమటంచు నెంచిరి జాతివారలు సీమబాతుకలము
క్షేమంబటంచు నంగీకరించిరి నృపుల్ విలసిల్లు నీవిరెండు విధములైన
కలములఁజూచి మిక్కిలి పసందొనరించి గణుతించి రదిగాన కణపకలము
సీమబాతుకలమ్ము ప్రసిద్ధిఁజెందె, వానితో లెక్కవ్రాయంగవలయుఁ గాని
కడమ కలములుదెచ్చి ముఖ్యములటంచు, వసుధ నెవ్వరుఁజేపట్టివ్రాయరాదు

చ. గణపతియిచ్చు సత్కళలు కంజభవుండు చిరాయువిచ్చు ష
ర్గుణుఁడగు పద్మలోచనుఁడు కోరిన కోరికలిచ్చు నాగభూ
షణుఁడు విభూతులిచ్చు శరజన్ముఁ డుపేంద్రుఁడు శక్తులిచ్చు నా
గణపకలంబు హస్తమునఁ గైకొనివ్రాయు సుధీజనాళికిన్. ౬౨

ఉ. ధాతవెలంది సత్కృపకుఁ దానకమై శరదిందుచంద్రికా
జాతవిభాసమానములు శత్రుమనోజ్ఞదేభహస్తమై
వ్రాఁతకుమూలమై సకలవైభవములనుకూర్చు మాతమై
బాతుకలంబు పెంపెసఁగెఁ బట్టుఁగైకొని వ్రాయుమేలగున్ ౬౩

ఉ. కమ్మనివింటి ఒల్లొరను గన్నవజీరు కృపారసంబు చా
క్కమ్ముగఁ దాల్చెనంచు నొడికంబుగ హస్తమునందునిల్పి సౌ
ఖ్యమ్ముగ వ్రాయునక్కరములంచు మహీదివిజుల్ నుతింపఁగా
నెమ్మికలమ్ము భాసిలెను నెమ్మి జనంబులు వ్రాయమేలగున్. ౬౪

చ. కణపకలంబు బ్రహ్మకనికారముఁ నెమ్మికలంబు పంకజే
క్షణుని దయారసంబు రభసంబున బాతుకలంబు నాగభూ
షణు కృపగల్గి మించెనని సర్వజనుల్ ప్రణుతింప మానవా
గ్రణులు కదాచిదింపములఁ గైకొని వ్రాయుదురక్కలంబులన్. ౬౫

చ. జిగిగలపెంకులో పలను జేరెడు బియ్యమువోసి తెచ్చి చ
క్కఁగఁ బ్రొయిమీఁద నుంచి యొడికంబుగఁ గ్రింద దృఢాగ్నిఁజూపి పొం

దుగ నది తప్తమైనతఱిఁ దోయము లోఁ దగినట్లుపోసి యొ
వ్వుగ నది తెల్లగుడ్డ వడపోసినఁ బాకమనంగఁ జెల్వగున్. ౬౭

సీ. పరికించి తెల్లని పావన్నవిగుడ్డముక్కలో బెత్తెఁడుముక్కఁదీసి
ముకురవిభాస్వచ్ఛ నొకవత్తిచేయుచి ప్రమిదెలోపలనుంచి చముఱుపోసి
దీపంబువెలిఁగించి తెల్లసున్నమ్మునఁ బూతఁబెట్టిన పెంకుమూఁతవేసి
పెంపొందవానిపైఁ జేఁడముద్దయమర్చి దివ్వెవద్దిక్కులఁ దేజరిల్లి
యున్నఁ గన్గొని కొంతసే పూరకుండి
యొక్కగడియకు మిక్కిలియుంచకప్రమ
పొకుఁదీయంగ దానిలోఁ బెరసియున్న
యమ్మసి వెలుంగుఁ గాటుకయన మహేశ. ౬౮

ఉ. చేరెఁడు గుడ్డలో మిసిమిఁజెందినకాటుక తెచ్చియుంచి బ
ల్గారిమి వ్రాలుదాఁగులువు గూర్చికరంబునఁ బూని లోఁతు వి
స్తారములేని కళ్ళమునఁ జల్లని పాకముపోసి రుద్దినన్
మీఱి సిరాయనంగ నది మేదినిపైఁ జెలువొందుఁ బూజ్యమై. ౬౯

చ. తెగువగలట్టి చాకుఁగొని తెల్లని బాతుకలంబుచెక్కి క్రొం
జిగి దళుకొత్త మూది మొనఁజేసి సమత్వముఁ గాఁగనొక్కి కొ
ద్దిగఁ దగుపాళియొత్తి యిరుదిక్కుల రెండవపాలు చెక్కినన్
సొగసుగవ్రాయు మేల్లలముచూడ నృపుల్మది నొత్తు ర్మ్రోలిన్. ౭౦

సీ. కమలాక్షువక్త్రకంజమునందు నొక్కటి యనలుని నెమ్మోములందు రెండు
డంబైన శక్తిపీఠత్రయంబున మూఁడు నలువ నెమ్మోముదమ్ములనునాల్గు
వలరాజుపగవాని వదనాబ్జములనైదు శరజన్మమోముఁ దామరలనాఱు
మరువొందుసప్తర్షిముఖపద్మముల నేఁడు వసుముఖాబ్జములందు వఱలునెనిమి
దరవిందభువంబుఁదొమ్మిదిజనవముందె, బిదవనోంకారమునయందుబిందువొకటి
యుదయమైసంఖ్యబిందువు నర్వమీఁద, గణనదుర్లభమైయొప్పి కానఁబడియె.

గీ. సన్నుతింపఁగఁ దగినట్టి సున్నయందుఁ
గలమహత్వంబు చెప్పశక్యంబుగాదు
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోఁచిన విధంబు
దొరలు సుతియింప బుద్ధిమంతులు గ్రహింప. ౭౧

ఉ. చేవ పలాశిగోపలను జెప్పువహించినరీతిఁ బుష్పగోఁ
దావి వెలుంగుమూర్తిఁ గలధౌతముగోపల వన్నె మిక్కిలిం
దావిలసిల్లునట్టివిధితంబుగఁ గొబ్బరకాయగోపలన్
జీవనమొప్పు చందమునఁ జెల్వగుఁ దొమ్మిది సున్నగోపలన్. ౭౨

చ. తనజతఁగూడి నిప్పటిలుదాని ఘనత్వము నొందఁజేసి తా
ఘనతవహించుఁ దానొకతెగాఁ జెలువొందిన సర్వశూన్యమై
తనరెడు నర్థమిచ్చు విదితంబుగ సున్న మహత్త్వమున్నఁగా
వనరుహగర్భురాణియగు వాణికిఁ గాదది నాకుశక్యమే. ౭౩

గీ. రూపుమీఱంగఁ దనలెక్క చూపఁబడుచు
నెంతమట్టుకు సంఖ్య పెంపెక్కియుంచు
ముద్దుగుల్కుచు నన్ని తొమ్ముదులుదాల్చు
నుప్పతిలు సున్నమహిమంబుఁ జెప్పఁదరమె. ౭౪

—♦ నగదుజమాఖర్చు ♦—

సీ. నగదుచిత్తాప్రాయఁదగురీతి జమ ఖర్చు వేర్వేఱ నావఙ్గు వేయుదారి
నెలజమాఖర్చు న్కొలి ప్రాయుపద్ధతి వేస్తఁజెందిన పద్దు వేయుసూటి
పరికించి మునరపుబాకసేయు తెఱంగు సాలుజమాఖర్చు సలుపువిధము
పరఁగజమా వసూల్బాకీ జమాఖర్చు వరుసవసూల్వాడిప్రాయునేర్పు
లోకు లెన్నంగఁదగు చెల్లుబాకీ సరణి
యవని జమకట్టి సెహాసేయునట్టిక్రమము
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోఁచినవిధంబు
రసికజనులార మీదయారసము నొంద. ౭౫

—♦ చిత్తాప్రాయుపద్ధతి ♦—

సీ. నాడెంపుబందులు నలుగడల్ కత్తించి కడుబందుబందు సల్గములుచేసి
వలసినబందులు వరుసగా సమకూర్చి సీమబాతుకలంబు చేతఁబూని
తగినపాయికలందాను చెంతనునిల్పి సాటిముసద్దీలు సన్నుతింప
నందమైతగు మీఁదిబందుపై ముందుగా మవ్వంపు మునదరు మద్దుసలిపి
నలువొందు పరగణానామంబు లిఖియించి పిమ్మటయజమానుపేరు వెనుక
రాణించు సంవత్సరముపేరు తరువాతఁ బెంపొందు మాసంబుపేరు వ్రాసి
దీనికి బెత్తెఁడు దిగువ జిలేగొని వన్నెమీఱఁగరోజువారముంచి
తబిసీళ్ళతోనొప్పుతాలూక ధేహాయయాసామివారితో భాసిలంగ

వ్రాసి యాతర్వాత వచ్చు జుల్మానాలు వట్టముల్ రుసుములు వాజుగుస్తు
కజ్జలు మొదలుగాఁ గలవస్తు జమకట్టి వేరోజు మజుకూరు వెరసి చేసి
తరఁగ రోజుగుజస్తు బాకి నిలోకించి యున్నచోకట్టు రెం డొకటిచేసి
దీనికి బెత్తెఁడు దిగువ జిలే గొనిఖర్చును(?)
మద్దుగొని తబశీళ్ళతో నొక్కకొమరుముకుల(?)
దాఖలు సర్కారు తౌజీవివానములు భత్యఖర్చులు బరాతములురద్దు
ఖర్చులు మొదలైన ఖర్చులు...వేర్వేరొలిఖియించి వెరసిచేసి
కూర్చి జమయందు నీఖర్చు కొట్టివేసి, పైకిఁ దేలిన శేషంబు బాకిదించి
యములు జరిగెడు పద్ధతి ననుసరించి, వ్రాయింపుచుండుమనగఁ జిత్రాయసంగ.

―♦ జమ ఆవర్జా వేయుపద్ధతి ♦―

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని చాలుపైన కత్తెరచేతఁబూని
వన్నె మీఱఁగ నాల్గువైపుల కత్తించి యొనిమిది గడులుగా నేర్పరించి
తురుముగా వ్రాయు బాకుకలంబు చేపట్టి నిడుపాయిూబుడ్డి దండనునిచి
చెలువొందు దాపుపై చిత్తాములిఖియించి బారామునద్దించు ప్రస్తుతింపు
నాడె పై చెన్నొందు నగదు చిత్తాఁజూచి కూరిమిరోజుమజ్కూరు వేసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ బారు గావించి కడువేడ్కమిగిలిన గడులయందుఁ
దెలియంగ తాలూకు దేహాయ ఖర్చులు వట్టముల్ రుసుములు బాజుగుస్తు
లాదవు జుల్మానాలు మొదలుగాఁ గలవస్తు బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వన్నెఁగూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మొట్టు బేరీజు గల్పినరి కట్టియున్న(?) నదివసుంధర నావర్జ యని వెలుంగు.

―♦ ఖర్చువెరసి-ఖర్చు ఆవర్జా వేయుపద్ధతి ♦―

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని నల్గడల్ కత్రించి నాల్గురెండు
గడులుగా నొనరించి పిదపనా తాబుపై రాణించు చిరునామ వ్రాసి వెనుక
నాడెపై చెన్నొందుఁ నగదు చిత్తాఁజూచి కడువేడ్క ప్రతిరోజు ఖర్చువెరసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ వ్రాసి మిగిలిన గడులలోపలను సర్కారుచెల్లు
తలజులు రద్దు ఖర్చులు భత్యఖర్చులు తౌజిబరాతముల్ ధర్మఖర్చు
లాదిగాఁ గలఖర్చు లన్ని విమర్శించి బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి
మొట్టుబేరీజుకలిపినరికట్టియున్న(?) వఱలుచుండును ఖర్చునావర్జయనఁగ. ౭౪

—♦ పద్దువేయుపద్ధతి ♦—

సీ. గొనబైనపరుదులు గొని మీఁద సిరినామ సరగున వ్రాసి ఫేషాణినిలిపి
భవ్యమై తగు మీఁది పరుదుపై ముందుగా మవ్వంపుమునదరు మద్దుదెచ్చి
ఖరదారు నిల్పి యాక్రింద బింతీగొని తాలూకుదేహాయ గీలుకొలిపి
దానిక్రిందను మునదరులుగా పరగణాల్ లిఖియించి వాని జిలేల యందుఁ
దగుగ్రామములువ్రాసి తరువాత నొకబింతి మళ్ళిగైకొని తతిమ్మా లిఖించి
తనరారు దానిక్రిందను గొన్ని మునదరుల్ దొరకొని బాజుగుస్తులు శివాయ
తర్ఫు మొదలుగాఁగఁ గలవికతాయించి మేలైన వానిజిలేలయందు
వ్రాయంగఁ దగు నవ్వి వానిపేరులు వ్రాసి బారాముసద్దీలు ప్రస్తుతింప
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జిలేఖర్చులఁ గగ్గొని యాజమాఖర్చులందు
మురువొంద దేహాయమొదలైన జమలెల్ల బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జమకట్టి శహాదెచ్చి వేష్టఁ గలిపి, వానిబేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేట పఱిచి, మొత్తబేరీజు పైదాని మీఁదనిలుపఁ
బరిఢవిల్లుచునుండు మొఫర్దసంగ. ౭౯

—♦ మాసరఫువేయుపద్ధతి ♦—

సీ. పాటించి తెల్లని ఫరుసులుగైకొని వానిపై సిరునామవ్రాసి క్రిందఁ
బొంపొంద సొగసుగా ఫేషాణి లిఖియించి భవ్యమైతనరుమైఫరసు మీఁద
మవ్వంపుమునదరు మద్దుగా ఖరదారు నిల్పి యాక్రింద బింతీ యమర్చి
సరగున దాఖలు సర్గారు గీల్కొల్పి దానికిందగులుదెచ్చి(?)
నాతొజీబరాతముల్ తైనాతి దారా...నిలుగసాల్కొదలైన పెంచివ్రాసి
వానితర్వాతను వానిజిలేలవ్రాయఁగనొవ్వభాసిల్లునామముల్ పాదుకొల్పి(?)
మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జమాఖర్చులుఁ గగ్గొని యాజమాఖర్చు లందు
సంధిల్లుదాఖలు సర్గారు మొదలుగా బత్తబిశీళ్ళతో బారుచేసి
వెనుక జమకట్టు శహాదెచ్చి వేష్టఁ గల్పి, వానిబేరీజులన్నియు వరుసఁగూడి
దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపఱిచి, వ్రాయుమసరభసంగ బాగై మొసంగుఁ. ౮౦

శ్రీరామార్పణమస్తు.

[ఈపద్యము లింకను గొన్నియుండునో యింతటితో సరియో తెలియరాదు. ఇది శ్రీపిఠాపురము మహారాజావారి పుస్తకభాండాగారములోని ప్రతి నుండి ప్రకటింపఁబడినవి.]

కీర్తిశేషులైన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహోపాధ్యాయ కళాప్రపూర్ణ బిరుదాంచితు లగు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు గొప్పపండితులు. ఈపండితులు చెన్నపురిలో 1853 సం॥రము డిసెంబరు నెల ది 21 తేదికి సరియైన ప్రమాదీచనామసంవత్సర మార్గశీర్ష బ ౬, బుధవారమున జన్మించిరి. వీరికుటుంబము పండితకుటుంబము. వీరిపితామహులు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తాతగారిపేరే మనశాస్త్రిగారికిఁ బెట్టఁబడినది. తండ్రిగారు వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. వీరు నర్సాపురము విశాఖపట్టణము మున్నగుతావుల నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. సహస్రమాసజీవి. ఎనుబదిమూఁడుసంవత్సరములు జీవించిరి తల్లి లక్ష్మమ్మగారు. శతంజీవినియని చెప్పవచ్చును. తొంబది మొనిమిదేండ్ల వయసున మొన్న మొన్ననే పుత్త్రులచేతులలోఁ బరమపదించిరి. వీరిమొక్క తమ్ముఁడు వేంకటాచలయ్యగారు, బి ఏ. బి. యెల్. నెల్లూరిలో వకీలు వీరివంశమునం దందఱు దీర్ఘాయుష్మంతులు. కావుననే వీరును డెబ్బదిమూఁడువత్సరములు భూలోకము నలంకరించిరి. వీరిద్వితీయసతీమణి శేషమ్మగారు. ఈయిల్లాలికి సర్వసాధారణస్త్రీసహజమైన వైధవ్యము వార్ధకదశలో సంప్రాప్తమగుట శాస్త్రిగారిమరణముతోపాటు మాకు దుఃఖహేతువైనది. వీరికుమారుఁడు మాత్రము కౌమారవయస్సుననే తల్లిదండ్రులకుఁ బుత్త్రశోకమును గలిగించిరి, గాని, యౌదార్వనకుఁ బౌత్త్రులను శాస్త్రిగారికప్పగించిరి. ఈయన ప్రసిద్ధవిద్వాంసులగు ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారి యల్లుఁడఁట. శాస్త్రిగారు పుదూరుద్రావిడశాఖాబ్రాహ్మణులు, చాలకాలమునుండి యీశాఖాబ్రాహ్మణతల్లజులవలననే సంస్కృతాంధ్రభాష లభివృద్ధినొందుచున్నవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు, వీరియల్లుఁడగు చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు, వీరిబంధువు లగుదండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, వేంకటరాయశాస్త్రిగారివలెనే యాంధ్రభాషకు సంస్కృతభాషకు నెట్టిసహాయముచేసిరో జగద్విదితము. మాటమాత్రమునకే వీరు ద్రావిడులుగాని యాంధ్రభాషాపోషణమే వీరివ్యాపారము.

వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చి గోదావరి, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నుపాధ్యాయులుగానుండిరి. అపుడు వేంకటరాయశాస్త్రిగారిది బాల్యము. నర్సాపురములో విద్యాప్రారంభ మని చెన్న

వచ్చును. విశాఖపట్టణములో మెట్రిక్యులేషను, ఎఫ్. ఏ. పరీక్షలకుఁ జదివి గెలిచి కలక్టరుకచేరిలోఁ గొంతకాల ముద్యోగము చేసిరి. తర్వాతను రాజమహేంద్రవరము టౌనుహైస్కూలులో ప్రధానోపాధ్యాయులైరి. పిమ్మట చెన్నపురి ముత్యాలపేట స్కూలులో హెడ్మేష్టరుగా నుండిరి. అనంతరము క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బండితులుగా నియమింపఁబడి సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారి యనంతరము వారిపదవి నధిష్ఠించిరి. ఆకళాశాలనుండి విశ్రాంతిపొందినపిమ్మట 1911 సంవత్సరములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్థాపింపఁబడినపుడు దానికిఁ గార్యదర్శిగానుండిరి. శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటుకార్యము ప్రారంభింపఁబడినపుడు వీరు దానికి 1915 సంవత్సరము నవంబరునెలనుండి ముఖ్యసంపాదకులుగానుండిరి. నెల 1 కి రు 225 రూపాయలజీతముపై వీరాపనిని 1918 సం॥ రము జనవరినెలవఱకుఁ గావించిరి. నెల్లూరిలో జరగిన యెనిమిదవపరిషద్వార్షికసభకు 1919 సంవత్సరము జూన్ నెలలో నధ్యక్షులైరి. 1929 సంవత్సరము జూన్ 18 తేదీని వీరు మరణించువఱకుఁ బరిషద్గౌరవసభ్యులుగా నుండిరి. ఈపదునెనిమిదియేండ్లును శాస్త్రిగారు పరిషత్తు ననేకవిధముల గౌరవించిరి.

వీరు కొంతకాలము జ్యోతిష్మతీముద్రాక్షరశాలను స్థాపించిరి. అందు ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు సుందరముగాను నిర్దుష్టముగా నుండెననుట యెల్లలకు విశదమే. పరిషత్పత్రికకూడఁ గొన్నినాళ్ళాముద్రాలయముననే ముద్రింపఁబడినది.

శాస్త్రిగారిపాండిత్యము సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గూలంకషమైనది. దానికిఁదోడు మాతృభాషయగు నఱవమును, రాజభాష యగునింగిలీషును వచ్చినవారగుటచే మిగుల వారి పాండిత్యము రాణించినది. ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిగారు, పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రిగారు, కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రిగారు మున్నగుపండితులు వీరితోఁదుల్యులు నధికులు నుండిరిగాని రాజభాషాదిసహాకారము వారికిఁ దక్కువ. ఒక్క యింగ్లీషునే వీరు పాఠశాలలో గురువులయొద్ద నేర్చిరిగాని సంస్కృతాంధ్రములు స్వయంకృషిచేతనే సంపాదించి వృద్ధిచేసికొనిరని చెప్పుదురు. సమయానుగుణముగ నాయాగ్రంథములు విశేషవిమర్శతోఁ జదివియుండిరి. వీరి శాస్త్రపాండితి శృంగారనైషధము, ఆముక్తమాల్యదల వ్యాఖ్యానములం దిల
[illegible]

వీరనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను ముద్రించి ప్రకటించి యుండిరి. వాని వివరము కొంత యీక్రిందఁ జూపుచున్నాము.

1. పూర్వకవుల సంస్కృతగ్రంథములు.

రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, వీనికి సంస్కృత వ్యాఖ్యయుఁ బూర్ణాంధ్రటీకాతాత్పర్యములును.

అమరుకము, పుష్పబాణవిలాసములకు వ్యాఖ్య, టీకలు.

భర్తృహరిశతకత్రయమునకు, సం. వ్యా. తెనుఁగుటీకాతాత్పర్యములు.

హితోపదేశపంచతంత్రదశకుమారచరిత్రలు- మూలము.

విక్రమార్క-భోజచరిత్రలు - బిల్హణీయములకు, టీకాదులు.

రసమంజరి - తెనుఁగుసంపూర్ణటీక.

ప్రియదర్శికానాటిక స., తెనుఁగు.

శబ్దమంజరీతిజంతమంజరులు.

2. పూర్వకవుల యాంధ్రగ్రంథములు.

శృంగారనైషధమునకు సర్వంకషవ్యాఖ్య

విజయవిలాసము సారంగధరచరిత్రములకు టీకలు టిప్పణులు.

ఆముక్తమాల్యదకు సంజీవనీవ్యాఖ్య

చిన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణి 1-7 ఉల్లాసములు.

ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము-మూలము.

మడికి సింగన్న జ్ఞానవాసిష్ఠరామాయణము.

గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద - సటిప్పణి.

ఆంధ్రబిల్హణీయము - మూలము.

3. శాస్త్రిగారు రచించిన గ్రంథములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామచరిత్రము, మాళవికాగ్నిమిత్రము, అభిజ్ఞానశాకుంతలముల కాంధ్రీకరణంబులు గావించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము, బొబ్బిలియుద్ధనాటకము, ఉషానాటకము, నివి వీరిస్వతంత్రనాటకములు. హితోపదేశము, భోజచరిత్రము, వేతాళుని యద్భుతకథలు, కథాసరిత్సాగరము, దశకుమారచరిత్రము అను నాంధ్రీకృతవచన కావ్యములు.

తిక్కనవిజయము, ప్రసన్నరాఘవనాటకవిమర్శనము, విమర్శవినోదము మొదలగు విమర్శగ్రంథములు.

అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము.

స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాపణము- మతవిషయము.

భగవద్గీతలు- సాహిత్యదర్పణము- కాదంబరి మున్నగునవి యముద్రితములు నసంపూర్ణములును గలవని వదంతి.

వీరికి మహోపాధ్యాయబిరుదమును వీరివిద్వత్తకు మెచ్చి నెల్లూరిలో నొకపీఠాధిపతులిచ్చిరి. అప్పు డేమో మా శాస్త్రిగారికి శాశ్వతధనసహాయము చేయఁబడినట్లు చెప్పుకొందురు గాని యిప్పటియాందోళనము గాంచిన నది యున్నట్లు కనఁబడదు. కళాప్రపూర్ణ బిరుదమును బెజవాడ, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువా రిచ్చినది.

ఇంతటి గొప్పపండితునియింట లక్ష్మీసరస్వతుల తగవులాట జరిగినది. ముసలిదియగు నత్తను కోడలు నిలువనీయ లేదు. కావుననే ఉన్నతాధికారులగు రెడ్డిమిత్రులు, సర్వాధికారములు గలయున్నతోద్యోగులగు శిష్యులు ధనికులగు బంధువులును గలశాస్త్రిగారియింట నన్నివిధములను సరస్వతీవిజయధ్వజమే లేచినది. పౌరుషము- అత్తగారికిఁ బోరినది కావుననే, శాస్త్రిగారి శారద, తనకాంచిక కాలుకింకిణులనంటె నక్కువఁగాఁ జేయించుకొనలేక పోయినది.

ఈవిద్వద్వర్యుని మృతి యాంధ్రభాషకు గొప్పనష్టమును దెచ్చినది. ఆంధ్రభాషకు మహోపకార మొనర్చియు, నొనర్చుచును, నొనర్పఁబోవుచును, నాంధ్రలోకమును విచారమగ్నము చేసి స్వర్గస్థులయిన వీరియాత్మశాంతికిఁ బలువురు పత్రికాధిపులు సూచించినట్లు గా వీరిగ్రంథములను గొనియు నచ్చు వేయించియు, వీరికుటుంబమునకు సాయపడుట తప్ప నితరమార్గము లేదు.

కవిగజాంకుశము.

(భైరవకవి)

క. శ్రీరుచిరమసితానన, తామరసవికాసలీలఁ దగిలి భ్రమరాం
బామధుమత్తభ్రమరిక, నామనసరసీరుహంబునఁ భ్రమియించున్. ౧

వ. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబుఁ జేసి, ౨

క. నిరుపమమతివిస్ఫురణం, బరఁగినశాస్త్రములఁ దొల్లి బహువిధముల న
వ్వరుసనాదఁ జెప్పవలసిన, వరమతసాహిత్యలక్షణగ్రంథములన్. ౩

క. సందడిపడు లక్షణమును, బొందుగ దవలించి జాగు పోవిడిచి సుధీ
బృందంబు మెచ్చ సంకోక, చందమ్ముఁగఁ గవిగజాంకుశమ్ము పేరన్. ౪

గీ. లక్షణగ్రంథమొనరించి లాగుమీఱ, దానిఁగొని యేను సుకవిమాతంగములను
మదముదూలంగ గీపెట్టుమలపువాఁడ, నని ప్రతాపించి పలికినపలుకు సుకవినుఁడు.

క. భ్రమరాంబికామహేశ్వర, సముదితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాఢ్యుం, క్రమణక్రమశాలియైన గౌరనసుతుఁడన్. ౬

క. భైరవుఁడ నుభయభాషా, పారీణుఁడ లోభిభవనభవభూమివ్యా
పారనవికారదుష్టవి, ఘోరపిశాచములకదనుబ్బకొను భైరవుఁడన్. ౭

క. రక్షత్రగ్రహగణభూ, తాక్షరగుణదోషవిఘ్నయుం బొనరింపన్
దక్షులుగా రిది గాదని, శిక్షించినఁ గన్నులెఱ్ఱఁ జేతురు కుకవుల్. ౮

క. కిరుకుచు లక్షణమెఱుఁగక, కొరుకుచు వడిఁ బ్రాస యతిని గూడకమిన్నుల్
వెరకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నరుకుచు కరకవిత చెప్పునతఁడు కవియే.

క. నెఱయు గురులఘువివేకము, లెఱుఁగని నసగూర్చు లెఱుక నిక్కపుఁగవిత
ల్గూడాగరు కుకవులఁబద్యపుఁ, దలఁటులఁ గొసవ్రేటువల దెశద్జ్ఞులు సభలన్.

క. సేవించిన ధనపతిఁగా, దీవింప నహంకరించి తిరిగిన భిక్షుం
గావింప లక్షణజ్ఞుఁడ, భావింపఁగ నన్ను నెన్నఁ బరిలే రిఁకన్. ౧౧

వ. లక్షణంబు లెట్టి దనిన, ౧౨

సీ. అవనిగణాళి గణాళికి నధిదేవతలు గ్రహంబులు గ్రమంబులును వాని
కులములు ఫలములు గూరుమర్యాదలు మఱి మైత్రి పొంతువులు నచ్చువులు నెఱిఁగి
షిదపమహాభూతి బీజచింతనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
లక్షరభేదము పరిమిత్రశోధన క్రమమును దత్ఫలవిచారమును దెలిసి

తమకు నెనరులేక దర్పించినసుమతీ, విభులసభల బుధులు వివిధవిధులఁ
జెలఁగిపొగడఁ గవితసెప్పెడివారు సత్కవులపేరుపాటుకవులుగలరె. ౧౩

క. ఈయొన్నినలక్షణము లమేయప్రతిభఁ రచింతు మృదుతరకావ్య
శ్రీయొసఁగఁ బొసఁగనది బళి, రేయుచుచు న్సుకవులాదరించి నుతింపన్.

క. జగతీజలానలానిల, గగనసుధాకరవరోష్ణకరపరమాత్ముల్
మగణాదుల కధిదేవత, లగజావల్లభుని మూర్తులవి యెనిమిదియున్. ౧౫

క. రవితురగరజతవిద్రుమ, కువలయహారినీలశకలకురువిందసుధా
నవకనకనికషరేఖా, ప్రవిమలకాంతులఁ దనర్చుఁ బనువడిగణముల్. ౧౬

క. రజనికరతనయభార్గవ, కుజతరణిజదితిజరాజగురుగురుగ్రహముల్
నిజముగ మయరసతలకును, భజనలకు నన్న ద్విజాధిపతులు గ్రహంబుల్.

క. వలితయులును వగ్రజకుల, ములు రజలవనీశసుకులములు భగణము వి
ట్కులజము మగణము నాలవకులముది నగణమ్ముహీనకులముదితలఁదన్.

క. ఘరసాన్నరుచిరభూషణ, పరితాపస్థానచలనబహుసుఖరుజా
పరమాయురచలలక్ష్మీ, కరములు యమరసతభజనగణములు వరుసన్. ౧౯

క. నన్నుతగణాధిదేవత, మన్నగణగ్రహము సత్త్వమా బలిమిఁగదా
ముద్నుఁ గవిభానుఁడనియెను, వన్న మతింగినిసి ఆయువగులం దిట్టన్. ౨౦

క. మహి వేల్పులు నెరసినశిల, లహితహితంబుల నొనర్చు నాగతిగణముల్
మహితశ్లోకముఖ బున, గ్రహవశమున మేలుఁగీడుఁ గడువడిఁజేయున్. ౨౧

క. తొలుతగణగ్రహమైత్రులు, తలపోయని దుడుకుఁగవుల తరమే హర్షం
బొలసిన మన దీవింపం, గలుషించిన బద్యవహ్నిఁ గాల్చుఁగఁ దిట్టన్ ౨౨

గీ ఏయవస్థనుండి యేవేళ నేగ్రహం, బేశుభాశుభంబు లిచ్చుచుండు
నాయవస్థనుండి యావేళనాగణం, బాశుభాశుభంబు లందఁజేయు ౨౩

గీ. గ్రహము మలికి గణము గరి యక్షరముపిఁజ, పద్యమొసఁగుకోలచోద్యమైన
జిహ్వవిల్లు మనసు శింజిని లక్ష్యంబు, ధూర్తజనుఁడు సుకవివార్తజోదు. ౨౪

క. మగణాదిగణంబులకును, బగయును మైత్రియును నెఱుకపడు సుకవులకున్
జగమునఁ దద్గ్రహముల, పగయును మైత్రియును శాస్త్రపద్ధతిఁ గనినన్

గీ. గ్రహముపొత్తుకలిమి గలగణసంగతి, యుండిదుష్టగణము నొసఁగుశుభము
గ్రహముపొత్తులేని గణముతోఁ బద్యాదిఁ, గూడి మంచిగణముఁ గీడుసేయు.

వ. గ్రహమైత్రిప్రకారం బెట్టిదనిన, ౨౬

క. తొలుగణము గ్రహము మిత్రులు, దలఁప ద్రికోణాధిపతులఁ దత్తద్గ్రహరా
సులగణము లాదిగణముకుఁ, గలసినచుట్టంబు లివియె గ్రహగణమైత్రుల్.

క. మించు గిరిగొన్నముత్తెము, కాంచనమునఁ గదిసినట్టిగతి నలమగణం
బంచితముగఁ దనుగూడిన, మంచిదయై లక్ష్మిఁ గొనఁగు మగణము పతికిన్.

క. మగణముతోఁ బద్యాదిని, రగణము గదిసినను జావు రయమున వచ్చున్
తగణముడాసినఁ గృతిపతి, పగఱకు వెన్నిచ్చి మానభంగముఁ బొందున్.

క. ముందటనిలిపిన మగణము, క్రిందట జగణంబుఁ గదియఁ గీలించిన మే
లొందును నగణముపట్టువలెఁ, బొందించినవిభుఁడు రిపులఁ బోరఁ జయించున్.

క. యగణముతోఁ బద్యాదిని, మగణముగదియింప ధరణిమండల మెల్లన్
బొగడొందఁ నేలుఁ గృతిపతి, నగణము గదిసినను (కీర్తి) చవఁతు నెక్కున్.

క. ఉదకగణంబును రగణము, నదవదవడి చేసి కృతీశుఁ డపలంవిశునున్

*   *   *   *   *

క. శంకింపక యగణముతోఁ, బంకజహితగణముఁ గూర్చి పద్యము చెప్పం
బొంకము చెడి విభుఁడగులకు, లెంకంబడి కూలి దిక్కు లేక చరించున్.

క. ఇంగలపుగణము జగణము, సంగతముగనొంది తగణసంగతినొందన్
మంగళకరమని సుకవులు, రుంగల నిలుపుదురు పద్యములకుం గృతులన్.

క. యగణము గూడిన నిప్పుల, మగు మగణము గదియఁ బ్రాణహాని యొనర్చున్
రగణము నగణముఁ బొందె, భగభగమని పతిగృహంబు భస్మము సేయున్.

క. మారుతగణంబు నంప, త్కారణ మంభోగణంబు గదిసినయపు డం
గారకగణంబు గదిసినఁ, జోరులచేఁ బతిగృహంబు చూఱంబోవున్. ౩౭

క. నేరక దుష్కవు లల్లుతు, ఘోరపుఁ బద్యముల మొదల డాసినఁ దనలో
నారవిగణంబు గూడిన, మారుతగణ మధిపు బ్రతుకు మట్టము సేయున్. ౩౮

క. తగణము మగణము గదిసిన, వగపగు నగణంబు గదియ నైరిధయుంబు
న్నగణము గదిసినఁ దేజము, రగణము గదిసినను గర్తరాజ్యము సేయున్.

క. మొగవాఁక, తగణముండఁగ, వగపగు యగణంబు దానివడినడి కినుకం
దెగి తన్నుఁ జంపఁగడఁగెను, పగవానికినైనఁ జనున పద్యము చెప్పన్.

గీ. ఆదితగణ మొప్పు నధిదేవతా ఫలం, బరసి చూడ దాని కమరగురుఁడు
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబుల, మంచి దనుచు భీముఁ డాంచినాఁడు.

క. ఆరోగ్యప్రదుఁడగు నినుఁ, డారయ జగణమున సౌదయుఁ డది మొదలిడఁగా
నేరోగము గ్రహింప దా, చేరువ చుట్టంబు గణముఁ జెప్పినఁ జాలన్. ౪౩

క. రవిగణమును గగనగణము, కవి మొదలిడి పద్యమొనఁగఁ గఱచిన నేలా
భువి జెదరములు (?) గతమును, శివశివ నరులిట్టి తపము సేయుదు మొదలన్

క. రాజులకు జగణరగణము, లోజం గదియించి సుకవి యొనఁగిన పద్యం
బాజుల జయమీఁ జాలదె, తేజంబు నేనుఁగులు భటులుఁ దేరులు నేలా ౪౪

చ. ఉడుపతి యేగ్రహంబు పది యున్నను దానును వానివన్నియై
నడచి శుభాశుభంబుల నొనర్చును లోపల నేగణంబునం
గడి భగణంబు నిచ్చ వధికంబగు నాఫలమిచ్చు నవ్విధం
బౌడయుఁడు గాన దానికధి యుక్తమె యన్న వృథోక్తు లేటికిన్. ౪౫

గీ. శుక్రశశులు తెలుపు... వర్ణలు, తరణికుజులు బుధుఁడు సురగురుండు
పసిఁడివన్నె వారు భానుజరాహులు, సజలజలధరంబు చాయ వారు. ౪౬

ఉ. వారిజమిత్రసూనుఁడును వారిజమిత్రుఁడు భూమిపుత్రుఁడుం
గ్రూరులు వారిఁ జేసినఁ గ్రూరుఁడు చంద్రతనూభవుండు బృం
దారకరాజమంత్రియును దైత్యగురుండును సౌమ్యులవ్విధం
బారయఁ గృష్ణపక్షతిథులందు శుభప్రదుఁ డిన్నిచూడఁగన్ ౪౭

గీ. శ్వేతచంద్రుఁడైన సేమంబు చేకూరు, రక్తచంద్రుఁడైన రణము చేయుఁ
గృష్ణచంద్రుఁడైనఁ గీడయించు భగణంబు, పీతచంద్రుఁడైనఁ బ్రియము సేయు.

క. చందనతరుసంగతిఁ బిచుమందంబులు పరిమళించు మాడ్కి నముందా
నందము ... గణము, పొందున దుష్టగణవర్ణములు ప్రియ మొసఁగున్. ౪౮

క. రగణముతో రగణంబును, సగణముతో సగణమును జగణముతోడన్
జగణంబును దగణముతోఁ, దగణంబును గూర్చి చెప్పఁ దగ దెల్లెడలన్

క. శత్రుగణంబులు నొప్పవు, మిత్రసమగణంబులైన మేలొసఁగఁ జోకై
మిత్రగణంబులు మనుపును, శత్రుగణంబులు కృతీశుఁ జయ్యనఁ జంపున్.

క. శతమఖజలపావకమారుత జీవాద్యమితసురోత్తములు స
న్నుతముగ మగణాదిగణ, ప్రతతికిఁ దారకలు గ్రహములు గణుతింపన్.

క. హరిణజబలిముఖమేషీ, వరసైరిభధేనుమహిష వాతాశనముల్
వరనమయరసతభజలకు, వరుసగ నక్షత్రయోనులై విలసిల్లున్. ౫౩

క. ఉరగంబును ముంగిసయును
హరిణంబును గుక్కటంబు నావును బులియుం

దరుచరమును మేషంబును
దురగము మహిషమును జెలిమిఁదొరయవు మఱియున్. ౫౪

క. నరగణము లర్యమాంభో, ధరరసతారకలు శక్రగహానర్క్షము లా
సురగణము లనిలగురుహిమ, కరనక్షత్రములు దేవగణములు వరుసన్. ౫౫

క. సురరజనీచరగణములు
కరకరిపశుదనుజమనుజగణములు మఱియు
న్నరసురగణములు వొరయును
నరిఁ బ్రియ మొనరించు నొక్కచందపుగణముల్. ౫౬

క. కమలహితుఁడున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నదుమా
బ్రమదప్రదములు పంద్రం, డమరఁగ శుభములు తొమ్మిదింటంబద్యాదిన్(?)

క. మొదల సజీవగణంబిడ, గొదలేకకృతిసుబ్రకుకు కొనసాఁగు మది
న్వాదకక నిర్జీవగణం, బదికినయప్పుడు భయంబు నాయువు దరుగున్.

క. కృతిమొదలి దగ్ధతారక, పతి నతిదారిద్ర్యుఁ జేయుఁ బ్రజ్వలితము దు
ష్కృతి నొందించును మఱి దు, ష్కృతనక్షత్రంబు పుజల మొయి నలయించున్.

క. పతితారకుఁ బద్యముఖ,స్థితతారకుఁ గీడుమేలుఁ జింతింపక దు
ష్కృతిఁ గవితఁ జెప్పఁ దొడఁగెను, నతఁడుచుమీాకవిపిశాచమూరయనుర్వీన్.

ఉ. వర్ణము నిర్ణయించి కృతివక్త్రమునం గదియింప నాయకుం
డర్ణవవేష్టితావని సమస్తము నేలుఁ గవీశ్వరుండు నా
పూర్ణమనోరథుం డగుచుఁ బొల్చు సుఖస్థితిఁ గావ్యముల్ బుధు
ల్వర్ణన సేయనొప్పు దిశలన్వసుధేశసభాంతరంబులన్. ౬౧

మ. క్షితిబీజంబులు సంపదల్పొదలఁ బోషించుం బయోబీజముల్
సతతంబుం బ్రమదంబొనర్చు శిఖిబీజంబుల్ మృతిం జేయు మా
రుతబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడఁద్రోచు న్నభోబీజముల్
పతి నత్యంతదరిద్రుఁ జేయు వరుసం బద్యాది నొందించినన్. ౬౨

వ. తత్ప్రకారం బెట్టిదనిన, ౬౩

సీ. అఇఉఋలేనును నాదీర్ఘవర్ణంబు లైదు నేకారంబు నైదునవల
వరుసం గవర్ణాది వర్గపంచకమును యామలైదును షాదు లైదుఁగూడఁ
బదివర్గములు వర్ణపంక్తులు నొండొంటి క్రిందఁ బొందుగనిల్పనందులోనఁ
[illegible] కారాక్షరంబులు పవనబీజంబులు [illegible]

అవనిబీజాక్షరంబులకుఁ దృతీయాక్షరములు, వానిబీజంబులాతరవాతిలిపులు
గగనబీజంబు లైదవకడలవెల్ల, వాని మేలనుగీతను వలయుఁ దెలియ.

క. పొందొందఁ నంశచక్రముఁ, గందలి తారాపదాక్షరావలి వెడలం
బొందుగ నుండఁ గవీంద్రులు, ముందట నిడవలయుఁ బద్యముఖమున నిలువన్.

గీ. అక్షరంబు మంచిదైనఁ గ్రూరగ్రహ, వేధఁ బొంది గుణము విడిచి చెఱచు
నక్షరంబు దుష్టమైన సౌమ్యగ్రహ, వీక్షణమునఁ గీడు విడిచి మనుచు. ౬౬

వ. అది యెట్టిదనిన. ౬౭

సీ. అశ్విని పాదాక్షరాదిగా నఖిలతారాపదాక్షరములు క్రమముతోడ
నింద్రుని దెసనుండి యీశానదిశ దాఁక నలుదిక్కులందును నిలిపి వాని
నవపంచరాశివర్ణములతో నాగ్నేయనాగ్నేయ రేఖలం దగులొనర్చి
నడుముల మిగులు వర్ణములకు... నేడింట రేఖలు గూడఁ దీసి
అర్కుఁడాదిగాఁగ నంశచక్రంబుల, రాసులందు సుస్థిరముగ నిలిపి
వేధ దెలిసి చూపు వివరించి వర్ణంబు, వలయు నిలుపఁ బద్యవక్త్రములను.

చ. ఉరుతరసిద్ధకావ్యముల నున్న సమంచిత వర్ణసంకులం
బరుగను సిద్ధకావ్యములఁ బ్రస్తుతికెక్కిన యక్షరంబులుం
గరకరి లేకకూడి కవికర్తల కభ్యుదయంబొనర్చు నే
వెరవుననైన శత్త్రువిధ బృందముఁ జంపక తక్క దెక్కడన్. ౬౯

వ. మిత్త్రారివర్ణ శోధనక్రమం బెట్టిదనిన. ౭౦

సీ. చదుములైదు పదియాఱు చౌకపిండ్లుగల యదియుఁ షోడశచక్రమందులోన
మొదలింట మూఁటను బదునొకంటను దొమ్మిదింట రెంటను నాలుగింటఁ బదియు
రెంటను బదియు నాఱింట నెనిమిదింట నలిఁ బదాఱింటఁ బద్నాలుగింట
నేనవ తావున నేడవింటను బదియేనింటఁ బదమూఁట నిట్లు గలయ
నక్షరంబులుగలయంగనైదు పదులు, నిలిపి వడి కావ్యమున నుండి వలయముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధాది చింత వలయుఁ గాంచి లిపు గోలి నవ వంగ నంచ వలయు

వ. మఱియును, ౭౨

క. ఇలనక చటతపమాఖ్యలఁ, గలిగిన లిపివర్గనష్టకమున కధీశుల్
జలజహితభౌమబుధకవి, కులిశాయుధసచివసౌరికు వలయు మిత్త్రుల్. ౭౩

క. బహుసంశోధితవర్ణ, గ్రహమునకుఁ బ్రసిద్ధసద్యగద్యాదిగణ
గ్రహమునకుఁ గర్తరాశి, గ్రహమునకును మైత్త్రి వలయుఁ గల్గఁగ వలయున్

వ. గ్రహంబు లెట్టివనిన. ౭౫

సీ. విభుఁడు మేషమునకు వృశ్చికరాశికిఁ గ్రూరస్వభావుఁ డంగారకుండు
నాథుండు మిథునకన్యారాసులకు జనానందవర్తనుఁ డిందునందనుండు
అధిపతిమీనబాణాసనరాసుల కతులప్రభావుఁ డయ్యమరగురుఁడు
రాజు తులావృషరాసులు రెంటికిఁ బరమతపోనిధి భార్గవుండు
మకరకుంభములకు మార్తాండసూనుఁడు, పతి త్రివేదమూర్తి భాస్కరుండు
కర్త సింహమునకుఁ గర్కటరాశికి, నఖిలలోకవంద్యుఁ డమృతకరుఁడు ౭౬

వ. అని యివ్విధంబున. ౭౭

మ. గణవర్ణాముల మేలుఁ గీడు వెలయంగాఁ జెప్పె సాహిత్యల
క్షణదీక్షాగురుఁడైన గారవసుధీసత్పుత్రుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు *భైరవకవీంద్రుం డాదుఁ దద్జ్ఞుల్ దనం
బ్రణుతింపం గవిరాడ్గజాంకుశము భూప్రఖ్యాతమై మించఁగన్. ౭౮

* రత్నపరీక్షను, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యమును రచించినకవి
[illegible] మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచ్చినది.

గ్రంథస్వీకారము.

1 పెద్దాపురముముట్టడి.

ఇది సమవాకారము. మూఁడంకములు. చిరకాలము పెద్దాపురములో నివసించి ప్రస్తుతము కాకినాడలో నివాసముచేయు మ॥ ఉద్ధవరపు పట్టాభి రామయ్యగారిచే రచింపఁబడినది 1714 సం॥ నుండి పెద్దాపురములో శ్రీమదుద్దండరాయ జగపతిరాజుగారిపట్టమహిషి శ్రీరాగమ్మదేవిగారు పరిపాలనము చేయుకాలములో నాసంస్థానమున జరిగిన యుద్ధము ముట్టడి యిందు వర్ణింపఁబడినవి. కథ చరిత్రములలోఁ బ్రసిద్ధమైనది ఈసమవాకారమునకు మ॥ విస్సా అప్పారావుపంతులు ఎం. ఏ. గారుపోద్ఘాతము వ్రాసిరి. అవతారికలోఁ గథాభాగము, (పూర్వభాగము నుత్తరభాగము) వివరింపఁబడినవి కథానుకూలములగు చిత్రపటము లందందుఁగలవు. దీనింజదువువారి కాహ్లాదము నుద్రేకమును గొన్నితావులం బుట్టుచుండును.

"మఱియు నేటిపాఠకులకు గాని ప్రయోక్తలకు గాని చదువరులకు గాని యక్కరలేని యర్ధానుస్వార నియమమును పాటింపక ధ్వని ప్రధాన మగు పట్టులమాత్ర ముపయోగించితిని." అని కవిగారు లిఖించినారు. అక్కఱలేని వారు పాటింపరు. తామేల మానవలయునో? నాటక మందఱకుఁ గావలయు నా. వలసినవారు చదువుకొందురు. తక్కినవారు మానుదురు.

"చిన్నపామునైనను పెద్దకఱ్ఱతో కొట్టవలయును."

"పరాజితులఁజేయఁజాలినను పెద్దాపురమునం దడుగు పెట్టినచో ప్రాణములతో పోగలరా, పన్నవలసినతంత్రముల్ పన్నినాము" ఇట్టితావుల వీరి యర్ధానుస్వారనియమము పాటింపఁబడకపోయినను సంధిసలుపుటలోను మానుటలోను వీరియభిప్రాయమేమో ?

ఇతరమెఱుంగక, మాటెఱుంగక, యొండెఱుంగక, దక్కఁతేమి పొఱబడి ఇట్లు పలుతావుల అకార ముపయోగింపఁబడినది, యిది యిపు డెవ్వరుకోరుచున్నారో? ప్రేక్షకులకుఁ బ్రదర్శనకాలమున నర్ధానుస్వార మెవ్వరికిని గనఁబడదు. అది ధ్వనిప్రధానముగనుక దాని నచటఁ బెట్టినా రని సంతోషించువా రుండరు. చదువువారికే కావలయును. "కవులకును ముద్రాకాలలవారికినిఁ

గూఢ నక్షత్రములేని యర్ధానుస్వారశకటరేఫములు" అని కూడనుండిన మేలు. ధ్వనిప్రధానభాగము తెచ్చుటనో తెలిసికొనలేకపోయితిమి.

పృథ్వీశ్వరుండు—పృథ్వీశ్వరుండు అనిశుద్ధపత్రములోఁ జేర్చినారు. ఈకడుపుగోబా ట్టెవ్వా డన్వరికిఁ గావలసివచ్చినది. భీభత్సుఁడు - బీభత్సుని దిద్దలేదు. పైనియము వాక్యములను కవిగారు సూచింపవలసిన యవసరము కనఁబడదు. ప్రసిద్ధులగు కవులే యిట్లు తిరస్కరించిన నింకనెవ్వరు వాని నాదరింతురు ?

రంగాంతములలో "తెరవడుచు" అని సూచించుట యనవసరము.

ఆదిలోఁ దెర యెత్తఁబడినట్లు సూచించినారు గారుగదా?

"నాటి మొదలింతవఱకు నీవ్రీట బ్రతికి-ఒకవంకన్ మహారాష్ట్ర నాయక రిపువ్యూహంబు". ఇట్టిచో "నాఁడు మొదలు," "మహారాష్ట్ర నాయక" యని యుండుట యుక్తము. "రాజమహేంద్రవరము సర్కారునకు మర్లమ్హర్‌గా నియమించుచున్నాను (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి)" ఇచ్చట "నొకయుద్యోగిచే వ్రాయించియిచ్చి" యనిన నుచితముగా నుండును "తోటపల్లినుంచి గూఢచార్యూవోక్యా" ఈ వాక్యములో గూఢచార్య పాత్రోచితముగా నుండదు. నైజాముగారి సేవకుఁడు—ఆచ్చా, అని నిష్క్రమించును. అంతకంటె— హుజూర్—జోహుకుమ్--ఇట్లని నిష్క్రమించుట యుచితము.

ఇవి మేముచూపుస్వల్పవిషయములు—పద్యగద్యములు హృద్యములుగా ధారాళములుగానున్నవి.

ఉ. చూడదరేమి తెచ్చపడి చోద్యముగా నరిసేనమీద నా
రాచపరంపరల్ విడిచిరాలగగొట్టుదు శత్రుశీర్షముల్
రాచబలంబు, వెల్లలపరాక్రమముల్ మనతోయసేనపై
జాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణమొందనీయరే.

ఉ. నాడట సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపెగా
పాడినవాడవీవు కడుపావనమూర్తివి మమ్ము నింకగా
పాడెడువేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబుగా
పాడుము నిన్నుఁజొచ్చెద మపారముదంబున పావకేశ్వరా.

వెల రు 1—0—0 కవిగారియొద్దఁ గాకినాడలో దొరకును.

2 ఈ క్రిందివి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారిచేరచియింపఁబడినవి.

(1) భారతనీతికథలు:—1, 2 భాగములు. బెజవాడ వెంకటరామ్ అండ్ కోవారు ప్రకటించిరి ప్రతిభాగమునందును 24 చొప్పునఁ జిన్నచిన్న భారతకథలు- ఉపమన్యుఁడు- గురుభక్తి; అగ్నిభట్టారకుఁడు- సత్యవ్రతము; కద్రువ-మచ్చరము; అని యిట్లు శీర్షికలతోఁ గలవు. ప్రతివిషయముచివరను భారతములోని నీతిపద్య మొక్కటి చేర్పఁబడినది. పెద్దతరగతులబాలురకు బహుమలలోను జదువుకొనుట కర్హములుగ నున్నవి. వెల 1 కి రు 0—6—0

(2) కృతజ్ఞత- (కిడాంబి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి) అణాగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. రెండుమచ్చుపద్యములు-

1. కవితాతత్త్వము తావకీనఘనసాంగత్యంబున న్నేర్చితిఁ
   గవితాశక్తి మఱింత వృద్ధిపఱుపం గాఁగల్గితిన్ వ్రాసితిఁ
   నవకావ్యంబులు భావభాసురరసానందంబుసంధిల్ల మ
   త్కవితాచార్యుఁడ వీవ నీకిదె నమస్కారంబు రామానుజా.
2. కవు లెవ్వా రెటువంటి మేటికృతులం గల్పించి విన్పించిరో
   నవరింపందగుచోట్లు తెల్పెదవు విస్పష్టంబుగా నీవు నా
   కవితన్ మాత్ర మొకప్పుడే పిడి యిటుల్ గాదంచుఁ బల్కాడ వెం
   తవిశేషం బిఁకనుపాతమతిరో నాయందు రామానుజా.

(3) విమలాదేవి :—దీనిని వెలుగు విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలివారు ప్రకటించిరి. ఇది ద్వితీయముద్రణప్రతి. మూలకథ యబలాసచ్చరిత్రరత్నమాలలో నుండి గ్రహించిరి. కీ॥ శే॥ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు మరాటీలోనున్న విమలాదేవి యనునవలనుండి తెలుఁగుచేసి చెప్పినందున నింమూలకథకు మరాటీగ్రంథమునుండి విశేషాంశములు చేర్చి యక్కన్న మాదన్నగార్ల చరిత్రాదికమును స్వయముగఁ జేర్చి వన్నె గలిగించియున్నా మని కవిగారు తెల్పుచున్నారు. 336 పుటలు 40 ప్రకరణములుగల నవల. వెల రు 1—2—0

(4) పండుగకట్నము- ఇయ్యది సాంఘికవిషయపద్యకావ్యము- హాస్యరసప్రధానము. హాస్యరసప్రధానము లగుపద్యకావ్యములు మృగ్యము లని తలంచి దీనిని కవిగారు రచించిరి.

క. "పాన్నాడ కామరాజని, యున్నాఁడొకచిన్నవాఁ డదెవాఁడు కాఁడే
   మన్నను నొక్కఁడె; తములు. వన...

క. "పదిగరిసెలరాఁబడి గల్గదదిగా కైదాఱువేల కధికము నగదు
న్నది యఁట........కట్నము నుగఁడఁట కాసైనన్."

క. "పలువదియేండ్లవయసున్నవి, పలికెదరే కాని మానుషములకు దాటు
గలయీడున్నటు తోఁచదు, కలిపించినమాట నమ్మఁగారాదుకదా."

పాలకొండ, రాజేశ్వరీబుక్కుడిపో వారు ప్రకటించిరి. హాస్యరసప్రధానముగా పునవేయుపోద్ఘాతము చివరను వేసినారు. 80 పుటల గ్రంథము. వె ౦-౧

(5) నాకోజా:—ఐదంకముల చరిత్రాత్మక మగు స్వతంత్రనాటకము. కవితాకల్పలతాప్రచురములలో రెండవది. సంపాదకులు పసుమర్తి వీరభద్రస్వామిగారు బి. ఏ. విజయనగరము. చిత్తూరుముట్టడియే యిందలికథ. "రాజపుత్రులలో ప్రతాపసింహుని తలమానికము, మహమ్మదీయులలో "అక్బరు" విశ్వజనీనుఁడుగ నెన్నఁబడుచున్నాఁడు. అట్టిమహాపురుషులకుఁ గలపరస్పరవైమనస్యమెన్నఁడును హింసాపరమును దేశమజన్యమును గానేరదు. వారిహృదయముల సేవో మహత్తరావేశము లావరించుకొని యుండును. అవి తుదకు సఖ్యముతోడను, హిందూమహమ్మదీయైక్యముతోడను బరిసమాప్తి చెందినట్లీ నాటకము సూచించుచున్నది" అని యుపోద్ఘాతములో రా. సి. రామచంద్రరావు ఎం ఏ ఎల్. టి గారు వ్రాసిరి. "నాటకములో సూచింపఁబడిన ప్రత్యాశయము చరిత్రగొప్ప గీటురాతికిఁ దీటుగు నిల్చునా?......ప్రమదాళ్ళలవివాహము చరిత్రచే నామోదింపఁబడునా......మొదలగు ప్రశ్నల కన్నిటికి నొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము. ఈనాటి సారస్వతసంబంధస్థాన నాటకము గాని చరిత్ర భాగమున నుపయోగింపబడు వాచకము కాదు" అని యుపోద్ఘాతములో నున్నది. సారస్వతసంబంధమున గీటురాతి కాంతవలెను నిలుచునో సారస్వతాభిమానులు పరిశీలింతురుగాక. కవిత్వశైలికై కొన్నిపద్యములు.

చ. పలుకులలో మృదుత్వమును భావమునం గృప రాజ్యకార్యముల్
దలపునెడన్ వివేకము స్వశత్రులమేలిగుణంబు లేనియున్
దలపున మెచ్చుకొంట నిజధర్మమునం దనురక్తి యిన్నియున్
గలసిన సార్వభౌముఁడు లభించుట దుర్ఘట మెట్టివారికిన్.

ఉ. మాజనకుం దురుష్కభటమధ్యమునుండి నృపాలపుత్రక
[illegible]

డా జయచంద్రుఁ గాక వెలయఁబ్రాలయుఁ గగనంబుననుండి ఘో
రాజి మురారిచక్రము పురారిత్రిశూలము, వజ్రివజ్రమో.

దీనివెల రు 1—0—0.

3. శ్రీబాలాత్రిపురసుందరీ స్తవమ్,
ఎఱ్ఱమిల్లి ప్రకాశకవిగారిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతము
54 ఆర్యావృత్తములు- కడపట-

గంగాధరరామమహీపతిహితకృత్త్రిపురసుందరీకృపయా
భవ్యమిదం దేవ్యాస్తాదార్యాశతకం ప్రకాశకవ్యుదితమ్

అనియున్నది. కాఁబట్టి యీకవి పిఠాపురసంస్థానపోషితుఁడు- గతసంచికలోని హనుమచ్ఛతక మీకవిరచించినదే- ఈ స్తవములోని యొక్క శ్లోకము.

అంబ తవకంఠహారచ్ఛలసఙ్ఘటితాయితాబ్జజాండశతే
కేనా కల్పే వాహా మనల్పామిహ కల్పయామి తాం ప్రీతిమ్. వెల ౦-౨

4. సుందరి-(నవల.)

గ్రంథకర్త—చెన్నపురిలోని పె టిక్ హైస్కూలు సీనియర్ తెనుఁగు పండితుఁడు; విద్వాన్ మంగాల శ్రీపతిగారు- ప్రకాశకులు- టి. వి. చెల్లప్ప శాస్త్రి అండు సన్సు (మదరాసు) వారు. వెల 0—10—0

కథ- గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినట్లుగా సత్కవికల్పనావిశేషావహాపూర్వవృత్తము. పీఠికలో "నింకలికథా ప్రణాళిక శ్రుతపూర్వ మయ్యు-నశ్రుతపూర్వనవ కపోలకల్పనంబుల నియ్యది యొకనూతనగ్రంథ మని పాఠకమహాశయు లెఱుంగఁగలరు" అని చెప్పిరి. నిజమే, షేక్స్పియర్ మహాకవి "టెంపెస్టు" నాటకము కథననుసరించి- ఇక్కాలమున సర్వజనాదరణీయమైన పరిశోధకనవలక్రింద మార్చి గ్రంథకర్త శుద్ధమైనభాషలో దీనిని సమకూర్చెను. క్రౌనుసైజు 159 పుటలు- ఇరువది యధ్యాయములు- శైలిసర్వసాధారణ మగునవలలశైలికంటె బిగువుగ నున్నది. కావున నిది పెద్దతరగతులలోఁ బాఠ్యపుస్తకముగా నియమించుటకుఁ దగియున్నది. భాషావిదులకుఁ జదువుకొనుటకు మనసుపుట్టునట్టి కల్పనలుకొన్ని గలవు. అన్నినవలలలోవలె నిందును సందేహములు కొందఱకుఁ గొన్ని కలుగవచ్చును. ఉదా.

"సుందరీమణి చేత నొకభూతదర్పణమున్నది. దూరముగా నున్నవస్తువుల నయ్యది దగ్గఱనున్నట్లు కనఁబడుచును. తననేత్రములకు సరిగా దాని నుంచుకొని యామె సముద్రమునే చూచుచుండెను. నీట మునుంగుచున్న యోడను

జూచెను. జనులయార్తరావము వినెను." వాన, గాలి, తుఫానులలో భూతదర్పణము పనిచేయునేమో! ఆర్తరావమువినఁబడునేమో!

264.(డిటెక్టివునవల) 1-2 భాగములు.

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల ౧౭౫-౧౭౬ పుష్పములు. గ్రంథకర్త కొమరవోలు నాగభూషణరావుగారు. ఇది యేయితరభాషలకును భాషాంతరీకరణముగాక నాగభూషణరావుగారి కపోలకల్పితమే కావచ్చును. "రెండువందలయిఱువదినాలుగు" అను నీనవల మేము ప్రకటించిన పరిశోధకనవలలన్నిటికంటెను విలక్షణమై యడుగడుగునకు నత్యాశ్చర్యకరసంఘటనలతో నిండి నిమిషనిమిషమునకుఁ బాఠకులయుత్సాహమును అభివృద్ధిని వృద్ధిఁజేయఁగల దని విశ్వసించుచున్నాము......ఈగ్రంథమునందలి విశేషములను మేమే యుగ్గడించుటకంటె పాఠకులే గ్రహించి యానందింపఁగల్గినచో మాయుద్దేశము చరితార్థము కాఁగలదు." అని ప్రకాశకులగు వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు వ్రాయుచున్నారు.
వెల ౧ కి ౧-౮-౦

6. మోక్షసోపానములు.

కర్త- కాకినాడనివాసులు ఎ. వి. కామేశ్వరశర్మగారు. ప్రకాశకులు, కాకినాడ రాధాకృష్ణ అండు కో వారు- సమర్పితము శ్రీకృష్ణసేవానిరతులగు భావరాజు లక్ష్మీనారాయణరావుగారికి-   వెల ౦-౧-౦

ఇందు సత్యమేపదయతి 2 సత్యముగొప్పదైవది. ఇట్లు 50 జ్ఞానసూత్రములుగలవు. మఱియుసద్గుణాభ్యాసోపాయములు, మాతృభక్తి, పితృభక్తి యిట్లని బహుశీర్షికలక్రింద విషయములున్నవి. "కంటిరా మనజీవిత మెట్లు వ్యర్థమై పోవుచున్నదో- తుద కీశరీరమును మృత్యుదేవత కర్పించునంతటి వెఱ్ఱులమైతిమి. కాలసర్పము మృత్యుముఖము తెఱచుకొని యున్నది." ఇట్లిందలివిషయము బోధించును. "శ్రద్ధగలిగి యిందుఁజెప్పినవానిని! ప్రేమతోడ నధికభక్తితోడ! నలుపుమన్నమీకు సౌఖ్యంబులొదవును! మోక్షమబ్బు సత్యమయ్యవినుఁడు" అని యీరామభక్తుఁడుగీతముపాడుచుఁ దన్మయత్వమున యతిభ్రంశమైనది యు నెఱుఁగ డయ్యెను. 36-వ పుటలోనిసీసపద్యమును ముఖపత్రము 4.వ పుటలోనిసీసపద్యమును గూడఁ జాలఁదప్పులతోనిండియున్నవి.

7. శ్రీపమిడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకము.

సచ్చిదానందగ్రంథమాల- ౯ అనుబంధము. కర్తలు- (1) గౌరావఝ్ఝల రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, (2) సీతారామశాస్త్రిగారు- వీరు శతావధానులు, ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవబాణకవులు, నైయున్నారు. కర్నూలుజిల్లా గజ్జలకొండపోస్టు అనంతరవరాగ్రహారనివాసులు, ఒంగోలుతాలూకాలో

తిప్పాగుంటూరు రైల్వేస్టేషనుకు సమీపమున నున్న పమిడిపాడు గ్రామములోని మహాలక్ష్మీ యనుదేవతపై నీశతకమును రచించిరి.

"ఈశతకము త్వరితముగా వ్రాయుటచేతను చిత్తువ్రాసిన కాగితములే ముద్రణ కిచ్చుటచేతను ప్రూఫుదిద్దుటలోను కొన్ని ప్రమాదములు బడినవి...... ప్రమాదములు మన్నింపఁ జదువరుల ప్రార్థితులు" అనికవులు వ్రాసికొనిరి. కావున నేమనుటకును సందు లేదు. గ్యాసులైట్లు, బోటు మొదలైనయన్యభాషా ప్రయోగము వచ్చుటివారు కోరిరఁట కాఁబట్టి "ఉల్లాసంబివ్వుమా, ౧౦౩-మును గుంటూరి తిరణాలలోజనుఁడు ౧౦౭ ఇష్టాగోష్ఠి ౬౯-మాటాడదీరదు-౧౦౬ మొదలైనపదములను ప్రమాదములక్రిఁద నెంచవచ్చును. ఇనుపురుకవులురచించుచు "కవితాపట్టాభిషేకంబుమాకొదకెగ దల్లి శతావధానముల నెన్నోచేసితింగాని-౯ పద్యము- సెలవామా కిఁకఁ బోయివచ్చెదను......పోఁగాలాడద య్యో గ నతుల్ సలుపంగఁగలఁ బైడిపాటి.౧౧౩ పద్యము-ఇట్టివానిని త్వరితముగా వ్రాయుటలోఁ జేర్పవలయునా. ఆశుకవిచక్రవర్తులు త్వరితముగా వ్రాయుటచేతఁ బ్రమాదములు గలిగినవని చెప్పుట తగియుండలేదు. ప్రతిపద్యమునందునఁ జతుర్థపాదాదిని లకారము రానూహించి చెప్పుపద్యములు త్వరలో నూహించిచెప్పిన మాట కష్టము. మచ్చుపద్యములు.

మ. యతియేతప్పెనొ ప్రాసమేచెడునొ శబ్దార్థంబులే దోఁచవో
గతిభంగం బగునో యటంచు వెనుకం గన్వేయ కీరీతిగా
శతకంబుగ రచియింపఁ బూనితిమి నీసాయంబు లోనమ్మి మే
ల్గతిచేకూర్పుము పైఁడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావనీ. ౧

మ. తొలిజన్మంబునఁ జల్లిగవ్వయిన సాధుశ్రేణి కర్పింపనం
దులకేమో యిటులయ్యె నాబ్రదుకు చేతుల్ రెండు పైకెత్తి మొ
క్కులనర్పించెద నాదునేరములఁ గైకోకుండ నన్నేలుమా
లలితాలంకృత పైఁడిపాట్పురమహాలక్ష్మీ త్రిలోకావనీ. ౧౦౬

శతకముపేరు కూడ పైఁడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకమనియున్న బాగుండు నేమో తోఁచదు. ఈశతకమును శ్రీపమిడిపాటి అప్పయ్యగారు, రావినూతల కోదండయ్యగారు, పిన్నక నాగయ్యగారు, పల్లబోతు వీరయ్యగారును నూజెళ్ళపల్లె కండ్లగుంట గ్రామస్థులును ధనసహాయ మొనరించి ముద్రింపించిరఁట. దీని వెల ౦-౨-౦. ఇఁదియే కాక యనేకగ్రంథము లీకవులయొద్ద దొరకఁగలవు. సూచీపత్రమునకై వ్రాయుఁడు.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వప్రతికావశేషము)

యీ యుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు.
(ఆన్ధ్రగీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

IX చన్ద్రదూతః— 1

గోపీకాన్తభట్టాచార్యసూనుఁ డగుకృష్ణచంద్రతర్కాలంకారకృతము. శ్రీరాముఁడు లంకాలంకార మగుజానకియొద్దకుఁ జంద్రుని దూతగాఁ బంపుట, యింతలో నితఃపూర్వమే ప్రేషితుఁ డగుహనుమంతుఁడు జానకీసందేశమును జానకీజానియొద్దకుఁ దెచ్చుట యిం దభివర్ణింపఁ బడియున్నది.

X చన్ద్రదూతః— 2

జమ్బూకవిసర్జితము. ఇందు 23 మాలినీవృత్తములు గలవు. ప్రతిశ్లోకము సంత్యయమకాలంకారము నుదాహరించును.

XI చన్ద్రదూతః— 3 వినయప్రభువిరచితము.

XII చాతకసన్దేశము:— 4

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. ఒకానొక భూసురుఁడు తిరువనంతపురాధిపతి యగురామవర్మమహారాజునొద్దకుఁ జాతకమును (Cucculus Melanoleucus) దూతగాఁ బంపుట యిం దభివర్ణితము. ఈవిప్రుఁ డుత్తరమలబారులో నివసించుచుండి, మలబారుమీఁద 'టిప్పు సుల్తాను' దాడి రానచ్చుటప్రజలతోపాటు తేఁడును జన్మస్థలమును వీడి తిరువనంతపురమునకు వచ్చెను. అట నాతనికి మహారాజసందర్శనభాగ్య మబ్బెను. కాని కొలఁదికాలమున కా బ్రాహ్మణుఁ డాకస్మికముగ రుజాగ్రస్తుఁ డై ప్రభువు నాజ్ఞం గొనకయే జన్మస్థల

అధోజ్ఞాపిక—1. "Notices of Sanskrit Manuscripts." Haraprasada Sastri Vol. II. p. 153.

2. "A Third Report of operations in Search of Sanskrit Manuscripts" Bombay Circle (Peterson, April 1884—March 1886) page. 292.

3. "Report on the Search for Skt. MSS. during the years 1884-85, 1885-86, 1886-87-R. G. Bhandarkar, No.354.

4. "Journal of the Royal Asiatic Society" 1884, P. 451.

పుసర్గమునోత్తరాంతచే వెడలిపోయెను. రోగముక్తుఁడైన పిమ్మట వాఁడు ప్రభుకటాక్షపునఃప్రసారమునకై యీకావ్యమును రచించె నని తెలియుచున్నది.

XIII చేతోదూతః— 5

ఈకావ్యమున 129 శ్లోకములు గలవు, సంపూర్ణముగా నున్నది. ఆచార్యునియొద్దకు నంతేవాసి నిజచేతస్సును దూతగాఁ బంపుట యిందలివస్తువు. కవి యిందు నిజసమస్యాపూరకప్రజ్ఞాద్యోతకముగఁ గాళిదాసీయ "మేఘదూత" యందలి తురీయపాదములఁ దనశ్లోకములకుఁ దురీయపాదములుగాఁ జేసి కొని పైమూఁడుపాదములఁ దాను రచించెను ఈకృతిచమత్కృతి యీక్రింద వివరింపఁబడు విక్రముని "నేమిదూత" (సంఖ్య XVI) యందును, మేఘవిజయుని "మేఘదూతసమస్యాలేఖ" (సం. XXXIII) యందును, చారిత్రసున్దరగణికృత మగు "శీలదూత" (సం. XXXVI) యందును, జినసేనుని "పార్శ్వాభ్యుదయము" నందును గూడఁ జూడనగు.

XIV జైనమేఘదూతః— 6

మేరుతుఙ్గకృతము; ఇతఁ డచ్చలగచ్ఛనివాసి. క్రీ. శ. పంచదశశతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. "ప్రబన్ధచిన్తామణి" (Translated into English by Prof. Tawney in the Bibliotheca Indica Series') మొదలుగాఁగల గ్రంథముల రచించిన (Vide J. B. B, R· A. S. Vol. IX. P· 147) మేరుతుఙ్గాచార్యకవివర్యునికంటె నీతఁడు భిన్నుఁ డని తెలియుచున్నది. ఇరువదిరెండవ జైనతీర్థంకరుఁ డగు 'నేమినాథుఁడు' సంసారవిముఖుఁడై, తపోనిరతుఁడై యూబూపర్వతారణ్యములకు వెడలిపోయెను. దుర్భర మగుయావజ్జీవవిరహావేదనచే స్రుక్కి యాతనిసతి, పతి నైహికసుఖసుముఖుఁ జేసి తీసికొనివచ్చుటకై మేఘుని దూతగాఁ బంపుట యిందలియితివృత్తము. ఇందు నాలుగుసర్గలు గలవు; అందుఁ గ్రమముగా 50; 49; 55, 42, శ్లోకములు గలవు.

XV తులసీదూతః— 7

వైద్యనాథభట్టాచార్యునిచే, శా. శ. 1706 వ సంవత్సరమున రచింపఁబడెను. ఇందు 54 శ్లోకములు గలవు. మధురానగరమున నున్న శ్రీకృష్ణుని

---

5. "ఆత్మానన్దగ్రన్థమాల"—సంఖ్య, 25, ప్రకాశకుఁడు:- వల్లభదాసత్రిభువనదాసగాంధి, కార్యదర్శి—'జైనాత్మానన్దసభ'-భావనగరము. 1924.

6. "శ్రీజైనాత్మానన్దగ్రన్థమాల" సంఖ్య-76; భావనగరము. 1924

7. ఈకావ్యముయొక్క వ్రాఁతప్రతి కలకత్తా "సంస్కృతసాహిత్యపరిషత్తు"లో నున్నది.

సన్నిధికి, బృందారణ్యములోని గోపికలు, (శ్రీమహావిష్ణుభువనకు) శ్రీకృష్ణున కత్యంతచేతోమోదప్రదాయక మగుతులసీదళమును దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణితవిషయము.

XVI నేమిదూతః— 8

విక్రమకవికృతము. పూర్వోపవర్ణిత "జైనమేఘదూత" యందలి యితివృత్తమే యీకావ్యమునఁగూడ వర్ణితము. ఇందు 123 శ్లోకములు గలవు. పూర్వోల్లిఖిత "చేతోదూత" (సం. XIII) వలెను, మేఘవిజయుని "మేఘదూతసమస్యాలేఖ"వలెను (స. XXXIII) చారిత్రసుందరగణికృత "శీలదూత" వలెను (సం. XXXVI) జినసేనుని "పార్శ్వాభ్యుదయము"వలెను "నేమిదూత" యందుఁగూడ కాళిదాసీయ "మేఘదూత" యందలి చతుర్థపాదములతో సమస్యాపూరణచమత్కృతి చూపఁబడినది. ఇట నేమినాథుని యొద్దకు నాతనిసతీతిలకము పర్వతమును దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము.

*Sriman Krishnamacharya opines in his "History of the Classical Sanskrit Literature" pp. 128-29:—

"Vikrama was the son of Sangama. He flourished in the square of our modern Ceded Districts about the first half of the 17th cy. His Nemiduta is a beautiful little poem of 124 (126?) stanzas. 'Nemi' of the 'yadu' race, longing for salvation, gave up his riches and in his wanderings, took shelter in an 'Asrama' the same as was the resort of the forlorn 'Yaksha' of Kalidasa. His wife followed him and seeing her husband entirely imbibed ascetic tendencies, asked a mountain to carry a message. The story keeps close pace with the 'Meghaduta' and what is most wonderful is that every last line of the latter work is kept unhandled and the three other lines are framed to suit the meaning and the context. The poet had apparently an exercise in समस्यापूरणम्."

—। ఈకావ్యమునుండి కొన్నిశ్లోకములను నాహరించెద ।—

౧ శ్లో॥ ప్రాప్తిత్రాణప్రవణహృదయో బన్ధువర్గం సమగ్రం
హిత్వా భోగా న్సహపరిజనై రుగ్రసేనాత్మజాం చ
శ్రీమన్నేమి ర్వ్యవహృతివిముఖో మోక్షకామ శ్చకార
స్నిగ్ధచ్ఛాయాతరుషు వసతిం రామగిర్యాశ్రమేషు. ౧

8. బొంబాయి "కావ్యమాల" II. గుచ్ఛము సంఖ్య. 7

౨ శ్లో. సిద్ధే స్సఙ్గా సమభిలషిగః ప్రాణనాథస్య నేమః
సా తన్వఙ్గీ విరహవిధురా తద్భిరోధిష్ఠితస్య
తస్మాన్మోహాః ద్రుతమనునయం శైలరాజం యయాచే
కామార్తా హి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనా చేతనేషు. ౫

3. శ్లో. ఏతత్తుఙ్గ త్యజ శిఖరిణః శృఙ్గ మఙ్గీకురుష్వ
ప్రాజ్యం రాజ్యం ప్రణయమఖిలం పాలయ స్బన్ధువర్గే
రమ్యే హర్మ్యే చిర మనుభవ ప్రాప్య భోగా నఖణ్డా
న్స్వేత్థణ్డాని ప్రియసహచరీసంభ్రమాలిఙ్గితాని. ౨౩

౪. శ్లో. అస్మా దద్రేః ప్రతికథమథః సంచర న్దానవారేః
క్రీడాశైలం విమలమణిభి ర్భాసురం ద్రక్ష్యసిత్వమ్
అన్తఃకాన్తా రతరసగలద్భూషణ శ్రైర్యో యదూనా
ముద్దామాని ప్రథయతి శిలావేశ్మభి ర్యౌవనాని. ౨౮

౫ శ్లో. తస్మిన్నుద్యన్మనసిజరసాః ప్రాంశుశాఖావనామ
వ్యాజాదావిష్కృతకుచవలీ నాభికాఞ్చీకలాపాః
సంధాస్యన్తే త్వయి మృగదృశ స్తాస్విదిత్రా న్విలాసాన్
స్త్రీణా మాద్యం ప్రణయవచనం విభ్రమోహి ప్రియేషు. 30

XVII పదాఙ్కదూత—9.

మహామహోపాధ్యాయ కృష్ణ (చన్ద్రకవి) సార్వభౌమప్రణీతము. ఈకవి సుగృహీతనాముఁడును, నవద్వీపా(Nuddea in Bengal)ధినాథుఁ డగు కృష్ణచన్ద్రమహారాజుయొక్క జనకుఁ డగురఘురామరాయమహోదయుని యాస్థానపండితుఁడు. ఈకావ్యము శా. శ. 1645 లోఁ బూర్తి చేయఁబడెను. బృన్దావనవాసిను లగుగోపికలు మధురాపురమున నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి శ్రీకృష్ణపదాఙ్కము (పదచిహ్నము; Footprint) నభ్యర్థించుట యిందలియితివృత్తము. కాళిదాసమేఘదూతకుఁ బిమ్మట వఙ్గదేశప్రాచీనపండితు లీకావ్యమునే యతిమాత్ర మాదరించిరి.

9. (i) "కావ్యకలాపము"—హరిదాసహీరచంద్రప్రకటితము. (బొంబాయి;) 1874) పుట 53,

(ii) "కావ్యసంగ్రహము"—భువనచంద్రబసాక్ ప్రచురితము. (కలకత్తా; 1874.) పుట. 197.

* (From "AD. C. S. MSS. in the Madras Got. Or. Mss. Library Vol. XX. No. 11859, page 7935.)

"Padankadutam is a small poem by Mahamahopadhyaya Krisna Sarvabhauma. Contains 46 stanzas. Apparently composed in imitation of Magha. The substance of the poem—a certain Gopi finding Srikrsna absent from her, sends to him his footmark as a messenger."

మద్రపురప్రాచ్యలిఖితగ్రన్థాలయపట్టికనుండి "పదాఙ్కదూతము"లోని కొన్నిశ్లోకముల నుటంకించెద —

ప్రారంభశ్లోకములు —

"శ్లో. గోపీభర్తు ర్విరహ(మ)విధురా కాచిదిన్దీవరాక్షీ
ఉన్మత్తేవ స్ఖలితకబరీ నిశ్శ్వసన్తీ విశాలా
అత్రైవాస్తే మురరిపురితి భ్రాన్తి దూతీసహాయా
త్యక్త్వాగేహం ఝటితి యమునామఞ్జుకుఞ్జం జగామ. ౧

శ్లో. అప్రాప్యైవ వ్రజపతిసుతం తత్ర కాలం కియన్తం
మూర్ఛాప్రాణా ప్రియతమసఖీ సఙ్గతా సఙ్గమయ్య
తస్యోపాన్తే కులిశకమలస్యన్దనాఙ్గాదియుక్తం
పద్మాకారం మురహరపదస్యాఙ్కచిహ్నం దదర్శ. ౨

శ్లో. తస్మిన్దృష్టే నవజలధరధ్వాన మాకర్ణ్య భూయః
కన్దర్పేణ వ్యథితహృదయోన్మత్తతుల్యా యయాచే
ప్రజ్ఞాహీనం వచనరహితం నిశ్చలం శ్రోత్రహీనం
దౌత్యం కర్తుం మురహరపదో లక్షణా పక్ష్మలాక్షీ. ౩

శ్లో. రమ్యం యావ న్మురహరపదే శోభతే తావదేవ
త్వయ్యప్యస్తే కులిశకమలస్యన్దనాఙ్కాఙ్కుశాది
గోపీదౌత్యప్రకటనభియా సన్నిధౌ చక్రపాణే
ర్ధ్యానే ధీరప్రముఖముఖరో నూపురో నప్రహీతః. ౪

iii. "కావ్యసంగ్రహము"—I సంపుటము- పండితజీవానన్దవిద్యాసాగర భట్టాచార్య ప్రకటితము (కలకత్తా; 1888) పుటలు 507—530.

iv. "కావ్యసంగ్రహము" జాన్ హైబెర్లిన్ పండితప్రకటితము (కలకత్తా; 1847)

v. మఱియుఁ గవిరత్న శ్యామచరణనూరి దీనిని బెంగాలీలిపిలో, సంస్కృతవ్యాఖ్యానముతో వంగభాషానువాదముతోఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రచురించెను.

(Bengal Medical Library—Calcutta. Saka, 1826.)

కావ్యోపసంహారశ్లోకములు —

శ్లో. మార్గా ఏవ క్షణిక మనిశం విశ్వమాహు ర్నధీరాః
ఖేదోఽస్తాకం హరివిరహజః సర్వదైవాస్తి చిత్తే
నాస్త్యః శబ్దో వచన మపి యత్తాదృశం తస్యకిన్తు
ప్రేమ్నై వాస్య త్రియుతమకృశం తచ్ఛ్రోపాఙ్గనాసు. ౧

శ్లో. శాకే సాయకవేదషోడశ (1645) మితే శ్రీకృష్ణశర్మాప్యయ
న్నానందప్రదనన్దనన్దనపదద్వన్ద్వారవిన్దం హృది
చక్రే కృష్ణపదాఙ్కదూతరచనాం విద్వన్మనోరఞ్జనం
శ్రీలశ్రీయుతరామజీవనమహారాజాధిరాజాదృతః

XVIII. పవనదూత—10 ధోయీకవిరాజకృతము. ఇతఁడు గౌడ(వంగ) దేశాధీశుఁడు నభినవవిక్రమార్కుఁడు నగులక్ష్మణసేనుని యాస్థానము నలంకరించిన పండితరత్న షట్కము(పంచకము)లో నొకఁడు. * ఉమాపతిధరుఁడు (పారిజాతహరణనాటకనిర్మాత?), జయదేవుఁడు (గీతగోవిన్దనిర్మాత), శరణుఁడు, గోవర్ధనుఁడు (ఆర్యాసప్తశతీకారుఁడు), శ్రుతిధరుఁడు, ధోయీ యనుకవిపండిత షట్కము లక్ష్మణసేనునిసభ నలంకరించెను. కాని శ్రీచిన్తాహరణచక్రవర్తి నిర్మిత "పవనదూత" పీఠికవలన శ్రుతిధరుఁ డని 'ధోయీ'కి బిరుద మనియు, లక్ష్మణసేనుని యాస్థానములో నయిదుగురుకవులు మాత్రము విలసిల్లి రనియుఁ దెలియుచున్నది. (Vide Pandit Chintaharana Chakravarti's 'Introduction to the Pavanadutam'—Pp. 2—4

జయదేవమహాకవి "గీతగోవిన్దము"లో "వాచఃపల్లవయతు" ఇత్యాది శ్లోకములో "ధోయీకవిక్ష్మాపతిః" అని వ్రాసియున్నాఁడు.

"పవనదూత" గద్యములో "ఇతి ధోయీకవిరాజవిరచిత"మ్మని యున్నది.

ధోయీకవి తన్నుఁగూర్చి "కవిక్ష్మాభృతాంచక్రవర్తీ" అని 101 వ శ్లోకములోను, "కవినరపతి" యని 103 వ శ్లోకములోను, "పవనదూత"లో

10 మొదటనీ కావ్యము "వంగదేశీయసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక"(J. A. S. B., 1905, pp. 53—68) లోఁ బ్రచురితము. పిమ్మటఁ బ్రత్యేకముగా శ్రీమత్పండితచిన్తాహరణచక్రవర్తిచే, సవిమర్శక, చారిత్రకభూమికతోడను, సంస్కృతలఘుటీకతోడను, పాఠభేదములతోడను, "సంస్కృతసాహిత్యపరిషద్గ్రంథావళిలోఁ (సంఖ్య 18) బ్రకటింపఁబడెను. 1926.

వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అందుచే ధోయీ "కవిరాజ" బిరుదాభిధానుఁ డని నిశ్చయింపనీయమునఁ జెప్పవచ్చును.

బాలకవి, కవిరాజబిరుదభాజి యగు రాజశేఖరమహాకవి "కావ్యమీమాంస" యందు దశవిధకవుల నిట్టులు నిర్వచించెను. (9 వ పుట)

"దశచ కవే రవస్థా భవన్తి. తత్రచ బుద్ధిమదాహార్యబుద్ధ్యోస్స ప్తతిస్రశ్చ ఔపదేశికస్య తద్యథా 1. కావ్యవిద్యాస్నాతకః 2. హృదయకవిః 3 అన్యాపదేశీ 4. సేవితా. 5. ఘటమానః 6. మహాకవిః 7. కవిరాజః — 8 ఆవేశికః 9. అవిచ్ఛేదీ 10. సఙ్క్రామయితాచ. * * * యోఽన్యతర ప్రబన్ధే ప్రవీణః స మహాకవిః. యస్తు తత్ర తత్ర భాషావిశేషే. తేషుప్రబన్ధేషు తస్మిం స్తస్మిం శ్చరసే స్వతంత్రః స కవిరాజః.

ఇందు దశవిధకవులలో నారోహణక్రమమున నాఱవవాఁడు మహాకవి. ఏడవవాఁడు "కవిరాజు" బహుభాషానిష్ణాతుఁడు, వివిధప్రబన్ధప్రణేత, రసభావనిరంతరకవితాదక్షుఁడే "కవిరాజ" బిరుదార్హుఁడు. "కవిరాజు" మహాకవికంటె నధికుఁడు ధోయీ, రాజశేఖరోక్తకవిరాజ లక్షణలక్షితుఁ డని మన మూహింపవచ్చును.* శ్రీ చిన్తాహరణచక్రవర్తి మహాశయులు "పవనదూత" పీఠికలో ధోయీకవి కవితావైభవమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

* " Judging from the available remnants of the works of Dhoyi, we can safely conclude that he was a poet of no mean order. In his 'Pavanaduta we find him using an elegant and easy going language interspersed occasionally with beutiful figures of speech. Though an imitation of Kalidasa's 'Meghaduta,' it still exhibits a good deal of poetic skill and in it, we meet with a good many specimens of really good poetry. .... The verses attributed to Dhoyî in the 'Saduktikarnamrta,' testify to his uncommon poetic talents and amply justify his title..............However, to do justice to ourselves, it ought to be stated here that Dhoyì, not unlike the multitude of Indian poets, is not free from conventionalism which sometimes seems to mar the beauty of his composition. In the pathetic description which we get here of the heroine separated from her lord, we meet with a full display of poetic conventions. We have here the description of lotus-stems, sandal-paste, and all those usual things which poets have made a rule to describe as objects intended for the pacification of love.

fever. But he is found to have possessed the not very common power of being able to create quite a new and beautiful situation with the help of the most common place poetic conventions, which is apt to reveal the poet in him. Hence it is that the description of the love-pangs of the heroine to which thirty-one verses(63-94) are devoted by the poet, can surely be regarded as one of the finest products of Sanskrit Literature. The description is vivid, life-like and is full of pathos and does not consist merely of a useless jargon words. ....His imitation of Kalidasa goes to the extent of his incorporating sometimes some of the very expressions used by the latter...............But it must be said to the credit of Dhoyì that he is by no means a slavish imitator in as much as even in cases where there are palpable traces of his indebtedness to Kalidasa, he introduces something new and relishing which alone can entitle him to the rank of a great poet. *

లక్ష్మణసేనుఁడు ప్రాపంచికదిగ్విజయార్థము బయలుదేఱి, దక్షిణాపథముపై వెడలినపుడు, మలయాచలమున నివసించు 'కువలయవతి' యనుగంధర్వకాంత యాతనియం దతిమాత్రబద్ధానురాగయై, వసంతకాల మాసన్నము కాఁగా విరహవేదనను సహింపనోపక లక్ష్మణసేనునియొద్దకు వాసంతపవనుని దూతగాఁ బంపుట యీ కావ్యమున నభివర్ణింపఁబడెను.

దూతకావ్యములలో నీకావ్యము ముఖ్యస్థానము నలంకరించుటచే దీనిం గూర్చి విశేషముగా వ్రాయఁబడినది.

*రసికాస్వాదనమునకై యీ కావ్యసుధాబ్ధినుండి కొన్నిబిందువు లొసఁగఁబడుచున్నవి—

1. శ్లో. అస్తిశ్రీమ త్యఖిలవసుధాసున్దరే చన్దనాద్రౌ
గన్ధర్వాణాం కనకనగరీ నామ రమ్యో నివాసః
హైమైః క్రీలాభవనశిఖరై రమ్బరం వ్యాలిఖద్భి
ర్ధత్తే శాఖానగరగణనాం యః సురాణాం పురస్య. ౧

2. శ్లో. తస్మిన్నేకా కువలయవతీ నామగన్ధర్వకన్యా
మన్యే జైత్రం మృదుకుసుమతో ఽప్యాయుధం యాస్మరస్య
దృష్ట్వా దేవం భువనవిజయే లక్ష్మణం క్షోణిపాలం
బాలా సద్యః కుసుమధనుషః సంవిధేయా బభూవ. ౨

క. భూరిప్రసాదమధురిమ, ధారాగుంభ(ము)ల సంతతస్ఫురదోజ
స్స్ఫారముల నభ్రమండలి, గారించు న్నవరసప్రకాశపుఁ గవికిన్. ౨౫

ఉ. జీవనమున్ హరించి యును, జెల్వగు దాపియు, జన్మకోటికిం
గేవలహానిఁ జేసియును, గేరు నినుం డరుగన్ ఘను డా
జీవనవృద్ధి గైకొనుచుఁ జెల్వునఁ గూడును జన్యసంగతుల్
వి వహించు రాజు పటిష్ఠతఁ గాంచె నదీవిలాసినుల్. ౨౬

గీ. పటుఘనాఘనమండలి ప్రసరదసమ
వర్షధారానిరస్తసంజ్వరత గాంచుఁ
జాతకుఁ(డు)సద్గుణముఁ జెందు జగమునందు
విషమభావంబు గైకొను విస్ఫుటముగ. ౨౭

క. నవరసబంధుర మేనియు, నవిరళకర్ణాతికటురవాన్విత మయ్యున్
*అవగతరసావకర్షం, బపునే యుత్కృష్టరసమహత్త్వంబు మొగుల్. ౨౮

క. ఘనమండలి యత్యున్నతి, గనుఁ†దొల్తం బిదపఁ గరకకలితకుసుమజా
లనవజలసేకములఁ దా, మొనయుంపుడు నీలకంఠముద మొనరించున్. ౨౯

చ. సరసఘనానుషంగమున సంతతతాపము మాని భూమి దు
ర్భరతరపంకమగ్నతనుఁ బాల్పడి మొం బిగింప నద్ది యే
కరము నిదానమౌ జగదఖండసుఖంబున కాదిమూలమై
పరఁగు నపారసాధుఫలభారసమృద్ధికిఁ జిత్రమెంతయున్. ౩౦

చ. పడమటివెట్టచేఁ గను పభంగురవేదన గాంచఁ జూచి తాఁ
జిసిముసి(పా)టుమై నిరుఁ జెందక నందకపాణి యప్పుడా
కడసికపేరశంగఁ దవకాన్ను సుఖింపఁగ రెండుకన్నులున్
బడలిక దీర్చి చెల్వుగొన వారిధిఁ గూర్చు ఫణీంద్రశయ్యపై. ౩౧

క. ఉరుగర్జితవాద్యధ్వని, సురుచిరకేకానినాదశుభ(గీ)తంబుం
దరుణమయూరీనృత్యము, పరఁగన్నాట్యంబు మిగుల భాసిలుచుండున్. ౩౨

గీ. ఘనతఁ గల్గె జగద్రక్షకత జనత్వ
మార్ద్రిత ఘటిల్లెఁ గావున నచట భర్త్వ
ముత్వ‡రవాటుచితమన్న యొఱపు మీఱఁ
బొదలి వర్షాభువులు చాల రొదలు సేయు. ౩౩

సీ. నిర్ఘాతగర్జితనిరుపమకోపప్రసాదచిహ్నోక్తులు చాలఁదొలుక
విద్యున్నటీలాస్యవిలసనంబులు మీఱ నాసారకారుణ్య మతిశయిల్లఁ

---

*అవితరసావకర్షం-మూ. †దొల్తటిపిదప-మూ. ‡మచితకన్నె యొఱపు-మూ.

జాతకబర్హిణచతురార్థు లలరంగ జాతు లామోదవిస్తార మెనయ
ఫలహేతుధర్మసంభరణశక్తి చెలంగ సంతాపవార్తలు శాంతిగొనంగ
రాజహంసవిలాసంబు రాణదొలంగ, సమశవర్తిల్లు చున్నతస్థాన మెనసి
ధరణిపాలించె ఘనుఁడుచిత్రంబుగాఁగఁ, బాక మొక్కటి యెక్కువైపరఁగెఁగ నిఁ
గీ. మానకృతమైనవిరహంబుఁ బూనన య్యెఁ, దరళనయనల కవ్వేళ ధరణిఁ గొన
ఖనకసంపాదిత ద్రవ్యగౌరవంబు, సాధికరణంబు కర్ణధారాళి నయ్యె. ౮౫
క. కట్టువడ కటికాల్నడ, బెట్టగువర్షములఁ గొనెను బేరముతోడన్
మిట్టమిట్టాటుపల్లెలు, గట్టిగ మొనచూపసాగెఁ గట్టులతోడన్. ౮౬
ఉ. కాలువలెల్ల బల్నదులకైవడిఁ గాంచె నదీలలామముల్
గేలి యొనర్పఁగాఁగడఁగెఁ గేవలమబ్ధి నతండు నీరమా
త్రాలయుఁడైనఁ దావికృతినందక యుండు వికారిహేతువుల్
చాలమెలంగినన్ విశృతినందఁగఁ గాంచునె ధీరచిత్తముల్. ౮౭

—॥ శరదృతువర్ణనము ॥—

క. తరువాత శరత్సమయం, బరుసుగ ఘటియిల్లె నంబుజాతస్వాపా
పరనామకబహిరంగము, హరియింపఁగఁజాలు నంతరంగం బనఁగన్. ౮౮
గీ. వారివాహరసారంగవర్ధమాన, బహునదీపంకబాహుళ్యపాటనక్రి
యాతిదక్షిణరామనామాభిరాము, మై శరత్కాల మామోదములరనమరె. ౮౯
సీ. కాలవశాగతఘనసీలతా స్థాయిభావభిన్నాదేశభద్రమూర్తి
సర్వసరిన్నీరసంపదనచ్ఛతాద్విపాకవాల్మీకిదీవ్యసూక్తి(?)
రుచిరకేకివచోవిరుద్ధదిక్పృద్ధోమసమసనభిన్నైకసంశ్రయంబు(?)
సరసిజాహితబింబసత్తాప్యశోభాతిశయహేతుహితపరిష్కారమహిమ
మూర్జితహరిప్రబోధగురూపదేశ, సుఖలహంసగణాకర్షణాఢ్యమంత్ర
మంబుజాతప్రభావ్యంజితాంజనంబు, దనరె నెంతయు శరదభిధానఋతువు.
క. సరసతకల్మిఁ బ్రసాద, స్ఫురణంబున నదులు మెలఁగఁ జోద్యంబగునే
విరసితభావము నందియు, నరుదారఁ బ్రసన్నభావ మందె వరుదుగఁ. ౯౧
క. కలుషతఁ గడపె శరదృతు, వొలయఁగ సుఖపారవశ్యమొదవ న్నదికాం
తలపులినకటితటంబుల, నలరారఁగఁ బూని రమలహంసకగణముల్. ౯౨
గీ. అలకళాధగు నలరించి యవనిపంక, ఘటిమ వారించి యుద్యోగిబంధ మెడపి
శరము విడువక యాశరత్సమయమొనయ, నేటిఖోటులకలుషతమిూఱుమతియు.

క. అతతి నంతయు విమలం, బై తనరెం బ్రోషితాంగనాంబర మొకఁడున్
శ్రీతరుణితోడుమై వి, ఖ్యాతిన్ వర్తిల్లునొక్కయంకము కాదగన్. ౯౪

క. జీవన మంతయు లోకో, జ్జీవనమున కిడుచుఁ గార్యసిద్ధి వడసి మై
కేవలపలితంబుగఁ దా, బోవదె ఘనపాళి యతిపుంగవుదికరున్. ౯౫

మ. పటుసంరంభవిలాస మొప్పఁగ జగత్ప్రాణుండు ప్రేరేప ను
త్తటగర్జాకృకఘోర్ము లప్పటిల లోకత్రాణకై జీవనం
బటు వోవైచి యసారుఁడై ఘనజనుం డాహా వెలంబోయి దా
నటునిట్టున్ భ్రమియించు లఘ్బులకు సౌఖ్యం బబ్బునే స్వాస్థ్యతిన్. ౯౬

క. రాజధనుస్సులు నిర్జర, రాజధనుస్సుల మెలంగు*రాణాంభాఁధ
స్త్రీజనచంచలహృదయా, భోజంబుల నీటికలఁక పూని వసించెన్. ౯౭

చ. నెలయనుమోము లక్ష్మినను సిద్ధపుఁగస్తురిబొట్టుఁ జెంద ని
స్తులఘనకేశపాశము ప్రసూనవిభాసిత మై మెలంగఁగా
విలసదనూనతారకలవింతరుచుల్ దిశలం జెలంగఁగా
వెలయుచు నభ్రలక్ష్మి యతివేల మొనర్చు ముదంబు చూడ్కికిన్. ౯౮

గీ. మధురరసము ప్రసన్నత మానసకూని
మధ్యవృత్తులుగొనుచు నిమ్నగలు కృతుల
చెలువు గైకొని మోదంబు సేయఁ బూనె
ఘనమునఁ బత్త్రవర్ణంబు గలుగునేని. ౯౯

గీ. నీరసం బౌచు జాడ్యైకదూర మగుచు
సుప్రసన్నత గైకొని దీప్రవిష్ణు
పదమునందు మెలంగునప్పటిజలదము
పుణ్యపురుషునిభావంబు పొందు గొనియె. ౧౦౦

క. నెల ధీరలలితుఁ డయ్యెడు, నలనిర్జరపదవి రంగ మనదగుఁ దచ్ఛ్రీ
వెలుఁగునటియగును దారలు, లలితతదంజలివినిస్సరన్మృదుసుమముల్. ౧౦౧

గీ. లలితమైతోఁచునట్టి కళాపదంబు, వింతయైతోఁచు† నేల యమాంతమైనఁ
దలఁపఁ జిత్రంబుగాదె ద్రుతప్రకృతికి, నమగుమైయుద్ది మిక్కిలి వెలయుచున్న. ౧౦౨

క. మధురరససాధకంబై, యధిరాజనుహారణక్రియాబోధక మై
యధిగతరససంకరవా, ప్రవృథియం గొని యాశరత్తు ప్రౌఢిమ మెఱసెన్. ౧౦౩

క. ప్రకటితకాశాకాశా, వికలసవర్ణత శరత్తు విదితం బయ్యెన్
వికృతికిఁ బ్రకృతిత్వము గొని, ప్రకృతికి వికృతిత్వమొందు భావన్నగుచున్

* రాణగొనుంబాం । ధారాచంచల - మా† నె రమాంతమైన-మా.

— । హేమంతఋతువర్ణనము । —

క. సర్వజగద్విజ్ఞానా, ఖర్వనిదానాబ్జమిత్రఘనరుచివిద్యా
సర్వస్వహృత్యవిద్యా, ఘూర్వహమై మించుమంచు దూకొనెఁ బిదపన్. ౧౦౫

ఉ. తమ్ములదాయ మేల్గనఁగఁ దాళక తమ్ములనేఁచ మంచుచి
చ్చు మ్మెఱియూదమీఱ వడిఁ జొచ్చెఁగఁ దమ్ములతోడ నాత్మ స
ఖ్యమ్ముభరించు కల్వలును గాఱియఁ జెందెను మిత్రవర్గము
తమ్ము నెఱుంగఁడయ్యె నుచితస్థితిఁ గాంచ జనుండు నేర్చునే. ౧౦౬

క. అహితాకారతఁ *గైకొని, మిహికాసమయంబునందు మిగుల నెగడుచున్
మిహికాసముదయ మంతట, రహి†సంసృతియనఁగ‡వింత రాయఁగనగునే.

ఉ. సింగిణిమట్టి తోడుతన నీటుతొలంచెడు వింధ్యశైలముం
జెంగఁగఁ జేయు మంచుమల చిత్రముగా వడి రోదసుల్ గనుం
బొంగుచుఁ గ్రమ్మెనో యనెడుబుద్ధి జగంబుల కావహిల్లఁగా
భంగము లేక యెల్లెడలఁ బర్వె హిమాని నిరంతరంబుగన్. ౧౦౭

క. మంచు గిరితరుల ముంచఁగ, వంచకభిల్లుండు వెదకు వలిమలత్రోవన్
ఎంచుకొనఁగడఁగి రమరు లుదంచితనిజనిలయనివసదామరతరులన్. ౧౦౮

క. ఆరూఢహిమ మడంపఁగ, నేరుపు గొనఁడయ్యె నినుఁడు నెఱిఁబగటను నీ
'హారమివభాస్కరఇతి', స్ఫారోపమ యొనర మిగుల జతనంపడియెన్.

క. పదవర్ణస్ఫోటంబులు, గదియింపుచు ముఖపదముల ఘటియించఁ గడుం
బదిలముగ ధ్వనులు శాబ్దిక, భిదురధరస్ఫూర్తి హిమముపెంపుమిగులఁగన్.

గీ. ముఖపదోచ్ఛ్రయమున ధ్వనుల్ మొనయఁజేయఁ
జాల నెనయించు రూపకమీలనముల
హిమకవి యొనర్చుదృష్టాంతకములగరిమ
నమజగత్ప్రతియధరవ్రణములుగాని. ౧౧౭

—♦ శిశిరఋతువర్ణనము. ♦—

గీ. దాసిపిమ్మట మార్తాండభానుచండ, భావసంస్తంభనామధప్రాభవంబు
సంగతవసంతికాదృఢాలింగనైక, ఘటనచేటంబు నగుశీతకాల మొదవె.

చ. చలి యిడువేదనం బడఁగఁజాలక పద్మజశౌరిశంకరుల్
మొలఁతల నాననాబ్జమున మించునురంబున సామిమేనున

*గైకొని- †సంసృతి- ‡వింతరాయఁదగునే ము-

న్నిలుపుచు నవ్వేతం గడవ నేటికిఁ బాయదు తత్ప్రదేశముల్
చెలువలు గారవం బరుగఁ జేయఁగ న*ద్దళకోర్వ నేర్తురే. ౧౧౪

గీ. అగ్నిదివసాంతసమయవిశ్వ స్తమిహిరకపటుమహఃపూరసంపూర్ణ బలుఁడుగాన
సంతతాత్మీయ కేవలసన్నిధాన, కలన శీతంబు వారించుఁగా యొకింత.

ఉ. శీతముచేత బాధపడు చిత్రజగంబు భరింపఁగా జగ
త్త్రాత దినేశుఁ డీశ్వరతఁ దాల్చుచు నంబరమధ్యసీమఁ దాఁ
జాతురి నేగుచు న్నిటలచంచదచంచలదృష్టి కించిదు
న్నీతము చేసెఁ గావలయు నిప్పు ఘటిల్ల వారించు శీతముల్. ౧౧౬

క. కాంతిభృశాలి గిరిధృష్ట, కాంతాకుచకుంభమధ్యగతసూక్ష్మబిలాం
భ్యంతరము గని యనంగత, కెంతయు నలరుచును మదనుఁ డిడ యుంజలికిన్

చ. అరమొయినుండు నద్రిసుత యందపుఁ గౌఁగిలి లేక చిచ్చు క
న్నర కడు శీతలింపఁ జెలి కడ్డము సేసెను గ తనాళిను
ర్భరగరవహ్ని మంచుమలరాయనియల్లుఁడు దేటచందమా
మరసిగలో విషాతిఖరమా బలుకొండలి లోఁగఁగట్టుచున్. ౧౧౭

క. †చలికిన్లోఁగక నిలిచిరి, వలివెలుఁగులు విడలఁ జల్లువాఁ డొక్కరుఁడుల్
విలసత్త్రాలాగరువా, వలిగుబ్బల నండిగొన్నవాఁ డొక్కరుఁడుల్. ౧౧౮

క. అప్పప్ప యేరికైనఁ, జెప్పంగా శక్యమా న శీతనుమహిమల్
సిప్పాల కప్పాలకుం దాఁ, దప్పక యన్యోన్యసదృశతను ఘటియించున్.

గీ. మూర్తికౌటిల్య మెంతేని మొనయఁజేయు, నధరశబ్దప్రచారంబులఁ దరఁజేయు
శీతలరసాతిదూరతఁ జెందఁజేయు, శిశిరకాలంబు దలఁప విచిత్ర మయ్యె.

శా. ఈరీతిన్ ఋతువుల్ విరాజిలఁగ నయ్యేణాక్షి పద్మేక్షణా
కారధ్యానరసానుభూతి ఘటితాఖండప్రమోదప్రవా
హారజ్యన్నిజవృత్తియౌచు హృదయం బన్యక్రియాజ్ఞానమౌ
ఘ్యారూఢం బయి యొప్ప నక్కజపునిమ్మం బూని యుండెంగడున్. ౧౨౨

క. జగదండమండనోజ్జ్వల, భగవత్పదవాచ్యనామ ప్రణమజ్జనతా
సుగమ నిగమాంతమానస, ఖగరాజారవిత నూజకల్పమహీజా. ౧౨౩

గద్య ఇది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్వసముజ్జ్వలత్పౌత్రపోషిత కటాక్షప్రసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
శాబ్ధిరాకాశశాంక సిరంతరారాధితవిచక్షణశశాంక అభినవనన్నయభట్టా
రక అహోబలపత్యాహ్వయకవి మహోపాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతంబై
న కాళిందీకన్యాపరిణయం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

*నద్దస-మూ. †చలికిలోఁబడక నిలిచిరి-మూ.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

— పంచమాశ్వాసము. —

క. శ్రీపార్వతీసతీపతి, చాపవిలోపనపటిష్ఠ జలదాభలస
ద్రూపక జగత్ప్రదీపక, భూపకవరసార్వభౌమ పురుషలలామా. ౧

వ. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

—♦ కృష్ణుఁడు ధర్మరాజుం జూడఁబోవుట ♦—

చ. జగములఁ బ్రోవఁగా మనుజజన్మముఁ జెందు పురాణపూరుషుఁ
డగణితభక్తి సత్యకసుతాదికయాదవు లంటికొల్వఁగాఁ
దగిలినప్రేమచేఁ దరలెఁ దన్నొకపెన్నిధిగాఁగ నప్పుడుం
మిగిలెడుభక్తిచేఁ దలఁచుమేటి యమాత్మజు సానుజుం గనన్. 3

క. ఇంద్రారివైరి చనుచు మ, హేంద్రప్రస్థంబుచూచె నింద్రమహీభూ
సాంద్రసుమవిసరవిగళిద, తంద్రమరందైకపూరితస్ఫుటసరసిన్. ౪

సీ. సర్వభాషావచస్సాపన్నిధానంబు, సాధ్యసిద్ధవచోవిచారితంబు
శూరసేనాధారతారుచిమంతంబు, వ్యత్యయకారోక్త్యుపపత్త్యనుగత
మనుస్మృతభవికలాపాయోగసిద్ధంబు, రేఫోపహతదృఢోల్లేఖితంబు
అన్యథాభావప్రమాణకరూఢంబు, సప్తాంగరూపప్రశస్తమహిమ
మైవిరాజిల్లు చక్షుభాషావిశేష, నముదయుస్ఫూర్తి హాసియింపఁ జాలునట్టి
పురవరంబు హరిప్రస్థపుణ్యనామ, మచ్యుతానందమునఁగాంచె నచ్యుతుండు.

గీ. అపుడు శ్రుతులకు నెప్పుడు నబ్బఁబోని
యసమబాణమహావీరునబ్బగాని
సవిధసంప్రాప్తి యతిథివైభవము గాంచె
సుభగమహిమంపునమవర్తిసుతుశ్రుతులకు. ౫

గీ. వెన్నునాగమనంబుఁ దా విన్నయపుడ, ధర్మతనయుఁ డాకర్ణ్యోఁ దరలఁబనిచె
ఘనతరానంద మగుతనమనసుతోడ, వాసవసుతాదిహితుల సేనాసహితులఁ.

ఉ. కూరిమిమీఱఁ దన్నెదురుకోఁ బవనాత్మజు నాత్మపక్షముం
జేరిసుఖించ పుణ్యములఁ జేరిచి సమ్రసిజోత్తమాంగుఁడై

ధీయుల నింద్రనందనుని దేవభిషక్తనుజన్ములన్ శుభా
ధారవచస్సుధం జిలికి ధన్యులఁ జేయుచు నేగి యంతటన్. ౮

మ. ఒకచో మాధురిఁ గుల్కు పల్కు గనుఁ లింపొందఁగ వేఱొక్కచోఁ
ప్రకటప్రౌఢవచోనిగుంభనలఁ దీవ్రస్ఫూర్తిఁ బొల్చంగ నే
కకదోషంబును లేక కావ్యమణి శోకంగాంచు నాస్థానిలో
వికచన్నాయకరత్నమై యనురుపశ్రీ కాంతు నీక్షింపుమా. ౯

చ. నతు లొనరించుపుణ్యుల కపారతసౌఖ్యవిధానదక్షమా
గతి ఘటియించు మనప్పరము కారణతత్త్వము ధర్మసూతికి
న్నతి యొనరించెఁ బ్రాక్స్వజనినమ్రత సంప్రతి తన్నిరంతరో
న్నతి కగుఁ గారణం బని జనప్రకరంబు నుతుల్ ఘటింపఁగన్. ౧౦

క. చాఁగిలి మ్రొక్కినయప్పుర, యోగీశ్వరు గ్రుచ్చి యెత్తి యోగీశహృదా
భోగసమనిజభుజాంతర, యోగింగా ధర్మతనయుఁ డొనరించెఁ గడున్. ౧౧

మ. అలవేదాంతసరస్వతీసముపగూహం బేర్చి గైకోని య
బ్బలుతేజంబు తనంతఁ దాన నిజదోర్గర్వంబు గోఁ జిక్కను
త్కలితానందపయోధిఁ దేలుచు సజాతద్వేషి నన్పోలుపు
ణ్యులు లేరంచు మదిన్ గణింపుము వరేణ్యుల్ శౌరిఁ బల్కెం దగన్ ౧౨

గీ. జలజనయన యిహాముత్రఫలవితాన, మూలకారణ మని మదిఁ జాల నమ్మి
నీపదభక్తి చేకొని నిలిచినాఁడ, నితరము నెఱుంగఁగద యిట నీవె సాక్షి.

ఉ. అట్టిఁడివాఁడ నే నెటుల నంతటిదాత కపాపకామితన్
గట్టిగఁ గొన్న నీకు శుభకల్పనసేసెద నారకుండఁ గాఁ
గిట్టను గాన నాదికవి(?)గేరెద గుష్టునిద్రుంచి శిష్టు న
దిట్టముగాఁ గఁ బ్రోచికొను దేవర వై జగ మేలు మంచు గన్. ౧౪

ఉ. లెక్కకునిక్కు జన్మముల లేఁతకుఁ దక్కినభక్తి నే నతుల్
మిక్కిలి నీకొనర్చితి సమిద్ధగుణాకర తత్ఫలంబులై
దక్కెను *నాయనమ్రతయుఁ బావకనమ్రతయున్ సమానులన్
నిక్కము ధిక్కరించితిని నిస్తులపుణ్యయశస్సమృద్ధులన్. ౧౫

గీ. తమము హరియించి వస్తుతత్త్వంబుఁ దెలుపు
నీవ కాకన్యదేవత నేర్పుఁ గనదు
దురితసంహార జగతి ఖద్యోతుమహిమ
యొనరునే రీతిఁ దలఁప ఖద్యోతమునకు. ౧౬

---

* పాదనమ్రమిత సూ—ష్టూ.

వ. ఇట్లుచితాశీర్వచనరచనాపురస్సరనిరస్సరద్విగీతసూనృతామృతంబుల శ్ర
వణపుటంబులు పూరించుచు నుదంచితరోమాంచకంచుకితసర్వాంగుండై
సర్వమంగళాయతననిజాంగనాసంగతాభంగురసుఖం బెట్టకేలకు నదలి
యమునతోఁబుట్టువుగాఁ బుట్టి వేల్పురాకట్టు దిట్టఁబుటాసనంబు వె
ట్టిఁగడ నం దధివసించి బ్రహ్మాండభూలోకజంబూద్వీపభూపాలపురహరిప్రస్థత
న్నిలయతత్సభాతత్సింహాసనాశ్రయోత్తరోత్తరోత్కర్షనిష్కర్షతత్పరు లగు
తత్రత్యకవులవాక్ప్రసారంబులు ససారంబులై వెలయ నుత్తరోత్తరసూక్తు
లం దత్కృతప్రశ్నప్రయత్నంబు సఫలంబుగా ననుగ్రహించి సహభోజన
సహశయ్యాసహాసనసహసంభాషణాదిక్రియల యమాత్మజ సానుజుం గృ
తార్థుం గావించె నిట్లు కతిపయదివసంబులు గడువ నంతట నొక్క దివసంబు
న దివసేశ్వరునిమనుమని యనుమతంబున మృగయావిహారవిలాసనమాలింగి
తాంతఃకరణుండై సత్యభామారమణుండు సత్యకావత్యప్రముఖయాదవ
వీరులు చేరికొల్వ బలారినందనుం డనుసరింప గుణవృద్ధిసమాశ్రయత్వం
బున నానాదేశవిషయకనిక్రృత్యాహారవర్ణసవర్ణత మెఱయు శూరాగ్రసరు
లగ్రసరులై నచుదేర సమానశబ్దప్రతిషేధనిష్ఠాధారత "నిష్ఠాసంజ్ఞాయాం
సమానశబ్దప్రతిషేధ" ఇతివార్తికోక్తి ననుసరింపుచు దద్గుణవిషయకతం గృ
తసర్వాదినిపాతనతవహించుట సర్వప్రాతిపదకంబు నవహసింపుచు(?) ద్వితీ
యవక్రతమ ద్వితీయక తవర్గచతుర్థవర్ణప్రతిపాదితపాదమేఖలీకృత రోదసీ
కుహరంబు లగు కౌలేయకతల్లజంబులు ముదికి నుల్లాసంబుగా వెన్నాడ నా
గురజాలప్రముఖప్రధానసాధనసామగ్రీనమ దగ్రు లగు నగణితమృగయాప్ర
కాండు లండ గొన నామలింగానుశాసనంబు కైవడి సింహాదివర్గ సంమిళి
తంబై మహారాజాస్థానపగిది నానావిధకవిప్రౌఢోక్తిసంకులంబై ప్రాకృతం
బుకైవడి పల్లికభవవిదానంబై తర్కంబుచెన్నున నతికర్కశప్రమేయంబై
ఛందంబుభాతి మత్తేభశార్దూలవిక్రీడితలక్షణలక్షితంబై భరతంబురీతి సిం
హవిక్రీడితహరిణప్లుతకరిహస్తప్రసర్పితాకలితంబై యుత్తమకావ్యంబువడు
వున నవాచ్యమహిమంబై యలంకారంబు తెఱంగున ననువిషమవిన్యా
సంబై మీమాంసక విధంబున నానాగమప్రభూతశాఖావైఖరీప్రకాశంబై
పాణినీయంబునవువున వృద్ధాంగగోత్రాశ్రితంబై త్రిలింగభాషానుశాసనం

ఏకస్మా ద్విర మేన్ద్రి శూర్ధగహనాత్—

భవరతి విషయస్పృహ లేక విషమసుఃఖాపహము సుఖము సుశ్రేయం

బవుస్వాత్మభవముఁ బొందఁగ, నవు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౫౭

మోహం మార్జయ—

హరుఁగొలువక మమతను మది, సిరిగోరుననములనుగుగులు చిలువలుజ్వాలల్

వెఆపులు తరగలు తిరములె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

షడ్వర్గనిరూపణము—

మనసు శశిధరుని గొలువక, ధనమేలోకో కోరు బుద్ధిశము లూష్మలు మె

ర్పునదులు చిలువలు తిరములె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

చేతశ్చిన్తయ మారమారం—

వరపభ్రూకుటి వేశ్యగు, సిరిఁ గోరక బొంతగప్పి చేతన కాశీ

పురి భిక్షాన్నము దిన మే, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౦

అగ్రే గీతం సరసకవయః—

వెనుక నెదుటఁ బాడ్యములఁ, గన విచోళ్లలును గాణకవులుండ సుఖం

బనవలె లేదె తపముసే, యనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౧

ప్రాప్తాః శ్రియః సకలకామదుఘాస్తతః కిం—

కలిమి గలిగి మిత్రుల ధని, కులఁ జేసి విరోధిసిరులు గొన నేకుగు మ

ర్త్యులతనువు లనిత్యము లై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౨

భక్తిర్భవం రామరణ జన్మభయం—

జనుఁడు సుమకారముడిగియు, ధనవిక్కృతులు విడిచి శివుని దలఁచిన ముఁజే

రిన నింద్రపదవి యేమిటి, కనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౩

గత్వా నన్త మజరం పరమమ్—

హరిహాడుముఖకదపులు పే, దఱికము జరము వికాసిత మనంతంబై

దగఁగెడు బ్రహ్మము సుకర, మ్మరయుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౪

పాతాళమావిశసి—

హాదిదంతరము లతల మం, బర మిలఁజవలమునఁ దిరుగు మనుజులమనసే

నుణి మైన న్నిను దలఁచను, హారసఖ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౬౫

కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణపఠనైః—

మనుజులు కోమటిబేరం, బున వేదపురాణశాస్త్రము లనుచు యాగా

లవి బ్రదుకుకు నినుఁదెలియక, యవిశము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

యత్రో మేరు శ్రీమాగ్—

శరధు లిగుర మేరువు పడ, ధరననఁ గరిక్షి చపలతనువులు తిరమా
వరు లేల మోహ ముడుగరొ, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౭

గాత్రం సజ్కుచితం—

వినక వలువడలి లాలై, కనరా కంగంబు వంగి గతిచెడి వృద్ధై
ఘను సఖసుతనతులొల్లరు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౮

వర్ణంసితం శిరసివీక్ష్య—

తలనరసిన వృద్ధుల నెమ్, కలుగలచండాలబావిగతిఁ జెల్వలు ద
వ్వులఁ గాంచి పాసి పాయుదు, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౯

యావత్ స్వస్థమిదంశరీరం—

ఇల జర రుజ లే కింద్రియ, బలము గలిగి నపుడ తత్త్వభావజ్ఞుఁడు గా
కిలు గాల బావి త్రవ్విన, నలరునె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౦

తపస్యన్తస్సన్తః—

పలుచదువులు చదువఁదవము,నలుపవదాన్యులను గొలువ జనులకుఁబ్రొద్దే
దిల నాయు వల్పతరమై, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౧

దురారాధ్యాశ్చామీ—

దొరలు చపల చిత్తులును,మృగరుఁడు తుమఁడు జరని వారకము సుఖములు దు
ర్భరములు జ్ఞానమె మేలా, నర యుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౨

మానే మ్లాయిని ఖణ్డితేచ—

సిరిలేక యర్థిఁగడపుచుఁ, బ౯జనరహితుఁడయి (నప్పు) ప్రాలేయమహీ
ధరమాశ్రయింపఁగాఁ దగు, నరయుఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౩

రమ్యాశ్చన్ద్రమరీచయః—

చెలిమోము వనము కావ్యము, నెలతళ్లులు హితులరాక నిర్వాణమెదం
దలఁచినదనుకను రమ్యము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౧౦౪

రమ్యంహర్మ్యతలం—

విగరుదనిలచఁదీపము, పగిది యనుచు గాని చెలులపాటల మేకల్
దిగవిడిచి పరులనిలుతురె, యగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౫

ఆసంసారాత్త్రిభువనమిదం—

వినఁగనలేదేనాఁడై, నను విషయవశా*వివశమనఃకరిసిలువం
† గను వాలానం బెవ్వం, దనియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౦౬

* గృహీత-మనఃకరి మా † ఘనమగు నాలానంబెవ | దనక శె-మూ

యదేతత్స్వచ్ఛందం—
కలుగు సుగోష్ఠింబుణ్యము, ఫలమెన్న వశంబుగాదు స్వైరగుఁడా ని
శ్చలవిద్య శమము జ్ఞానికి, నలవడ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

జీర్ణాఏవమనోరథాశ్చ—
తలఁపులు వయస్సు సుగుణ, మ్ములు వ్యర్థముపోవఁగాయముఁడు రాఁగా మ
ర్త్యులకు శివుండే దిక్కగు, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరే—
జగదంతరాత్మకుఁడు హరి, జగదీశుఁడు శివుఁ డిరువురు సములైన శివుం
దగ భక్తి గొలుతు నను నొకఁ, డగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

స్ఫురత్స్ఫారజ్యోత్స్నా—
కనదిందురుచిధవళసుర, ధునిపులినములందు బ్రహ్మయోగాంబకుఁడై
ఘనుఁడు నిసి బలుకు శివహర,యనుచును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

వితీర్ణేసర్వస్వే—
ధీరులు సాత్త్వికులై సం, సారముడిగి సంపదల విసర్జించి వగన్
శారదనిశ నెన్నుదు రహో, హరున్ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

కదావారాణస్యాం—
ధరఁగాపీనధరుండై, కరములు ముకుళించి కాశి గంగాస్థలి శం
కర పార్వతీశ యనుబుధుఁ, డరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

షట్ద్వయనిరూపణము—
ఇలఁ గాశిని గంగాతట, ములఁ గోఁచి ధరించి కేలుమోడ్చి గిరీశా
యళికాక్ష యని దినము గడ, పలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

స్నాత్వాగాఙ్గైఃపయోభిః—
ఇల గంగోదకముల సుమ, ఫలముల శివపూజ చేసి భక్తినగములన్
నిలిచి భవ మెడలు నెపుడను, నలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

ఏకాకీ నిస్పృహశ్శాన్తః—
కరపాత్రుఁడు నిస్పృహుఁడై, హరుఁ దలఁచుచు శాంతుఁడై దిగంబరుఁడై క
ర్మరహితుఁడపు డౌననిబుధుఁ,డరయును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ౮౫

పాణింపాత్రయతా—
భిక్షాన్నము కరపాత్రల, భక్షించి జగము తృణముగ భావించియు ఫా
లాక్షుదయఁ జిత్సుఖముగను, నక్షయ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

కౌపీనం శతఖణ్డజర్జరతరం—
ఖలకంథాకౌపీనం, బిలభిక్షాశి వసిశయ్యఁ దభీష్టగతిఁ బోని
శ్చలమతికి రాజ్యమేమిటి, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

బ్రహ్మాణ్డమణ్డలీమాత్రం—
ఘనమగు బ్రహ్మాండమాత్ర, మ్మున కేలాసపడు మర్త్యములు గంతులిడన్
వనరాసులు చలియించునె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా *౮౮

మహాశయ్యాపృథ్వీ—
నేల దివ్యవితానము దివి, యిల తల్పము కేలు దిండు నీద సురటిగాఁ
జెలిముక్తిగ దొరవలె యతి, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౯

పశుద్వయనిరూపణము—
ఇల శయ్య దివ్వెశశి కరు, వలి చామర దిండు చెయిగఁ బాగ్యివవలె ము
క్తిలలనఁ గూడి యతికర, మ్మలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.† ౯౦

చణ్డాలః కిమయం—
యతియో(మాలఁడొ)శూద్రుఁడొ
మతిమంతుఁడొ ద్విజుఁడొ యనుచు మనుజులు పలుకన్
మతిభేదము నొందఁడు యతి
యతిపతి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

హింసాహీనమయత్నలభ్యమశనం—
జగతినహింసాసాధ్యము, లగుతృణవా(తాది)మెసఁగి యవనిఁ బరుండున్
మృగఫణులవలెను యతి యల, రగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౨

గఙ్గాతీరేహిమగిరి—
తలఁపు శివుఁజేర్చి(హిమగిరి), శిలయోగి సమాధినిద్రఁ జెందినమైపు
ల్గులురాచుకొనఁగ సుదినము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

పాణిః పాత్రం పవిత్రం—
కరపాత్రభిక్షమన్నము, ధరతల్పము దిక్పటంబు దైన్యమసంగం
బేకౌన యతికివి ధర్మము, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా ‡ ౯౪

క. ధరభర్తృహరికృతంబై, కరఁగిన శ్లోకములు కందపద్యంబులుగా
§నరసింగకవిరచించెను, వరుసగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

---

* మాతర్లక్ష్మి భజస్వ— అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు. † భిక్షాశీజనమధ్యసఙ్గరహితం— అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు. ‡ మాతర్మేదిని తాతమారుత— అను శ్లోకమునకుఁ బద్యము లేదు.
§ వెల్లాల నరసింగయ్య— జటప్రోలు— కొల్లాపురము అని యముద్రితగ్రంథ చింతామణియందు ఖుణులోఁ గలదు.

శ్రీరస్తు.

భద్రగిరి శతకము.

భల్లా పేరకవికృతము.

సీసపద్యములు.

శ్రీజానకీమనోరాజీవషట్పద పదపంకజాశ్రితపద్మగర్భ
గర్భనిర్భేదశంకర బాణతూణీర నీరజబాణసన్నిభశుభాంగ
యంగజవైరిశరాసనభేదన దనుజవిద్వేష సుందరముఖాబ్జ
యబ్జబాంధవకులాధ్యక్ష నీరదవర్ణ వర్ణితామరమౌనివరకలాప
పవననందనసన్నుతభక్తపాల, పాలకడలిని విహరించుపద్మనాభ
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస, పోషబిరుదాంకరఘుకులాంబుధిశశాంక.

పద్మభవస్తోత్ర పావనచారిత్ర పంకజదళనేత్ర బహుపరాకు
దైతేయశిక్షణ ధర్మవిచక్షణ భక్తసంరక్షణ బహుపరాకు
వారిధిబాధన వరభక్తచందన భరతాదివందన బహుపరాకు
తాటకభంజన తాపసరంజన పరమనిరంజన బహుపరాకు
భద్రగిరినుండి వచ్చుసీపౌరుషంబు, విశ్వవిఖ్యాతిసేయక విడువశంక
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస, పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.

పదియురెండేండ్ల ప్రాయంపువాడవై మించి తాటక నెట్లు ద్రుంచినావొ
రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కౌశికుసవ మెట్లు కాచినావొ
తరములఁబట్టి యెత్తగరాని హరువిల్లు చెఱకు కైవడి నెట్లు విఱిచినావొ
సంగరరంగవిశారదుఁడైన భార్గవరాము నేరీతిఁ గడపినావొ
కాని తెలియదు యప్పటిక్రమముఁ దలఁపఁ
దురకదొర లన్నభీతిలి యుఱుకుదొరవు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్ర దాస
పోషబిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక. 3

కాకంబుగాదు వేగమె బాణమెక్కించి కావుకా వనిపించి కాచి విడువ
నుదధిగాదవసిపై నుప్పొంగఁగాఁ జూచి బాణాగ్రమున నిల్పి భక్తిఁ బ్రోవఁ
జిత్రమృగముగాదు సీతమెప్పులకునై వెంటాడి వనవీథి నంటితుమఁ
బుడమి నెవ్వంగ బంధుఁడుగాఁడు భుజబలశాలి సఖికిఁ బాటిగనైన సరకుగొనక
నవనిఁ దురకల నెదురరా దనితలంచి, వలసపోతిరి మీసరివారు నవ్వ, భద్రగ

ఖరదూషణాదుల ఖండించితి నటన్న యామిక మదిలోన నడఁచివైచి
మాయామృగంబును మర్దించితి నటన్న గర్వంబు మనసులోఁ గట్టిపెట్టి
వాలి నొక్కమ్మునఁ గూలనేసితి నన్న సాహసోక్తులు మదిఁ జక్కవిడిచి
రావణకుంభకర్ణనిశాచరులఁ బరిమార్చితి నను ప్రజ్ఞ మదిని విడిచి
యోడపై నెక్కి తురకలజాడఁ గాంచి
యుఱుకఁదగునయ్య మీవంటి దొరల కెంచ, భద్ర. ౫

సున్నతీలాగిఁ జేయఁ జాతురో యని వేగ మేలుకొంటిరి యింత మేలుగలదె
గుడుగుడీపొగలు పైకొనఁ జాతురో యని వలసపోతిరి సరివారు నగర
మును పలావును దిను మనియెందురో యని పాఱిపోయితి రింత పాటిగలదె
లుడిపీ యఫీమూదు లిడఁ జాతురో యని యోడ యెక్కితిరి మీరొగి ధరిత్రిఁ
గులము గలిగిన నెందైన స్థలముగలద
టనుచు భక్తులుదిగనాడి చనఁగఁ దగునె, భద్ర. ౬

చెప్పినట్టులు వినఁ జేయు నోపిక కొండచఱియలయందుండు చరియ దుంప
తూఁడులు దినుశక్తి వాఁడికోఱలు గల తులువమృగాలలోఁ దొలఁగుయుక్తి
జడలు దాలుచునేర్పు జడదారులనుగూడి యుండుమేఁ జనుతాల్మి పసులందుఁ
బందుకట్టతరంబు పర్ణశాలలయందుఁ గాఁపురములు సేయు క్రమము తొల్లి
తల్లి కోరికి చెల్లింప ధరణిలోన
నేర్చితి మటన్నఁ బలుమాఱు నెఱపఁదగునె, భద్ర. ౭

రఘువంశమున కెంతరట్టడి దెచ్చితి వనుచు బోలవరంబు వలసపోయి
సోఁకుమాఱ్ఁకల కెంతచులకన యైతివి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
భక్తవితతి కెంతభయము పుట్టించితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి

* * * * *

దశరథునిగర్భమునఁ బుట్టి దశశిరస్కుఁ
దునిమినటువంటి దొరకిది దొడ్డతనమె, భద్ర. ౮

శైశవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మళ్ళ వననులఁ జరియింప వసుధలోన
నీలాద్రిపతిఁ జూచి నేరిచికొంటివో వలసలువోవ నీవసుధలోనఁ
బట్టినపతికిఁ జెప్పఁదలంచి పోతివో వలసపేరిడుకొని వసుధలోన
రాములదేవు కారణజన్ముఁడని తోఁచి వరమీయఁబోతివో వసుధలోన
లేక యిది యేమివింత ముల్లోకములను
జడిసి వేంచేసితి వటన్న జడుపుగాదె, భద్ర. ౯

సౌమిత్రి కైనఁ దోఁచకపోయెనా యిల్లు పోవరాదని నీకు బుద్ధిఁ దెలుప
సీత యైనను మీకుఁ జెప్పలేదాయెనా యిల్లు వెళ్ళుట మహాహీనమనుచు
హనుమంతుఁ డిపుడు మీయాజ్ఞకు వెఱచెనా యప్పుడు గాదని మిమ్ము నడ్డగించ
శిష్టరాజగు మీవసిష్ఠు లేఁడాయెనా యిది బుద్ధి గాదని యెఱుఁగఁ జెప్పఁ
భద్రగిరినుండి శ్రీవీరభద్రగిరికి, వలసపోవుట యిది యేమి వాంఛ యయ్య, భద్ర.

హనుమంతు నెచ్చోటి కనిపితిరో మీకు జనుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
సుగ్రీవుఁ డేకుహఁ జొచ్చియుండెనో మీకు జనుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
అంగదుఁ డేవంక కరిగిపోయెనో మీకు జనుపుపుట్టినయట్టిసమయమునను
జాంబవదాదు లెచ్చటనుండిరో మీకు జనుపుపుట్టినయట్టి సమయమునను
కపులు మీయొద్ద నుండిన రిపుల కేల
యోడి వేంచేతురో మీర లోడ యెక్కి, భద్ర. ౧౨

పట్టాభిషేక సంభవవియోగము జటావల్కలములు వనవాసములను
యతిపూజ గొనుటలు యతిగతిఁ దిరుగుట లాలిఁ గోల్పోవుట లడవులందు
సంచరించుటలు నిశాచరబాధలు చెందు యుద్ధము విధు లెంచ మొండె
మునుగూల్చుట యదానవవిముక్తి గోయుట క్రోతినేయుట బ్రాహ్మణులఁ జాఁజావు
టిల్లు వెళ్లుట లాదిగా నినకులమున
ననయ మీనాఁడె ధరఁ గల్గెనన రె జనులు, భద్ర. ౧౩

భరతశత్రుఘ్నులు వరశంఖచక్రముల్ సౌమిత్రి శేషుఁడు జనకతనయ
యిందిర కపులెల్ల బృందారకులటంచు స్మృతులెల్లఁ గొనియాడ నతివినోద
లీలలు గల్పించి బేలనై కేవలమానుషచర్యలు పూనెదకట
వలసలు మీకేల వనవాసము లవేల వైకుంఠవాసివి వసుధతోడ
మీబలపరాక్రమము లెల్ల మీ రెఱుఁగక
తొలఁగి పోవచ్చునే తురకలకు జడిసి, భద్ర. ౧౩

మునలిమానులతోడ ముచ్చటాడఁగలేక తురకల కెదురుగా నరుగలేక
మ్లేచ్ఛుల మన్నించి మెప్పు లీయఁగలేక పారసీకులబాధ పడఁగలేక
యచ్ఛిద్రకర్ణుల యాజ్ఞ నుండఁగలేక యవనవ్యలిపుల తెన్నరయలేక
చేరిఖానులకుఁ దాజీము లీయఁగలేక మును నమాజుధ్వనుల్ వినఁగలేక
పాటిపోవుట యిది యేమి ప్రజ్ఞ గొమగు
నెఱిఁగి యేమెంచ శాయంధ విశఁగవలము, భద్ర. ౧౪

తెలివితెచ్చుకయుండఁ దెన్నుపీఠింపక వాహనంబులమీఁద వాంఛ లిడక
ద్వారపాలకులకు దారి చెప్పక భక్తగణముల కెల్లను గనులఁబడక
సొమ్ములచందుగల్ చూడ నొల్లక కపి బలముల నెల్లను బిలువనీక
సౌమిత్రి కరిగెడి జాడ చెప్పక వేగ సీత నెత్తుక యతిశీఘ్రమునను
గలము పై నెక్కి మీవంటిఘనులు తొలఁగి
పోవఁ జేసిన వలన లీపోలవరము, భద్ర. ౧౫

సొమ్ములు బీబీలసొగసు కప్పన చేసి వాహనంబుల నశ్వవాహనులకుఁ
బంచపాత్రలు సురపానవర్తనులకుఁ బళ్ళెరంబులు మాంసభక్షణులకు
శఠకోపములు విప్రశఠులకు బంగారుతబుకులు బలుదునేదారులకును
గిన్నెలు వరుస నెంగిలిముచ్చులకుఁ బట్టుపీతాంబరంబులు పింగళాక్షు
లకు నొసంగియు భక్తుల వికలపఱుపఁ
బాఱిపోతిరి మీరున్నయూరు విడిచి, భద్ర. ౧౬

సంచరించిరిగదా సమదావనవ్యులు విమలబృందావనవేదికలను
పీటఁబుచ్చిరిగదా విరులచేఁ జెన్నొందు ఘనమల్లికాపుష్పవనచయంబు
గళుచేసిరిగదా కళ్యాణమండపాగారవాహనగృహాంగణము లెల్లఁ
గొల్లలాడిరిగదా కోమలనవవీధికల నొప్పు దివ్యగంగాఝరములఁ
జూఱపట్టిరి పురమెల్లఁ జొచ్చి విప్ర
మందిరము లన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర. ౧౭

సంస్కృతాంధ్రోక్తులసారంబు లుడివోయె నవసవ్యభామల నమరె జగము
పౌండరీకాదులఁ బసుబంధనము దప్పి కటికి మేఁకల జపాల్గలిగెనాళ్ళ
కర్పూరచందనాగరుధూపములు వాసి గంజాయిపొగలచేఁ గప్పెకళ్ళు
వేదశాస్త్రంబు వెలయు శాఁకలపట్ల మొల్లాఖురానులు మ్రోగెనహహ
యేమిచెప్పుదు మీమాను లెవ్వరెఱుఁగఁ
గలరు బ్రహ్మాదులకు నైన నలవి గాదు, భద్ర. ౧౮

భద్రమేటనివాసు ధైర్యంబు విడనాడె వేటగోపాలుఁడు మాటలుడిగెఁ
బాలవంచపురీశు బలహీనత వహించెఁ గృష్ణసాగరవయ్యక్రిందుఁ జూచె
రామానుజవరపురాము లూరక యుండెఁ బిరివెడిసామి యుబ్బరముగదిరెఁ
బన్నశాలీశుండు బహుభంగులఁ దపించె శ్రీరామగిరివాసుఁ జింతనొందె
భద్రకవనుండి శ్రీవీరభద్రుకడకు
వలసవేంచేయఁదలఁచిన వార్త వినియు, భద్ర. ౧౯

కాకినాడ-పరిషత్కార్యాలయమున వెలకు దొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు 0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10	0
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి ...	1	0	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్లపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు ...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	0	8	0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రికవి ...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	0	3	0
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8	0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి	0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	1	0	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	0	8	0
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	12	0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి ఏ., బి. ఎల్.	0	8	0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	8	0
17	Dravidian Lexicography	0	4	0
18	హాస్యరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు... ...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...	1	0	0
20	మన్నారుదాసవిలాసనాటకము—రంగాజమ్మ. ...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు ...	0	12	0
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము. (మొదటిభాగము) అహోబలకవి	1	0	0
23	దిడ్డవాటి రెండుశాసనములు శ్రీనాథుఁడు ...	0	4	0

Printed by M. Rangiah at the Cocanada Printing Works, Cocanada.